

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀՐ. ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՄԱՐԻԱՆԱ ՌՈԲԵՐՏԻ ԲԱԴԱԴՅԱՆ

ԱՆՁԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ԴԱՐՁՎԱԾՔՆԵՐԸ
ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ, ՌՈՒՍԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

Ժ.02.02, «ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵՎ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ»
ՄԱՍՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՄԲ
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԹԵԿՆԱԾՈՒԻ ԳԻՏԱԿԱՆ
ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՀԱՅՅՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԳԻՏԱԿԱՆ ՂԵԿԱՎԱՐ՝ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԴՈԿՏՈՐ, ՊՐՈՖԵՍՈՐ Ս. ԳԱԼՍՏՅԱՆ

ԵՐԵՎԱՆ 2017

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	3
ԳԼՈՒԽ 1. ԱՆՁԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ԴԱՐՁՎԱԾԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ	
ԻՄԱՍՏԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ՏԻՊԵՐԸ	17
1.1 Մարդկային բանականությանն առնչվող դարձվածային միավորներ.....	21
1.2 Հույզեր արտահայտող դարձվածային միավորներ	31
1.3 Անձի արտաքինը բնութագրող դարձվածային միավորներ	50
1.4 Կենդանիների անվանումներով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորներ.....	58
1.5 Գունանիշ բաղադրիչով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորներ	69
1.6 Անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորների հայերեն, անգլերեն և ռուսերեն թարգմանության առանձնահատկությունները	81
1.7 Եղանակավորող դարձվածային միավորներ	84
1.8 Հաղորդակցական դարձվածային միավորներ	86
ԳԼՈՒԽ 2. ԱՆՁԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ԴԱՐՁՎԱԾԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ	
ՁԵՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ՇԱՐԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	90
2.1 Գոյականական դարձվածային միավորների ձևաբանական և շարահյուսական առանձնահատկությունները.....	90
2.2 Ածականական դարձվածային միավորների ձևաբանական և շարահյուսական առանձնահատկությունները.....	92
2.3 Բայական դարձվածային միավորների ձևաբանական և շարահյուսական առանձնահատկությունները.....	95
2.4 Մակբայական դարձվածային միավորների ձևաբանական և շարահյուսական առանձնահատկությունները.....	103
ԳԼՈՒԽ 3. ԱՆՁԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ԴԱՐՁՎԱԾԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ	
ՈՃԱԿԱՆ ԵՎ ՁԵՎԱԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	105
3.1 Անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորների ոճական և արտահայտչական միջոցները	105
3.2 Անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորների ձևաիմաստային տեսակներ	114
3.3 Անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների ծագման և առաջացման ուղիները	122
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.....	131
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	136

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Դարձվածքները կամ դարձվածային միավորները ժողովրդի հոգևոր մշակույթի հարստությունն են և արտահայտում են նրա լեզվամտածողության ինքնատիպությունն ու յուրահատկությունը: Դարձվածքներում իրենց արտահայտությունն են գտել ժողովրդի հարուստ կենսափորձը, նրա պատկերացումները օբյեկտիվ աշխարհի առարկաների և երևույթների մասին, վերաբերմունքը մարդկային հարաբերությունների նկատմամբ: Դարձվածաբանական միավորները խոսքին տալիս են պատկերավորություն, արտահայտչականություն, դիպուկություն՝ այն ազատելով միօրինակությունից, տաղտկալիությունից ու չորությունից:

Դարձվածքների ուսումնասիրությամբ զբաղվում է լեզվաբանության համեմատաբար նոր բաժիններից մեկը՝ դարձվածաբանությունը: Այն բուռն զարգացում է ապրել XX դ. 40-50 թվականներին: Չնայած հրապարակի վրա եղած հայրենական և արտասահմանյան լեզվաբանների զգալի թվով աշխատություններին՝ այնուամենայնիվ լեզվի այս բնագավառի ուսումնասիրությունը դեռևս չի կարելի ավարտված համարել:

Ներկայումս դարձվածաբանություն եզրույթն իր նշանակությամբ նույն շարքում է, ինչ հնչյունաբանությունը, բառագիտությունը, ձևաբանությունը, շարահյուսությունը և այլն:

Որոշ լեզվաբաններ (Վ. Լ. Արխանգելսկի, Վ.Վ. Վինոգրադով, Ա. Վ. Կունին, Վ. Ն. Տելիա, Ն.Մ. Շանսկի, Ա. Մուրվալյան, Ա. Սուքիասյան և ուրիշներ) դարձվածք են համարում ոչ միայն իդիոմատիկ կապակցությունները, այլև հարադրական կազմություն ունեցող բառերը, առածները, ասացվածքները, թևավոր խոսքերը, օրինանքներն ու անեծքները, նույնիսկ բաղադրյալ տերմինները՝ դրանով իսկ ընդարձակելով դարձվածքի սահմանները: Ոմանք (Ա. Մ. Բաբկին, Բ.Ա. Լարին, Վ. Ի. Մոկիենկո, Ա. Ի. Մուլոկով, Ն.Ն. Ամոսովա, Ե. Գևորգյան, Պ. Ա. Բեդիրյան և ուրիշներ), ընդհակառակը, նեղացնում են դարձվածքի ըմբռնումը՝ դրան հատկացնելով միայն իդիոմատիկ կապակցությունները:

Այսպիսով, դարձվածք եզրը գործածվում է լայն ու նեղ առումներով:

Հայ լեզվաբանության մեջ դարձվածքի ըմբռնման, նրա տեսակների արժեքավորման հարցում միասնական կարծիք չկա: Միասնական ըմբռնում չկա նաև լեզվաբանության մեջ:

Հայ լեզվաբանության մեջ դարձվածք տերմինն առաջին անգամ հանդիպում է անվանի հայագետ Արսեն Այտընյանի «Քննական քերականութիւն» գրքում (19-րդ դարի II կես). հեղինակն այն գործածում է որպես ոճին զուգահեռ (հոմանիշ) տերմին¹: Դարձվածքների (ոճերի) անվան տակ Ա. Այտընյանը հասկանում է միայն հարադրական բայերը:

Դարձվածքները զուտ հարադրական բայերից առաջացած գոյացություններ է համարում նաև Մանուկ Աբեղյանը: Նա դարձվածքները համարում է բառերի նորիմաստ կապակցություններ և դրանք որոշակիորեն սահմանազատում է սովորական իմաստ ունեցող հարադրական բայերից: Մ. Աբեղյանը «Հայոց լեզվի տեսություն» աշխատության մեջ նշում է, որ դարձվածքներն առաջանում են բառերի ազատ կապակցություններից՝ իմաստափոխության հետևանքով²:

Ա.Ա. Մուրվալյանը դարձվածքները (իդիոմները) անվանում է դարձվածային առանձնահատուկ արտահայտություններ: Նա չի առանձնացնում տարբեր բառակապակցական միավորներն ու մյուս կարգի կայուն կապակցությունները: Հեղինակը գրում է. «Դարձվածային առանձնահատուկ արտահայտությունների միջև հաճախ դժվար է լինում որոշակի սահման դնել, հաճախ հնարավոր չի լինում շոշափելի տարբերություն տեսնել նրանց միջև, ուստի դրանք ընդհանրապես կոչվում են դարձվածքներ»³:

Ա. Մուրվալյանը բառամիավորումներն ու հարադրությունները չի առանձնացնում միմյանցից՝ դրանք համարելով նույն կարգի դարձվածքներ:

Ա. Սուքիասյանն իր «Հոմանիշները ժամանակակից հայերենում» աշխատության մեջ քննում է դարձվածային միավորների ժամանակակից ըմբռնումները դիտարկում է դարձվածքներում արտահայտվող քերականական կարգերի, դարձվածքների կամ-ընտրական անդամների հարցերը: Նա հայերենի դարձվածքները բաժանում է չորս տեսակի՝ ա) դարձվածային միակցություններ (սերտաճումներ), բ) դարձվածային միասնություններ, գ) դարձվածային կապակցություններ, դ) դարձվածային արտահայտություններ⁴:

¹ **Ա. Այտընյան**, Քննական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերեն լեզուի հանդերձ ներածութեամբ և հաւելուածով, Վիեննա, 1866, էջ 317:

² **Մ. Աբեղյան**, Հայոց լեզվի տեսություն, 1965, էջ 151-153:

³ **Ա. Մուրվալյան**, Հայոց լեզվի դարձվածաբանություն և բայակազմություն, Երևան, 1959, էջ 27:

⁴ **Ա. Սուքիասյան**, Հոմանիշները ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1971, էջ 334-347:

Ս. Սուքիասյանն իր աշխատության մեջ ուշադրություն է դարձնում դարձվածային հոմանիշներին և դրանց առանձնահատկություններին:

Ա. Սուքիասյանն իր «Ժամանակակից հայոց լեզու» աշխատության մեջ գրում է. «Բառերի այն կայուն կապակցությունը, որի բաղադրիչները միասնաբար մի նոր՝ փոխաբերական - այլաբերական իմաստ են արտահայտում կոչվում են դարձվածք: Ուրեմն և՛ քանի դեռ բառակապակցության բաղադրիչ մասերը պահում են իրենց բուն իմաստը կամ գործածվում են իրենց սովորական նշանակությամբ, բառակապակցությունը մնում է խոսքի ոլորտում և իբրև շարահյուսական միավոր է ըմբռնվում, իսկ երբ բաղադրիչ մասերը զրկվելով իրենց բուն իմաստից, միասնաբար մի նոր՝ այլաբերական-փոխաբերական նշանակություն են ստանում, բառակապակցությունը դարձվածքի է վերածվում և ըմբռնվում իբրև լեզվական ընդհանրական արժեք ունեցող միավոր»⁵: Նա ավելի որոշակիացրել է դարձվածքի սահմանները, տվել դրանց դասակարգումը, քննել նրանց տեղը լեզվաբանական այլ միավորների շարքում, վերլուծել նրանց իմաստաբանական առանձնահատկությունները:

Հայերենի դարձվածաբանության հարցերը քննարկվում են նաև Ա. Սուքիասյանի և Ս. Գալստյանի «Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան-ի» առաջաբանում⁶:

Գ. Սևակը նշում է, որ հայերենում կան այլաբանական և այլաբերական իմաստներ ունեցող հարյուրավոր դարձվածքներ, այսինքն՝ իդիոմներ⁷:

Գ. Զահուկյանը «Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները» աշխատության մեջ քննում է դարձվածային միավորները լեզվի շարահյուսական մակարդակում՝ նշելով, որ շարահյուսական կապակցության կաղապարի մեջ կարող են հանդես գալ ոչ միայն լիիմաստ (որոշիչ), այլ նաև ոչ լիիմաստ (հարաբերիչ) բառեր, որոնցով ծավալվում ու լրացվում են հոլովական քերականույթների իմաստները⁸: Գ. Զահուկյանը վերլուծել է ոչ միայն գոյականական և բայական դարձվածքները և նրանց բնորոշ հատկանիշները, որոնց շնորհիվ դրանք ձևաբանական մակարդակից

⁵ Ա. Սուքիասյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, համալս. հրատ., 1982, էջ 301-302:

⁶ Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս., Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան, Եր., Երևանի համալս. հրատ., 1975, 614 էջ 5-14:

⁷ Գ. Սևակ, Ժամանակակից հայոց լեզվի դասընթաց, Երևան, 1955, էջ 162:

⁸ Գ. Զահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, ԳԱ հրատ., Երևան, 1974, էջ 291 - 292:

տեղափոխվում են շարահյուսական մակարդակ, այլև դիտարկել է բայական բառակապակցություններն ու դրանց դրսևորման տիպերը, գործառույթները, գործող քերականական կարգերը և այլն:

Պ. Բեդիրյանը «Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն» աշխատության մեջ գրում է. «Դարձվածքը բառերի կայուն, պատրաստի վերարտադրելի, վերախմաստավորված կապակցություն է, ուր բաղադրիչ բառերի ինքնուրույնությունը ձևական է, շարահյուսական կապը՝ մթագնած»⁹: Նա քննում է լեզվաբանության այդ ճյուղին առնչվող մի շարք հարցեր, ուսումնասիրում դարձվածքների բառագիտական և շարահյուսական հիմունքների, դարձվածքների բաղադրիչների իմաստային, կառուցվածքային և քերականական առանձնահատկությունները: Տալով հայերենի դարձվածքների կառուցվածքային տիպերը՝ հեղինակն ուշադրություն է դարձնում նաև դրանց դրսևորումներին լեզվի տարժամանակյա կտրվածքներում (գրաբարում, միջին հայերենում և ժամանակակից հայերենում): Համեմատելով տարբեր լեզուների դարձվածքների արտահայտության և բովանդակության պլաններում՝ նա բացահայտում է դրանց ընդհանրություններն ու տարբերությունները:

Խ. Բադիկյանն իր «Ժամանակակից հայերենի դարձվածային միավորները» աշխատության մեջ նշում է. «Դարձվածի համար ամենակարևոր ու բնութագրող հատկանիշը անմիատարր՝ երկու կամ ավելի բաղադրիչներից կազմված լինելու հանգամանքն է, որի համար էլ չափազանց կարևոր է վերախմաստավորումը. վերախմաստավորումը դարձվածի էությունն է, առանց որի ԴՄ-ի գոյությունը անհնար է»¹⁰: Նա կատարել է հայերենի դարձվածքների կառուցվածքային վերլուծություն, անդրադարձել վերջիններիս ծագման ու առաջացման հարցերին, ձևաբանական և շարահյուսական առանձնահատկություններին:

Ժամանակակից հայերենի դարձվածքների ուսումնասիրության գործում մեծ ավանդ ունեն նաև՝ Ս. Աբրահամյանը, Է. Աղայանը, Վ. Քոսյանը, Ս. Գալստյանը, ինչպես նաև Հ. Պետրոսյանը, Լ. Խաչատրյանը և ուրիշներ:

Դարձվածքների քննությանը հանգամանորոն անդրադարձել է Վ. Քոսյանը՝ ելնելով լեզվաբանական նորագույն տեսական դրույթներից: Նա քննել է դարձվածքները

⁹ Պ. Բեդիրյան, Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն, «Լույս» հրատ., Երևան 1978, էջ 5, 128-165:

¹⁰ Խ. Բադիկյան, Ժամանակակից հայերենի դարձվածային միավորները, Երևան, 1986, էջ 43, 186-222:

րի հարաբերությունը առաձների, ասացվածքների և թևավոր խոսքերի նկատմամբ. դիտարկել է դարձվածքները բառի, բառակապակցության և նախադասության համատեքստում, անդրադարձել է դարձվածքների առաջացման ուղիներին, դարձվածային տարբերակներին, տվել է դարձվածքների կառուցվածային տիպերի բնութագրությունը և այլն¹¹:

Հայերենի դարձվածքներին անդրադարձել են նաև Լ. Խաչատրյանն ու Լ. Ավետիսյանը՝ քննության նյութ դարձնելով գրաբարի և միջին հայերենի համեմատություն դարձվածային միավորները: Ուսումնասիրությունը կատարված է համաժամանակյա հայեցակետով. վեր են հանվել գրաբարի և միջին հայերենի դարձվածքների բնորոշ գծերը, որոնք հնարավորություն են ընձեռել բացահայտելու այդ կապակցությունների ինչպես բառաքերականական ընդհանրությունները, այնպես էլ տարբերակիչ գծերն ըստ ժամանակագրական կտրվածքների¹²:

Հ. Պետրոսյանն իր գրքում¹³, համեմատելով դարձվածային կապակցություններն ու դարձվածքները բառակապակցության և տերմինային կապակցության հետ, սահմանում է դարձվածքն իբրև երկու և ավելի բառերի կայուն, իմաստով ամբողջական, վերաիմաստավորված կապակցություն, որը խոսքում վերարտադրվում է իբրև լեզվական պատրաստի միավոր: Ըստ բաղադրիչների սերտաճման տարբերակում է դարձվածային անտրոհելի սերտաճումներ կամ համաձուլեր (իդիոմներ), դարձվածային միասնություններ, որոնց բաղադրիչների իմաստը որոշ չափով պատճառաբանված է, դարձվածային զուգորդումներ կամ կապակցություններ, որոնց ընդհանուր իմաստը բխում է բաղադրիչների իմաստից, դարձվածային արտահայտություններ կամ կայուն բառակապակցություններ, որոնց լրացում բաղադրիչները կարող են փոփոխվել այլ միավորների:

Դարձվածաբանության տեսական հարցերի և հատկապես դարձվածաբանության սահմանների, դարձվածաբանական միավորների տարբերակման չափանիշների, դարձվածքների իմաստաբանական ու ձևաբանական դասակարգման, նրանց տարբերակների և այլ կարևոր հարցադրումների շուրջ հայ լեզվաբանության մեջ միասնական կարծիք չկա:

¹¹ Գ. Զահուկյան, Է. Աղայան, Վ. Առաքելյան, Վ. Քոսյան, Հայոց լեզու, I մաս, Ա պրակ, Ե., 1980, էջ 472-512:

¹² Լ. Խաչատրյան, Լ. Ավետիսյան, Համեմատություն դարձվածային արտահայտությունները հայերենում (V- XVI դդ.), 2015, էջ 4-8:

¹³ Հ. Պետրոսյան, Տերմինագիտության հիմունքներ, Երևան, 2010, էջ 75-76:

Ռուսական իրականության մեջ Վ.Վ. Վինոգրադովը դարձվածքը անվանում է «фразеологические единства», «фразеологические сращения»¹⁴: Այս երկուսը, ըստ էության, իդիոմների երկու հիմնական տիպերն են: Դրանց համար Վ.Վ.Վինոգրադովը «իդիոմ» տերմինն օգտագործում է որպես հոմանիշ: Վ.Վ.Վինոգրադովը ռուսաց լեզվի բոլոր դարձվածքները բաժանում է երեք տիպի. 1. Դարձվածաբանական սերտաճումներ. սրանք այն դարձվածքներն են, որոնց իմաստը չի որոշվում բաղադրիչների իմաստով: 2. Դարձվածաբանական միասնություններ. սրանք այն դարձվածքներն են, որոնց նշանակությունը ինչ-որ չափով պատճառաբանված է բաղադրիչների իմաստով: 3. Դարձվածաբանական կապակցություններ. սրանց ընդհանուր նշանակությունը լիովին կախված է բաղադրիչների նշանակությունից, ազատ և դարձվածաբանորեն կապված բաղադրիչներից:

Ն.Մ. Շանսկին դարձվածային արտահայտություններն իրենց կազմությամբ և կիրառությամբ համարում է կայուն դարձվածային միավորներ, որոնք ոչ միայն բաժանելի են իմաստային առումով, այլ նաև ամբողջությամբ կազմված են այնպիսի բառերից, որոնք կարող են դուրս գալ տվյալ կապակցության կազմից և կազմել այլ ազատ կապակցություններ¹⁵: Նա դարձվածային արտահայտություններ է համարում նաև առաձներն ու ասացվածքները, բաղադրյալ տերմիններն ու արտահայտությունները: Ն. Շանսկին առաջին լեզվաբանն է, որ դարձվածները դասակարգեց ըստ կառուցվածքային տիպերի՝ քննելով դրանց կազմությունն ու իմաստային առանձնահատկությունները: Նա կատարել է նաև դարձվածքների ձևաբանական դասակարգում և դարձվածային միավորները ստորաբաժանել յոթ տեսակի՝ բայական, գոյականական, մակբայական, ածականական, միջանկյալ, շաղկապային: Սակայն նման դասակարգումն ամբողջովին ընդունելի չէ, քանի որ շաղկապները, մասամբ նաև ձայնարկությունները երբեք չեն վերաիմաստավորվում¹⁶: Ն. Շանսկին կատարում է նաև դարձվածքների ծագումնաբանական և ռճաարտահայտչական դասակարգումներ: Հեղինակը դարձվածաբանության լայն ըմբռնման կողմնակից է, նա լեզվի մեջ եղած բոլոր պատրաստի, վերարտադրելի միավորները համարում է դարձվածներ. «Լեզվի մեջ չկան բառական արժեք ունեցող և պատրաստի վիճակում վերարտադրվող

¹² **В.В. Виноградов**, Русский язык, изд., 2-е “ВШ” М., 1972, сс. 23-29.

¹⁵ **Н.М. Шанский**, Фразеология современного русского языка, М., “ВШ”, 1985, сс.60 - 71.

¹⁶ **Խ. Բաղիկյան**, Ժամանակակից հայերենի դարձվածային միավորները, Երևան, 1986, էջ 21:

լեզվական միավորներ (ինչպիսիք էլ դրանք լինեն իրենց ծավալով ու կառուցվածքով), որ դարձվածքներ չհամարվեն»¹⁷:

Վ. Ն. Տելիան իր «Что такое фразеология» գրքում քննում է դարձվածքի և բառի փոխհարաբերությունը, դարձվածքների գերադաս բաղադրիչի և բառի բառագիտական ու քերականական առանձնահատկությունները, դարձվածային միավորների կառուցվածքային տիպերն ու դարձվածաբանության համակարգին առնչվող այլ հարցեր¹⁸:

Դարձվածաբանության ուսումնասիրության բնագավառում զգալի ներդրում ունի Ա.Վ. Կունինը: Նա նորովի է մեկնաբանել այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են դարձվածքի սահմաններն ու նրա բաղադրիչների փոխհարաբերությունը, դարձվածքների իմաստակառուցվածքային բնութագրումը, նրանց ձևաբանական և շարահյուսական առանձնահատկությունները, դարձվածքի շրջապատը և շատ այլ հարցեր: Ա. Վ. Կունինը ստեղծեց դարձվածաբանական հատուկ տեսություն, որի հիմքում դրեց «կայունություն» հասկացությունը: Նա առանձնացրեց «կայունության» տարբեր աստիճանով բնութագրվող դարձվածքներ, որոշեց դրանց «կայունության» նվազագույն սահմանը, որն էլ հնարավոր է դարձնում դրանք տարբերել ազատ բառակապակցություններից¹⁹: Ա. Վ. Կունինը վերլուծության ենթարկեց նաև դարձվածքների առաջացման հիմնական ուղիները, առանձնացրեց դիպվածային տարանջատ գոյացությունները: Դրանով հետազայում հիմք դրվեց անգլերեն դարձվածաբանության մի ամբողջ ուղղության, որ զբաղվում է դարձվածքների ոճական գործածության և նրանց առանձնահատկությունների ուսումնասիրության հարցերով:

Ս. Գ. Գավրինը մանրազնին քննել է դարձվածաբանության առանցքային հարցերը: Նա քննադատում է դարձվածքը նեղ առումով ընդունող լեզվաբաններին, քանի որ, ըստ նրա, նեղ ըմբռնումը հնարավորություն չի տալիս համակողմանիորեն ուսումնասիրել բոլոր տեսակի դարձվածային միավորները և դրանց քերականական, իմաստային ու կառուցվածքային առանձնահատկությունները, բացահայտել նրանց իմաստագործառական ոլորտները: Ս. Գավրինն առաջարկում է բոլոր դարձվածային միավորները բաժանել երկու մեծ խմբի՝ բառակապակցության և նախադասության կառուցվածքային տիպերի²⁰:

¹⁷ Н.М. Шанский, Фразеология современного русского языка, М., “ВШ”, 1985 сс. 39-40.

¹⁸ В. Н. Телия, Что такое фразеология, изд., “Наука”, М., 1966, сс. 28-36.

¹⁹ А.В. Кунин, Английская фразеология, М. 1970, сс. 23-36. А.В. Кунин, Фразеология современного английского языка, изд., “Межд. Отн.” М., 1972, с. 289.

²⁰ С. Г. Гаврин, Проблемы функционирования и развития фразеологического фонда русского языка в связи с общими вопросами теории фразеологии./ Дисс. Докт. Филол. Наук. – Л., 1975, сс. 24-32.

Վ. Լ. Արխանգելսկին իր «Կայուն արտահայտությունները ռուսաց լեզվում» մենագրության մեջ ռուսաց լեզվի կայուն բառակապակցությունների ընդհանուր ֆոնին առանձնացնում է դարձվածային միավորները, որոնք այնքան էլ խստորեն չի սահմանազատում մյուս կարգի կայուն կապակցություններից: Նա գրում է. «Դարձվածքի բաղադրիչները այնպիսի կայունություն ունեն, դասավորված են այնպիսի հաջորդականությամբ, որ երբեք խոսողը չի կարող խախտել. այն արված է ավանդաբար»: Վ. Լ. Արխանգելսկին արժեքավոր դիտողություններ ունի նաև դարձվածային բների վերաբերյալ (фразеологическое гнездо)²¹, որն Ամոսովան կոչում էր բանալի բառ (ключевое слово), այսինքն՝ այն բառը, որը որպես դարձվածային միավորի առանցքային բաղադրիչ հաճախ հանդես է գալիս բառային տարբեր միջավայրերում, երբեմն տարբեր կառույցներում և ոչ միայն ինքն է վերափոխվում, այլև իմաստափոխում է ամբողջ կապակցությունը՝ նրան հաղորդելով դարձվածային իմաստ:

Պետք է նշել, որ լեզվաբանների մեծ մասը դարձվածքն ընդունում է լայն առումով, թեև նրանց հայացքներում էլ կան տարակարծություններ՝ դարձվածքի կայունության, վերափոխվողության և սահմանների վերաբերյալ: Մասնագիտական գրականության մեջ իշխում են այն տեսակետները, համաձայն որոնց՝ դարձվածքներ են համարվում՝ ա) կայուն (երբեմն էլ ազատ) բառակապակցությունները, բ) իդիոմային արտահայտություններն ու թևավոր խոսքերը, գ) առաձներն ու ասացվածքները, անեծքներն ու օրհնանքները, դ) դարձվածային իմաստ արտահայտող բաղադրյալ անուններն ու տերմինները, ե) փոխաբերական իմաստ ունեցող շաղկապները, եղանակավորող բառերը և ձայնարկությունները, զ) գրական կլիշե կաղապարները:

Դարձվածքը նեղ առումով ընդունող լեզվաբաններից են նաև Ա.Մ. Բաբկինը, Վ.Պ. Ժուկովը, Ա.Ի. Մոկիենկոն, Ա.Գ. Ռուդնևը և ուրիշներ:

Ա. Մ. Բաբկինը, քննադատելով դարձվածք լայն առումով ընդունող լեզվաբաններին, գրում է. «Դարձվածքի քննարկման սահմանները անչափ լայն են, հետևաբար և խախտու. աստվածաբանական արտահայտություններից մինչև տերմինաբանական կապակցությունները - այսպես են ընդունում դարձվածքները լայն իմաստով ըմբռնողները»²²: Նա դարձվածքի սահմաններն այնքան է նեղացնում, որ դարձվածքի և

²¹ В. Л. Архангельский, Устойчивые фразы в современном русском языке, Изд. Ростовского университета, Ростов- на- Дону, 1964, с. 236, с. 66.

²² А. М. Бабкин, Русская фразеология, ее развитие и источники, «Наука», Л., 1970, сс. 4-5.

իդիոմի միջև հավասարության նշան է դնում: Ա. Մ. Բաբկինը դարձվածքները քննում է զուտ բառագիտության մակարդակում՝ նշելով նաև նրա ոճաարտահայտչական լայն հնարավորությունները: Ա. Մ. Բաբկինը հիմք է դնում դարձվածքի նեղ առումով ըմբռնման:

Ն.Ն. Ամոսովան իր «Основы английской фразеологии» գրքում նկատում է, որ դարձվածքներ են միայն կայուն վերաիմաստավորված բառակապակցությունները: Նա առանձնացնում է միագագաթ դարձվածքներ, որոնք բաղկացած են մեկ լիմաստ և մեկ թերիմաստ բաղադրիչներից: Ն. Ամոսովան դարձվածային միավորի գերադաս անդամն անվանում է բանալի- բառ (ключевое слово), իսկ ամբողջ դարձվածքը՝ դարձույթ (фразема): Նա գրում է. «Նույն բառը տարբեր խոսքաշարում ունենում է տարբեր իմաստային արժեքներ. դրանցից մեկում (կամ մի քանիսում) էլ այն հանդես է գալիս դարձվածային նշանակությամբ՝ որպես նրա բաղադրիչ»²³:

Վ. Պ. Ժուկովի կարծիքով դարձվածքը կայուն բառակապակցություն է, որը հարաբերակից է միայն բառին: Այդպես էլ վերնագրված է նրա մի աշխատությունը՝ «Դարձվածաբանություն և բառ»²⁴: Վ. Ժուկովը նկատում էր, որ «Առանձին բառի համեմատությամբ դարձվածքներն ունեն յուրահատուկ իմաստ, որն ընդունված է «դարձվածային» անվանել, և ապա՝ այդ «դարձվածային իմաստի յուրահատկությունը որոշելիս պետք է ամենից առաջ հենվել լեզվական կառույցի այն տարրերի վրա, որոնք անմիջականորեն մասնակցում են դարձվածքի իմաստի իրացմանը: Այդ տեսակետից կարևոր դեր են կատարում դարձվածքի բաղադրամասերը, որովհետև դարձվածքի իմաստը բաղադրամասային հիմք ունի»²⁵:

Լեզվաբան Ա.Ի. Մոլոտկովն ավելի նեղ իմաստով է դիտարկում դարձվածքը: Նա դարձվածքների շարքը չի դասում հաղորդակցական տիպի դարձվածային միավորները, ինչպես նաև այն կառույցները, որոնց բաղադրիչներից մեկը պահպանում է իր իսկական իմաստը: Առանցնորդվելով «դարձվածք իմաստով բառ է, իսկ ձևով՝ բառակապակցություն»²⁶ դրույթով՝ նա համարում է, որ նախադասության կազմում

²³ Н.Н. Амосова, Основы английской фразеологии., ЛГУ, Л.,1963, сс. 26, 28, 66-67, 28-29, 57-58.

²⁴ В. П. Жуков, Фразеология и слово, АДД, Л., 1986, с. 4.

²⁵ В. П. Жуков, Русская фразеология., М., ВШ, 1986, с. 133.

²⁶ А. И. Молотков, Основы фразеологии русского языка, Наука, Л., 1977, с.15.

բառը և դարձվածը նույնանում են: Ա. Մոլոտկովն ուսումնասիրում է նաև դարձվածքների բառ- բաղադրիչների իմաստներն ու քերականական կարգերը²⁷:

Առաջին անգամ «դարձվածաբանություն» (phraseologie) տերմինը կիրառել է շվեյցարացի լեզվաբան Շառլ Բալլին: Շատ տեսաբաններ դարձվածաբանության կայացումը կապում են նրա անվան հետ, որը 1905-1909 թթ. հրատարակած աշխատություններում առաջնային տեղ է հատկացրել դարձվածաբանությանը: Նա դարձվածաբանությունն ընդգրկում էր ոճաբանության համակարգում: Շ. Բալլին գտնում է, որ լեզվում գոյություն ունեն երկու տեսակ կապակցություններ՝ ազատ և կայուն: Նա կայուն բառակապակցությունները անվանում է դարձվածային միավորներ, որոնց բաղադրիչները վերաիմաստավորված են: Շ. Բալլին դարձվածային միավորներին վերագրում է միայն իմաստաբանական արժեք. հաշվի առնելով արտաքին կողմը՝ նա գտնում է, որ դարձվածքը պետք է բաղկացած լինի առնվազն երկու բաղադրիչից: Ըստ Շ. Բալլիի՝ կայուն դարձվածքի իսկական արժեքը նրա ներքին՝ իմաստային հատկանիշն է, դարձվածքի արտաքին հատկանիշները համարում էր խաբուսիկ: Նա դարձվածային միավորների օբյեկտիվ էությունը տեսնում էր նրա իմաստային առանձնահատկության մեջ, սակայն պետք է հաշվի առնել նաև նրա արտաքին կողմը, այն, որ դարձվածքը պետք է կազմված լինի առնվազն երկու կամ ավելի բաղադրիչներից. հակառակ դեպքում, միայն իմաստային հատկանիշի վրա հենվելով, առանձին բազմիմաստ բառեր նույնպես կհամարվեն դարձվածքներ: Շ. Բալլին դարձվածքների շարքում առանձնացնում է *դարձվածային խմբեր*, որոնցում առանձին բառերը դեռևս պահպանում են հարաբերական ինքնուրույնություն, և *դարձվածային միասնություններ*, որոնցում նկատելի է բաղադրիչների լրիվ կախվածություն միմյանցից²⁸:

Արևմտաեվրոպական լեզվաբանության մեջ դիտարկված չեն դարձվածային միավորների հիմնական չափանիշները, ինչպես նաև դարձվածաբանության խնդիրներին վերաբերող հարցերը: Դարձվածաբանությունը չի համարվում լեզվաբանության առանձին ճյուղ: Արևմտաեվրոպական դարձվածաբաններն

²⁷ Նույնը, էջ. 32-60.

²⁸ Վ. Բալլի, Французская стилистика. М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1961, с. 67.

առանձնապես կողմնակիցներ են դարձվածքի՝ ուրիշ լեզուներով բառացի անթարգմանելիությանը:

Անգլիացի լեզվաբաններն իրենց աշխատություններում նույնպես անդրադարձել են դարձվածաբանությանն առնչվող հարցերին (Makkai²⁹ A., Gowers³⁰, Cowie³¹ A.D., Palmer³² F.R.):

Լ. Սմիթն անդրադառնում է միայն բառային «իդիոմներին» (կայուն արտահայտություններին), այսինքն արտահայտչական բնույթի բառերի իդիոմատիկ կապակցություններին³³:

Ու. Դ. Բոլլն առանձնացնում է լեզվական երևույթների յոթ տեսակ, որոնք ներառվում են իդիոմատիկա հասկացության մեջ, ինչն էլ նա բնորոշում է իբրև «սովորական բառերի օգտագործում ոչ սովորական իմաստով»³⁴: Ու. Դ. Բոլլը խոսում է «բոլոր իդիոմներին հատուկ չորս առանձնահատկությունների մասին»՝ փաստացի նկատի ունենալով միայն բառային իդիոմները³⁵: Թեև Լ. Սմիթի համեմատ Ու. Դ. Բոլլի մոտ հանդիպում ենք խնդրի առավել մանրամասն ուսումնասիրության, սակայն երկու հեղինակներն էլ առաջարկում են խնդրի լուծման միևնույն եղանակները³⁶:

Համանման մի գաղափար է ընկած Օ. Եսպերսոնի առաջադրած «լեզվական բանաձևերի» տեսության առանցքում: Ըստ Օ. Եսպերսոնի ողջ լեզվական գործունեությունը ծավալվում է բանաձևերի և ազատ կապակցությունների տարբերությունների շուրջ³⁷:

Ֆրանսիական «Լարուս» ամենամյա հայտնի բառարանը, օրինակ, դարձվածքը սահմանում է իբրև «մեկ ազգի հատուկ» լեզվական միավոր, իբրև «մեկ

²⁹ **A. Makkai**, *Idiom Structure in English*. Mouton. Paris, 1972, p. 101-103.

³⁰ **E. Gowers**, *The Complete Plain Words*. London, 1973, p.76.

³¹ **A. D. Cowie**, *The Treatment of Collocations and Idioms in Learner's Dictionaries*. *Applied Linguistics*, 1981, p. 145-160.

³² **F. R. Palmer**, *Semantics, A New Outline*. Cambridge University Press, 1982, pp. 98-100.

³³ **L.P. Smith**, *Words and Idioms*, ch. V, London. Constable and Co, 1925, pp.181ff.

³⁴ **W.J. Ball**. *A Practical Guide to Colloquial Idioms*, London-New Yourk-Toronto, Longmans, Green and Co, 1958, p.1.

³⁵ **Նույնը՝** p. 6.

³⁶ Նույն տեսակետներին են հարում նաև մի քանի այլ հեղինակներ, որոնք շոշափում են իդիոմատիկայի խնդիրները: Օրինակ՝ **W. T. Wood**. *An Outline History of the English Language*. London, Macmillan Co, 1950, pp. 222-240; **S.. Potter**. *Our Language*, 6-ed London, Pelican Books, 1957, pp. 91-102; **G. Brackerbury**. *Studies in english Idiom*. London, Macmillan Co, 32ed (1-ed)- 1912; **W. Mc. Mordie**. *English Idioms and How to Use Them*. Oxford. 1946(1-ed-1923), p. 13.

³⁷ **О. Есперсен**. *Философия грамматики*, Инн. лит. Москва, 1958, стр. 23.

արտահայտություն կամ կառույց, որը հատուկ է մեկ լեզվի»:³⁸ Համանման միտք են զարգացրել նաև անգլիացի շատ լեզվաբաններ, ինչպես, օրինակ, Ջ. Փերունը³⁹, Լոգան Սմիթը⁴⁰, և ուրիշներ:

Դարձվածքները լեզվական այն միավորներն են, որոնք ամենից վառ և հարազատ կերպով են արտացոլում տվյալ ժողովրդի լեզվամտածողության ինքնատիպությունը: Այդ է պատճառը, որ «ազգային» դարձվածքները շատ դժվար, ուղղակի անհնարին է բառացի թարգմանել այլ լեզուների: Բայց նաև ճիշտ չի լինի այդ անթարգմանելիությունը համարել դարձվածքի միակ բնորոշ հատկանիշը: Նախ՝ միևնույն դարձվածքը կարող է իր բառացի զուգահեռն ունենալ մեկ այլ լեզվում և դա չունենալ մեկ ուրիշում: Մի ժողովրդի լեզվամտածողությունը առնչակցության շատ եզրեր կարող է ունենալ այլ ժողովուրդների լեզվամտածողության հետ, և բոլորովին անհիմն չէ, երբ խոսում են «արևելյան» և «եվրոպական» լեզվամտածողության մասին: Համեմատությունները միայն լրացուցիչ լույս կարող են սփռել մի լեզվի այս կամ այն ուսումնասիրության վրա և երբեք չեն կարող վճռորոշ չափանիշ դառնալ:

Այժմ ֆրանսերենում, իտալերենում, իսպաներենում դարձվածաբանությունը գործածվում է միայն լայն առումով, իսկ անգլերենում՝ դարձվածաբանություն եզրը գործածվում է թե՛ լայն, թե՛ նեղ առումներով:

Կարելի է եզրակացնել հետևյալը. դարձվածքը լայն իմաստով ըմբռնող լեզվաբանները դարձվածքներ են համարում լեզվում եղած բոլոր կայուն, հաճախ էլ ոչ կայուն բառակապակցությունները, այդ թվում՝ հարադրավոր բայերն ու գոյականները, բաղադրյալ շաղկապներն ու վերաբերականները, բաղադրյալ եզրույթներն ու գրական կլիշեները, ինչպես նաև բոլոր առածներն ու ասացվածքները, անեծքներն ու օրհնանքները, թևավոր խոսքերն ու իդիոմային արտահայտությունները:

Այս տեսությանը հետևող լեզվաբանների հայացքներում նույնպես կան տարբերություններ: Լեզվաբանների կարծիքները միանշանակ չեն հատկապես դարձվածային միավորի սահմանների և կայունության հարցերում: Նրանցից շատերը դարձվածային միավորի հիմնական հատկանիշ են համարում վերարտադրելիությունը, իսկ մյուսները դրան գումարում են պատճառաբանվածությունը, երրորդները՝ վերաիմաստավորումը և այլն:

³⁸ **Le nouveau Petit Larousse illustré**, P., 1933, pp 510,511; Petit Larousse, P., 1962, p 530.

³⁹ J. **Perowne**, On Some English Idioms, L., 1856, p. 146-172.

⁴⁰ **Логан Смит**, Фразеология английского языка, М.: Учпедгиз, 1959, с.195.

Դարձվածքի լայն ընկալման ուսմունքը քննադատվեց դարձվածքը նեղ իմաստով ընդունող լեզվաբանների կողմից: Վերջիններս պնդում են, որ դարձվածքի լայն ըմբռնումը չի կարող հանգեցնել հարցի խոր ու համակողմանի ուսումնասիրության, որ լեզվական այլևայլ միավորները դարձվածք համարելը անհարկի մեծացնում է դարձվածային միավորների սահմանները, որն էլ, իր հերթին, հարցի քննությունը հեռացնում է նրա բուն էությունից՝ դարձվածային միավորի ու նրա բաղադրիչների իմաստային ու քերականական ամենանուրբ հատկանիշների խոր ուսումնասիրությունից:

Դարձվածքը նեղ իմաստով ընբռնող տեսաբաններն էլ, դարձվածքի սահմանները խիստ նեղացնելով, դարձվածք են համարում միայն իդիոմները. բնականաբար, նրանց հայացքներում նույնպես կան տարակարծություններ:

Դարձվածաբանության սահմանների որոշման, դարձվածային միավորների ընդգրկման և ծավալի վերաբերյալ կարծիքների տարբերությամբ էլ պայմանավորված է դարձվածքների գիտական սահմանման բազմազանությունը: Դարձվածքի բնույթի վերաբերյալ հստակ պատկերացում կազմելու համար անհրաժեշտ է այն քննել բառակապակցության և բառային միավորի համեմատության դիտանկյունից:

Հայոց լեզվում, առանձին բառերից բացի, գոյություն ունեն ավելի բարդ կազմություններ, երկու և ավելի բառերից կազմված կապակցություններ, որոնք կարող են լինել կամ կայուն բառակապակցություններ, կամ էլ ոչ կայուն, պարզապես բառերի շարահյուսական կապակցություններ:

Շարահյուսորեն ոչ կայուն կապակցությունները բառային ամբողջական արժեք չունեն, նախադասության մեջ շարահյուսական պաշտոն կատարելով և շարահյուսական արժեք ստանալով՝ դառնում են շարահյուսության ուսումնասիրության նյութ: Դարձվածքների և բառերի ազատ կապակցությունների հիմնական տարբերությունն այն է, որ բառերի ազատ կապակցությունները կազմվում են հաղորդակցման գործընթացում, հետևաբար և կայուն ու մշտական չեն: Մինչդեռ դարձվածքները հաղորդակցման ընթացքում անմիջապես չեն կազմվում, այլ հանդես են գալիս իբրև պատրաստի միավորներ: Ի տարբերություն բառերի ազատ կապակցությունների՝ դարձվածքները կայուն և ամբողջական են իրենց բաղադրիչների կազմով (հանդես են

գալիս բաղադրիչների անփոփոխ կազմով) և քերականական – շարահյուսական որոշակի կաղապարներով⁴¹:

Մենք հակված ենք ընդունելու դարձվածքը լայն իմատով ընթնող տեսաբանների հայացքները, որոնք դարձվածքներ են համարում լեզվում եղած բոլոր կայուն բառակապակցությունները, ինչպես նաև բոլոր առաձներն ու ասացվածքները, անեծքներն ու օրհնանքները, թևավոր խոսքերն ու իդիոմային արտահայտությունները:

Աշխատանքի նպատակը հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի՝ անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորների կառուցվածքային, քերականական, ոճական, ծագումնաբանական, իմաստաբանական առանձնահատկությունների զուգադրական քննությունն է, որը թույլ կտա դրանց ընդհանրությունների և տարբերությունների վերլուծությամբ վեր հանել դարձվածային համարժեքները երեք լեզուներում: Դա հնարավորություն կընձեռի նաև կատարելու տեսական բնույթի ընդհանրացումներ ցեղակից լեզուների դարձվածաբանական համակարգերի բնագավառում:

Որպես լեզվական երևույթ՝ դարձվածքը հատուկ է գրեթե բոլոր լեզուներին, բայց յուրաքանչյուր լեզվում դարձվածքն ունի միայն տվյալ լեզվին հատուկ դրսևորում ու ձևավորում, որի համար մեծ նշանակություն ունեն ինչպես արտալեզվական, այնպես էլ ազգալեզվաբանական գործոնները: Մենք ևս այն կարծիքին ենք, որ դարձվածքը կապված է տվյալ ժողովրդի մշակույթի, լեզվական վարքականոնի և մտածելակերպի հետ, որոնք էլ իրենց կնիքն են դնում դարձվածքների իմաստի և բովանդակության վրա:

⁴¹ Ա. Սուքիասյան, Հոմանիշները ժամանակակից հայերենում, Երևան, 1971, էջ 335-346:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԱՆՁԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ԴԱՐՁՎԱԾԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ ԻՄԱՍՏԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ, ՌՈՒՍԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ

Հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի դարձվածքների մեծ մասն ուղղակիորեն կապված է անձի հետ: Անձը կամ անձնավորությունը բանական մարդ տեսակի ներկայացուցիչն է, որն ունի գիտակցություն և ինքնագիտակցություն, սոցիալական որոշակի դիրք, համապատասխան դեր, ակտիվ հաղորդակցման մեջ է գտնվում հասարակության այլ անդամների հետ. նրան բնորոշ է անձնային հատկությունների համակարգը⁴²: Շատ դարձվածքներ բնութագրում են անձին այս կամ այն կողմից՝ իր բոլոր առավելություններով և թերություններով հանդերձ: Դարձվածքներում անձը հանդես է գալիս ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական հատկանիշների կրող: Անձի դրական հատկանիշներից են խելացիությունը, ազնվությունը, անկեղծությունը, նպատակասլացությունը, համարձակությունը, համեստությունը, մեծահոգությունը, աշխատասիրությունը, կարեկցությունը, լրջությունը և այլն: Բացասական հատկանիշներից են անազնվությունը, ստախոսությունը, վախկոտությունը, խորամանկությունը, նենգությունը, կեղծավորությունը, չարությունը, ագահությունը, հիմարությունը, ծուլությունը, եսասիրությունը, անտարբերությունը և այլն:

Անձի որակների ձևավորման գործում մեծ դեր ունի նաև ազգային բնավորությունը: Դա այն կարևորագույն հատկանիշներից է, որով կարելի է տարբերել մեկ ազգի ներկայացուցչին մյուսներից: Չինական հայտնի ասացվածքում ասվում է. «Ինչպիսին հողն ու ջուրն են, այնպիսին էլ մարդու բնավորությունն է»:

Յուրաքանչյուր ազգ ունի իր առանձնահատուկ բնավորության գծերը:

Հայն առանձնանում է իր խաղաղասիրությամբ, հյուրասիրությամբ և գթասրտությամբ: Ռուս ժողովրդին բնորոշ են կենսասիրությունը և բարյացակամու-

⁴² **Н. С. Дашина**, Психология и педагогика, Современный Гуманитарный Институт, 1999, с. 24-28.

թյունը: Անգլիացիներն էլ առանձնանում են իրենց ուժեղ ու կայուն բնավորությամբ և, միևնույն ժամանակ, իրենց ավանդույթների նկատմամբ խիստ հավատարմությամբ:

Յուրաքանչյուր ժողովրդի բնավորությունն ու երկրի ճակատագիրը սերտորեն փոխկապակցված են: Ազգային բնավորությունն արտահայտվում է ինչպես գրականության, փիլիսոփայության, արվեստի, այնպես էլ լեզվի մեջ, քանզի լեզուն մշակույթի հայելին է, որն արտացոլում է ոչ միայն մարդուն շրջապատող իրական աշխարհը, այլև մտածելակերպը, ազգային բնավորությունը, ապրելակերպը, սովորույթներն ու ավանդույթները, աշխարհընկալումը և այլն:

Դրանցում բյուրեղացած են ժողովրդի բազմադարյան փորձը, նրա կենսական իմաստությունը, արժեքային համակարգը, հոգեբանության և մտածելակերպի յուրահատուկ գծերը, վարքի դրսևորումները, ավանդույթները, բարոյական, գեղագիտական, կրոնական պատկերացումները, մի խոսքով՝ նրա հոգեկերտվածքն ու աշխարհայացքը:

Դարձվածքներում բյուրեղացած տեղեկույթը վերաբերում է արտալեզվական իրականության այնպիսի երևույթներին, որոնց հասարակությունը դժվարանում է բացատրություններ տալ: Դա պայմանավորված է նրանով, որ բոլոր լեզուներում դարձվածքների գերակշիռ մասը վերաբերում է գործունեության սուբյեկտիվ կողմին, մարդկային փոխհարաբերություններին, որոնց մասին հանրային գիտելիքը հիմնված է ոչ միայն օբյեկտիվ փորձի, այլև ավանդույթների, նախապաշարումների, հավատալիքների վրա, այլ խոսքով՝ հասարակական վերագրման արդյունք է:

Պատահական չէ, որ մարդկային հատկանիշներ արտահայտող միավորներն այդքան շատ են հանդիպում դարձվածքներում, որոնք ոչ միայն անվանում են այս կամ այն արտալեզվական երևույթը, այլև դարձվածային յուրահատկությամբ պայմանավորված՝ արդեն իսկ որոշակի հուզական և դատողական բնույթի տեղեկություններ են հաղորդում մարդու գործունեության մասին՝ դրանով որոշակիացնելով նրանց դատողական և հուզական իմաստները: Հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի՝

հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների իմաստային դաշտում ներկայացված են այն նշանակությունները, որոնք կարևորվում են մշակութային մեկնաբանության տեսանկյունից: Դրանք արտացոլում են հատկանիշների ստորակարգության կառուցվածքը:

Դարձվածքի առաջնային գործառույթը հուզական վերաբերմունքի, գնահատականի գործունացումն է: Եթե լեզվի պայմանական նշանները հիմնականում անվանողական նպատակ ունեն, ապա դարձվածային անվանումն արտաքին վերաբերության առարկայի հետ հաստատվում է անուղղակի, զուգորդական կապով, որի հիման վրա էլ առաջին պլան են մղվում դարձվածքի նկարագրական, հուզաարտահայտչական գործառույթները: Այնուամենայնիվ, դարձվածքների մի զգալի մասին բնորոշ է անվանողական-դասակարգողական գործառույթը: Վերջինս պայմանավորվում է դարձվածքի իմաստային կառուցվածքում լեզվական այդ միավորի առարկայական - հասկացական բովանդակությունը կրող կարգային միջուկի առկայությամբ: Այս հանգամանքն էլ դառնում է լեզվի դարձվածային համակարգում իմաստային դաշտերի առանձնացման հիմքը: Բառապաշարի իմաստային դասակարգման հետևությամբ՝ դարձվածքների իմաստային տարբերակման և խմբավորման հիմքում դրվում են արտալեզվական իրականությունները: Դարձվածքների դասակարգման արտալեզվական հիմքը իրականության առարկաներն ու երևույթները կամ հասկացությունները միջնորդավորված կերպով նշանակելու նրանց ունակությունն է: Միջնորդավորվածություն ասելով՝ նկատի ունենք այն, որ դարձվածքներն իրականության առաջնային անվանման նշաններ չեն. դրանք իրականության երևույթներն ու առարկաներն անվանում են արդեն իսկ գոյություն ունեցող լեզվական նշանների միջոցով:

Շատ հաճախ նշանի սկզբնական առարկայական վերաբերությունը չի մարում. դրան պարզապես գումարվում է արտաքին վերաբերության նոր օբյեկտը: Այլ խոսքով՝ մեկ նշանային միավորում համատեղվում են իմաստային հատկանիշների երկու

փոխգործող համակարգեր: Փաստորեն տեղի է ունենում առարկայական բովանդակության՝ դեմոտատի երկատում, արտաքին վերաբերության ընդլայնում: Ըստ փոխաբերություն հասկացության տեսության՝ այդ ոլորտներից մեկը դարձվածային փոխաբերության/ փոխանունության աղբյուր է, իսկ մյուսը՝ նշանակետի:

Դարձվածքների բովանդակության այս կողմում է հենց կարգայնացվում լեզվական գիտակցության կեցութային բովանդակությունը: Քանի որ դարձվածքի ներքին ձևը նրա առաջնային իմաստի կրողն է, ուստի այն արտացոլում է անվանվող երևույթի ազգամշակութային ըմբռնման յուրահատկությունները՝ բյուրեղացնելով արտահայտվող հասկացության վերաբերյալ տվյալ հանրության կեցութային փորձը, գնահատականներն ու զուգորդումները, որոնք ներկայացված են այլաբանության լեզվով՝ խորհրդանիշների, փոխանվանական և փոխաբերական պատկերների, ու չափազանցման միջոցներով: Վերջիններս «ապակոդավորման» միջոցով բացահայտում են անվանվող երևույթի կեցութային պատկերացումները, տիպականացված հատկանիշներն ու մշակութային կարծրատիպերը:

Մարդու կյանքն ու գործունեությունը, նրա ծնունդն ու մահը, բնավորության գծերը և այլ հատկանիշներ իրենց վառ ու ինքնատիպ արտահայտությունն են գտնում դարձվածային միավորներում: Անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորների շարքում կարելի է առանձնացնել տարբեր թեմատիկ - իմաստային դաշտեր. մարդու հոգեվիճակ, պահվածք, բնավորության գծեր, մտավոր ունակություններ, արտաքին նկարագիր: Ուսումնասիրվող լեզուներում՝ հայերենում, ռուսերենում, անգլերենում, կան մարմնի մասերի անվանումներից (*գլուխ, սիրտ, բերան, լեզու, երես, աչք, ոտք, ականջ* և այլն) կազմված բազմաթիվ դարձվածքներ, որոնց ընդհանուր նշանակության հիմքում ընկած է մարմնի համապատասխան մասի գործունեությունը: Օրինակ՝ կան դարձվածքներ, որոնք կապվում են զուտ «գլխի կամ ուղեղի գործունեության հետ», կամ՝ «ամբողջական մարդը, անձը» նշանակության հետ, կամ արտահայտում են նրան վերաբերող բարոյական ու ֆիզիկական բնույթի այլևայլ հասկացություններ:

Ստորև դիտարկվում են անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների իմաստաբանական խմբերը:

1.1. Մարդկային բանականությանն առնչվող դարձվածային միավորներ

1. Խելք, բանականություն, գիտակցություն արտահայտող դարձվածքների ենթադաշտ: Այս ենթադաշտի դարձվածքներում ընդգրկվում են դարձվածքներ «**գլուխ**» բառով, որը, մարմնի մասից բացի, նշանակում են նաև «խելք, դատողություն, հասկացողություն, բանիմացություն»: Նշված իմաստների հիման վրա կազմված որոշ դարձվածքներ համարժեքներ ունեն դիտարկվող երկու կամ երեք լեզուներում, մյուսները հատուկ են միայն մեկ լեզվի:

Հայերենում «խելք, խելացի, դատող, կշռադատող, հասկացող, բանիմաց» իմաստին համապատասխանում են՝

Գլխում / գլուխը խելք լինել (Ժխտ., հարց.)– 1. Ուշքն ու միտքը վրան լինել /չլինել/, զգաստ վիճակում լինել: 2. Խելքը լինել, որևէ բանից հասկանալ:

Գլուխը դուրս գալ – Խելքը կտրել, հասկանալ, խելահաս լինել:

Գլխին խելք կա – Խելք է, մտածող է:

Գլուխ ունենալ – 1. Խելք, գիտակից, հասկացող լինել, 2. Գիտակ՝ ծանոթ լինել, որևէ բան հասկանալ, իմանալ: – *Նա էր միայն, որ գլուխ ուներ պղնձահանման գործից, գանձարանին ահագին տուրք էր տալիս* (ՃԻ: 188):

Խելքը գլխին – 1. Խելք, խելացի, դատող, կշռադատող, հասկացող, բանիմաց: – Բա **խելքը գլխին** կնիկարմատն ըտենց բան կանի՞ (ՆՊ, 11): Ասում են, որ շատ տարիներ սրանից առաջ դանիելը **խելքը գլխին** մարդ էր, ընտանիքի տեր (ՇԵ, 414)

Ռուսերենում նկատվում են «**շատ խելք, մտածող, տրամաբանող**» իմաստների կիրառությունը՝ *Быть семи пядей во лбу* – Շատ խելացի, ունակ լինել:

Голова на плечах – Շատ խելք: *Вот это человек стоящий, не путается не в свои дела, понимает, что у тебя и у самой есть голова на плечах* (Կ. Մ, 438).

Голова варит – Դատող, հասկացող:

Иметь голову на плечах – Խելք, հնարամիտ լինել:

Светлая голова – 1. Շատ խելոք, մտածող, տրամաբանող, 2. Խելոք մարդ: (հայերենում - **Պայծառ գլուխ**, անգլերենում - *A clear head*).

С царем в голове – Շատ խելացի, հնարամիտ:

С головой – 1. Շատ խելոք, ընդունակ, 2. Գիտակցված, մտածված:

Ученая голова - Շատ խելացի անձ, կարդացած, զարգացած անձ:- *Он ученая голова-это видно, и сведений нахватил тьму, но только объясняет с таким жаром, что не помнит себя* (61:227).

Умная голова – Խելոք, խելացի: - *Здорово занимался, умная была голова!* (БИ, 271) (հայերենում - **Խելքը գլխին**).

Անգլերենում հանդիպում են «պայծառ գլուխ, միտք, խելք, ուսերին գլուխ ունենալու, դատող լինելու» իմաստները հետևյալ դարձվածքներում՝ *A clear head / clear-headed* (բառացի՝ մաքուր գլուխ) - Պայծառ գլուխ, միտք, խելք: - *Fleur has a very clear head, my dear* (GJSS, 43). *And Mr. Morse remarked afterwards that he seemed a very clear-headed young man* (LJ, 105).

Have (got) a (good) head on one's shoulders / with a head on one's shoulders (բառացի՝ լավ գլուխ ունենալ ուսերին) - Ուսերին գլուխ ունենալ, դատող լինել: - *You haven't got that trig head on your shoulders for nothing* (Hatt C. 510).

Ինչպես տեսնում ենք, այս իմաստային ենթադաշտին վերաբերող դարձվածքները երեք լեզուներում էլ առկա են:

2. Քիչ չեն նաև այն դարձվածքները, որոնք ընդգրկվում են հակադիր ենթադաշտում, *մտավոր կարողությունից՝ մտածելու, հասկանալու, դատողություններ անելու ունակություններից զուրկ լինելու* իմաստային դաշտում: Այսպիսի դարձվածքներ հանդիպում են ուսումնասիրվող երեք լեզուներում: Նշված իմաստների հիման վրա կազմված որոշ դարձվածքներ համարժեքներ ունեն դիտարկվող երկու կամ երեք լեզուներում, մյուսները հատուկ են միայն մեկ լեզվի:

Հայերենում «հիմար, անխելք, տգետ, անհասկացող, ապուշ, հիմար լինելու» իմաստ ունեն՝ **Ասործու աղոթած** – Հիմար, տխմար, ապուշ: **Գլուխը դադարկ** – Հիմար, անխելք, տգետ, անհասկացող: *Դու հո գիտես, որ չեն խոսում գլուխները դադարկ լինելուց* (ՆՊ, 232), (ռուսերենում - *Пустая голова*, անգլերենում - *An empty head*).

Գլուխը դդում – Հիմար, ապուշ, - Կրակ ունե՛ս,- հարցրեց ծիավորը,- չախմախիս քարը կորել է, ամբողջ օրը չեմ ծխել, **գլուխս դդում** է դարձել (ՐԵ, IV, 56), (ռուսերենում - *Садовая голова; еловая голова; мякинная голова*, անգլերենում - *Pumpkin head; cabbage head*).

Գլուխը դարմանով լիքը /ժող./ – Հիմար, ապուշ, անխելք:

Գլուխը հասար – Հաստագլուխ, բթամիտ, անհասկացող, դժվար հասկացող, (անգլերենում - *A thick-headed thing, a blockhead*).

Գլխում մի կոպեկի խելք չկա – Հիմար է, տխմար:

Գլխում խելքի կտոր չլինել – Հիմար լինել, բոլորովին խելք չունենալ:

Գլուխ չունեցող – Անգլուխ, տգետ մարդ:

Տափակ գլուխ /անարգ./ – Հիմար, անճաշակ:

Մեխի գլուխ – Բթամիտ մարդ:

Փայտի գլուխ – Բթամիտ, դժվար հասկացող մարդ, (ռուսերենում - *Дубовая голова, тупая голова*, անգլերենում - *A wooden head*).

Էշ արածեցնող – Հիմար, ապուշ:

Էշի ականջում զուռնա փչող (բրբ.) – Ապուշ, հիմար, անտեղյակ:

Խոտ ուտող/արածող (փխբ.) – Անհասկացող, տգետ, խելճ, ողորմելի մարդ:

Մի քոռ կոպեկի խելք չունեցող – Հիմար, անխելք:

«Հիմար, բութ, բթամիտ, դանդաղաշարժ, շատ վատ հիշողություն ունեցող անձ» իմաստներով դարձվածքներ հանդիպում են **ռուսերենում՝ Без головы** – 1. Հիմար, բութ, բթամիտ: 2. Չմտածված կերպով: *Без царя в голове* – Շատ հիմար, անհեռատես: - *Хлестаков, молодой человек, лет двадцати трех, тоненький, худенький, - несколько приглуповат, и как говорят, без царя в голове* (ГНП, 6).

Валять дурака – (IV - իմաստ) Անհասկացող ձևանալ:

Голова соломой набита – Հիմար է, գլուխը դարմանով լիքն է:

Голова садовая – Ոչ խելամիտ, ոչ հնարամիտ = *еловая голова; мякинная голова*, (անգլերենում - *pumpkin head; cabbage head*, հայերենում - **գլուխը դդում**)- *Эх, голова садовая, то есть – капуста!- сказал Маякин с улыбкой* (61:219)

Голова еловая – Հիմար մարդ:

Голова два уха /արհմրհ. գռհկ./ – Դանդաղաշարժ, հիմար մարդ:

Дырявая голова – 1. Շատ վատ հիշողություն ունեցող անձ, 2. Մոռացկոտ անձ:

Дубовая голова / башика / – Բուֆ, հիմար մարդ = *тупая голова*, (անգլերենում - *a wooden head*, հայերենում - **փայտի գլուխ**)

Дурья голова / башика / - Հիմար մարդ: - *Векселья писать? Эх ты дура, дурья ты голова ...* (КА, 112).

Пустая голова / башика/ - Հիմար անձ, դատարկագլուխ, (հայերենում - **գլուխը դատարկ**, անգլերենում - *an empty head*). – *Молчи, пустая голова! Слыхал я истину, бывало...* (ПАП, 71).

Солома в голове – Հիմար, անճար, անճարակ:

Тупая голова – Բթամիտ անձ = *дубовая голова*, (անգլերենում - *a wooden head*, հայերենում - **փայտի գլուխ**):

Мякинная голова / ժող./ – Հիմար մարդ, (հայերենում - **գլուխը դդում**, ռուսերենում - *садовая голова; еловая голова*; անգլերենում - *pumpkin head; cabbage head*).

«Հիմար, անհասկացող, հաստագլուխ մարդ, բուֆ, ցրված, մոռացկոտ մարդ լինելու» իմաստներով **անգլերենում** հանդիպում են հետևյալ դարձվածքներ՝ *A thick-headed thing* – Անհասկացող, հաստագլուխ մարդ: - «*Oh, Tom, you poor, thick-headed thing*» (ТМ, 26).

A wooden head /բառացի՝ փայտե գլուխ/ – Բուֆ, անհասկացող մարդ, (հայերենում - **փայտե գլուխ**, ռուսերենում - *дубовая голова*).

Have a head like a sieve /բառացի՝ մաղի պես գլուխ ունենալ/ – Ցրված, մոռացկոտ մարդ լինել:

Soft / Weak/ Touched in the head /բառացի՝ փափուկ /թույլ գլխով/– Հիմար, անխելք: - *You are acting like you were touched in the head tonight* (E-RPhD. 371).

Cabbage head /բառացի՝ կաղամբի գլուխ - Հիմար = *pumpkin head; cabbage head* = *еловая голова; мякинная голова* = **գլուխը դդում**

Tom Fool – Հիմար մարդ:

«Խելք, բանականություն, մտավոր կարողություն, գիտակցություն» իմաստն արտահայտող ենթադաշտը ցույց է տալիս դրական հատկանիշ, որի հակառակ իմաստն արտահայտում են «բութ, հիմար, անհասկացող, ոչ խելամիտ, ոչ հնարամիտ» իմաստ ունեցող դարձվածքները: Իրենց ընդհանուր իմաստով հիշյալ երկու ենթադաշտերի դարձվածքները հականիշներ են (անկախ իմաստային նրբերանգներից): Դիտարկվող բոլոր լեզուների դարձվածքներում «գլուխ» բաղադրիչն ունի «խելք» փոխաբերական իմաստը: Գործածվող դարձվածքները բնութագրում են մարդու մտավոր գործունեությունը՝ անկախ դրական կամ բացասական լիցքերից: Սա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ *գլուխը*, լինելով մարդու մարմնի կարևորագույն մասը, կյանքի ու գիտակցության հիմնական առանցքը, համարվել է *խելքի* խորհրդանիշ: Գլխի ամենակարևոր գործառույթներից մեկը՝ մտածելու, դատելու կարողությունը, թելադրում է տվյալ ենթադաշտերի բովանդակությունը:

Մարդկային բանականությանն առնչվող դարձվածային միավորների կառուցվածքային տիպերը

Դարձվածային միավորների իմաստաբանության ուսումնասիրությունը հնարավոր չէ առանձնացնել նրանց քերականական կառուցվածքի վերլուծությունից, քանի որ լեզվական միավորի կառուցվածքային ցանկացած հակասություն հանգեցնում է նաև իմաստային էական տարբերությունների:

Մտավոր հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորները հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում հանդիպում են հետևյալ կառուցվածքային տիպերով:

Գոյականի իմաստ արտահայտող դարձվածքներ

Երկանդամ կառույցներ

Հայերենում *գոյական* (եզակի ուղղական) + *գոյական* (եզակի ուղղական) կառույցում երկու բաղադրիչներն էլ արտահայտված են ուղիղ ձևով, և կապակցության գերադաս անդամը միշտ հաջորդում է լրացմանը: Այստեղ նույնպես առկա է բաղադրիչների ստորադասական՝ լրացում - լրացյալ հարաբերությունը: Օրինակ. **Դդում գլուխ** - Դատարկամիտ, բթամիտ մարդ: **Ծով խելք** - Շատ խելոք, խելացի է: (հեզն.) Հիմար, տխմար մարդ: **Սուրբ սխտոր** (խսկ.)- Արտաքուստ բարի, բայց խաբեբա մարդ:

Հայերենում հանդիպում է ածական + գոյական կառույցը՝ **Փայտե գլուխ** - Բթամիտ, դժվար հասկացող մարդ։ **Տափակ գլուխ** /անարգ./ – Հիմար, անճաշակ։

Հայերենում լայն տարածում ունեն գոյական + ենթակայական դերբայ կառուցվածքով դարձվածքները։ Այս կառուցատիպում գերադաս անդամը ենթակայական դերբայն է, իսկ գայականը լրացման շարահյուսական պաշտոն է կատարում։ Օրինակ. **Գլուխ չունեցող** – Անգլուխ, տգետ մարդ։ **Խոտ ուտող/արածող** (փխբ.) – Անհասկացող, տգետ, խեղճ, ողորմելի մարդ։ **Էշ արածեցնող** – Հիմար, ապուշ։ Հայերենում գոյական + ենթակայական դերբայ կառուցատիպով դարձվածքները գործառական մեծ հաճախականություն ունեն։

Ռուսերենում հանդիպում են ածական + գոյական կառույցով անձի հատկանիշ արտահայտող երկանդամ դարձվածային միավորներ, օրինակ. *Тупая голова* – Բթամիտ անձ։ *Пустая голова* /ծաւա/- Հիմար անձ, դատարկագլուխ։ *Светлая голова* – 1. Շատ խելոք, մտածող, տրամաբանող, 2. Խելոք մարդ։ *Мякинная голова* /ժող./ – Հիմար մարդ։

Անգլերենում գործում է գոյական + գոյական կաղապարը, որում նույնպես առկա է որոշիչ – որոշյալի կամ հատկացուցիչ – հատկացյալի հարաբերությունը, երբ երկու բաղադրիչներն էլ ուղիղ ձևով են արտահայտված, օրինակ. *Cabbage head* /բառացի՝ կաղամբ գլուխ / – Հիմար։ *Pumpkin head*/ բառացի՝ դդում գլուխ / – Հիմար։

Անգլերենում գոյական + ածական կառույցը ներկայացված է հետևյալ դարձվածային միավորով, օրինակ. *Tom Fool* – Հիմար մարդ։

Հանդիպում են նաև (**հոդ**) ածական + գոյական կառույցով անձի հատկանիշ արտահայտող երկանդամ դարձվածային միավորներ։ Օրինակ. *A thick-headed thing*– Անհասկացող, հաստագլուխ մարդ։ *A wooden head* /բառացի՝ փայտե գլուխ/ – Բութ, անհասկացող մարդ։

Նշված դարձվածքները, ըստ իրենց բաղադրիչների իմաստային միաձուլման աստիճանի, դարձվածային սերտաճումներ են։

Եռանդամ կառույցներ

Եռանդամ և բազմանդամ կառույցներն ավելի սակավաթիվ են ուսումնասիրվող երեք լեզուներում. դրանք ունեն կառուցվածքային բազմազան տիպեր։

Հայերենում ածական + գոյական + գոյական կառույցում դարձվածքի գերադաս անդամը հետադաս գոյականն է՝ ուղղական հոլովով, որը ծավալված է սեռական հոլովով գոյականով, որն էլ իր հերթին՝ որոշչի պաշտոնում հանդես եկող ածականով: Օրինակ. **Սահմանափակ խելքի տեր** – Ոչ շատ խելացի, նեղմիտ, միջակ ընդունակությունների տեր անձ:

Ռուսերենում հանդիպում են նաև **գոյական + նախդիր + գոյական** կառուցվածքով դարձվածային միավորներ: Օրինակ. *Голова на плечах* – Շատ խելոք:

Անգլերենում մենք չենք հանդիպում եռանդամ կառուցվածքային տիպով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորներ:

Ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածային միավորներ

Ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածային միավորների արտահայտության պլանում ածական բաղադրիչի առկայությունը պարտադիր չէ: Ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածքները զգալի թիվ են կազմում դիտարկվող երեք լեզուներում: Հատկանշական է, որ անգլերենում շատ են անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական համեմատությունները: Ըստ բաղադրիչների կապակցության եղանակի՝ ածականական դարձվածային միավորները լինում են **ստորադասական, համադասական և համաստորադասական**, իսկ ըստ բաղադրիչների թվի՝ **երկանդամ, եռանդամ և բազմանդամ**:

Երկանդամ կառույցներ

Գոյական + ածական կառուցվածքային տիպով կազմված անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորները հիմնականում շատ են հայերենում և պարունակում են մարմնի մասերի անվանումներ՝ սոմատիկ բառեր, և դրանց հատկանիշներն ընդգծող ածականներ: Օրինակ՝ **Գլուխը ծակ** – անխելք, ոչ լրջամիտ: **Գլուխը հաստ** – Հաստագլուխ, բթամիտ, անհասկացող: **Տախտակը պակաս** – հիմար, անխելք մարդ: **Ծալը պակաս** – հիմար, անխելք մարդ:

Հայերենում հանդիպում են նաև դերբայներով կառույցներ, որոնց արտահայտության պլանում գործառնապես կենսունակ է հարակատար դերբայը:

Անորոշ առումով գոյականներով կառույցներում որոշակի է գերադաս հարակատար դերբայի դերը, իսկ երբ հարակատար դերբայը հանդես է գալիս որոշյալ

առումով գոյականի հետ, ապա այդ դեպքում լրացում – լրացյալի կապն ավելի է սերտանում:

Գոյական (սեռական կամ ուղղական հոլով) + **հարակապար դերբայ** կառույցում գերադաս անդամը՝ հարակատար դերբայը, հանդես է գալիս (նախադաս) գոյականի հետ: Այստեղ՝ նույնպես գործում է լրացում – լրացյալ կապը: Օրինակ. **Ասործու աղոթած** – Հիմար, տխմար, ապուշ:

Հայերենում հանդիպում է նաև **գոյական + ենթակայական դերբայ** կառույցը: Կառույցի գերադաս անդամը հետադաս ենթակայական դերբայն է, իսկ գոյականով արտահայտված լրացում – անդամը հանդես է գալիս սահմանափակ հոլովներով: Օրինակ. **էշ արածեցնող** – Հիմար, ապուշ: **Խոսք արածող** – Անհասկացող, տգետ, խեղճ, ողորմելի:

Ռուսերենում առկա է **գոյական + ածական** կառուցատիպով անձի հատկանիշ արտահայտող հետևյալ դարձվածային միավորները, օրինակ. *Голова садовая* – Ոչ խելամիտ, ոչ հնարամիտ: *Голова еловая* – Հիմար:

Ռուսերենում հանդիպում է **ածական + գոյական** կառույցը, օրինակ. *Серый человек* – (փխբ.), (խսկ.) – Անտաշ, տգետ: *Умная голова* – Խելոք, խելացի:

Անգլերենում առկա է (**հոդ**)**ածական + գոյական** կառույցը, օրինակ. *A clear head* (բառացի՝ մաքուր գլուխ) – Պայծառ գլուխ, միտք, խելք:

Եռանդամ կառույցներ

Ածականական իմաստ արտահայտող եռանդամ կառույցներում ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ երեք գոյականի համադրումից (**գոյական + գոյական + գոյական**) մակաբերվում է ածականական դարձվածք, օրինակ. **Ասործու ձեռքի թաշկինակ** – Շատ խելոք, հեզաբարո, համեստ:

Հայերենում ածականական իմաստ արտահայտող եռանդամ կառույց է **գոյական + գոյական + հարակապար դերբայ** կառուցվածքային տիպը: Օրինակ. **էշի ականջում քնած** – (խսկց.) Ապուշ, տխմար, անտեղյակ: **Ուղտի ականջում քնած** – Անտեղյակ:

Գոյական + գոյական + ածական եռանդամ կառույցները հիմնականում դարձվածային սերտաճումներ են: Այս տիպի կառույցներում գոյականները և ածականը

իմաստային սերտաճում են ցուցաբերում, օրինակ. **Գլուխը դարձանով լիքը (գոհկ.)**– Հիմար, ապուշ, անխելք:

Ռուսերենում և անգլերենում մենք չենք հանդիպում անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորների եռանդամ կառույցներ:

Քառանդամ կառույցներ

Ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածային կառույցները հիմնականում կազմված են ածականական իմաստի ենթակայական դերբայներով:

Նման կառույցներում ենթակայական դերբայը որպես գերադաս անդամ ետադաս է, իսկ բաղադրիչները, իրար լրացնելով, լրացնում են նաև ենթակայական դերբային: Կան դարձվածքներ, որոնցում բաղադրիչներն ունեն հետևյալ հարաբերությունը. առաջին բաղադրիչը լրացնում է երկրորդին, երրորդը՝ չորրորդին, օրինակ. **Էշի ականջում գունձա փչող (բրբ.)** - Ապուշ, հիմար, անտեղյակ:

Ռուսերենում հանդիպում են անձի մարդկային բանականություն արտահայտող ածականական քառանդամ դարձվածային միավորներ՝ **ժխտական մասնիկ + գոյական + նախդիր + գոյական** կառուցվածքային տիպով կառույցներ, օրինակ. *Без уара в голове* – Շատ հիմար, անհեռատես:

Անգլերենում **ածական + նախդիր + հոդ + գոյական** քառանդամ կառույցը հազվադեպ է հանդիպում, օրինակ. *Soft / Weak in the head* /բառացի՝ փափուկ / թույլ գլխով / – Հիմար, անխելք:

Հնգանդամ կառույցներ

Հնգանդամ ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածային միավորները համեմատաբար ավելի քիչ են: Հայերենում հանդիպում են **ենթակայական** դերբայ գերադաս անդամով կառույցներ: Օրինակ. **Մի քոռ կոպեկի խելք չունեցող** – Հիմար, անխելք:

Ռուսերենում և անգլերենում մենք չենք հանդիպում անձի հատկանիշ արտահայտող հնգանդամ ածականական դարձվածքներ:

Ինչպես նկատում ենք, եթե և՛ հայերենում, և՛ անգլերենում, և՛ ռուսերենում հանդիպում են **գոյական + ածական** կառուցատիպով անձի հատկանիշ

արտահայտող դարձվածքներ, ապա ածական + նախդիր + գոյական կառույցը հատուկ է միայն անգլերենին, իսկ գոյական + գոյական + հարակապար դերբայ և գոյական + գոյական + ածական կառույցները՝ հայերենին:

Բայական դարձվածային միավորներ

Դիտարկվող երեք լեզուներում բայական դարձվածային միավորները գործառնապես մեծ հաճախակաություն ունեն: Նրանց կառուցատիպերում միշտ առկա է բայական բաղադրիչ, որը հանդես է գալիս որպես դարձվածքի գերադաս անդամ: Ե. Գևորգյանը, «Հայերենի դարձվածքները» գրքում գրում է. «Բայական դարձվածքները դարձվածքների մյուս տեսակներից տարբերվում են նրանով, որ իրենց կազմում միշտ բայական բաղադրիչ են ունենում: Դա հանդես է գալիս դարձվածքի վերջում և մեծ մասամբ կարող է փոփոխվել ու խոնարհվել բայի եղանակներով ու ժամանակներով»⁴³:

Հայերենի բայական դարձվածային միավորների սերիչ կաղապարներ են դառնում անվանական դարձվածային միավորները, երբ վերջիններս համալրվում են անորոշ դերբայով և վերածվում բայականի, օրինակ՝ **չոր /ցամաք հացի կարոպ** (չքավոր) – **չոր /ցամաք հացի կարոպ դառնալ**:

Բայական դարձվածային միավորները բաղադրված են երկու հիմնական մասերից՝ անվանական և բայական: Անվանական մասը կարող է բաղկացած լինել մեկ, երկու, երեք և նույնիսկ ավելի բաղադրիչներից, իսկ բայական մասը անպայման անորոշ դերբայն է, որը կառույցի գերադաս անդամն է (այդ թվում նաև հարադիր բայ): Բայական դարձվածքներում անորոշ դերբայը կարող է ծավալվել տարբեր խոսքի մասերով, և ըստ ծավալման սահմանների էլ՝ բայական դարձվածային միավորները բաժանվում են **երկանդամ** և **բազմանդամ** տեսակների:

Երկանդամ կառույցներ

Հայերենի երկանդամ կառույցներն ունեն գոյական + անորոշ դերբայ կառուցատիպը: Այսպիսի կապակցությունների արտահայտության պլանում բայական բաղադրիչն ունի վերջադաս դիրք և եզրափակում է բառակապակցական կաղապարները: Օրինակ. **Գլուխ ունենալ** – 1. Խելոք, գիտակից, հասկացող լինել, 2. Գիտակ՝ ծանոթ լինել, որևէ բան հասկանալ, իմանալ: **Խոպ ուրել** – Անհասկացող, հիմար լինել:

⁴³ Ե. Գևորգյան, Հայերենի դարձվածքները, ԵՊՀ, Երևան, 1969, էջ 122:

Ռուսերենում անձի հատկանիշ արտահայտող երկանդամ դարձվածքներ են հանդիպում **անորոշ դերբայ + գոյական** կառուցատիպով: Օրինակ. *Валить дурака* – (IV - իմաստ) Անհասկացող ձևանալ:

Անգլերենում մենք չենք հանդիպում **անորոշ դերբայ + գոյական** կառուցատիպով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորներ:

Եռանդամ կառույցներ

Հայերենում հանդիպում է անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների **գոյական + գոյական + անորոշ դերբայ** կառուցատիպը, օրինակ՝ **Գլուխը խելք լինել** – Ուշքն ու միտքը վրան լինել, զգաստ վիճակում լինել: Խելըք լինել, որևէ բանից հասկանալ: **Գլուխը դուրս գալ** – խելքը կտրել, հասկանալ, խելահաս լինել:

Ռուսերենում հանդիպում են **գոյական + նախդիր + գոյական** կաղապարով դարձվածային միավորներ, օրինակ. *Голова на плечах* – Շատ խելոք:

Անգլերենում եռանդամ կառույցներ մենք չենք հանդիպում:

Քառանդամ կառույցներ

Անձի հատկանիշ արտահայտող բայական քառանդամ (և բազմանդամ) կառույցները գործառական հաճախականություն չունեն հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում: Նման կապակցությունները հանդես են գալիս տարբեր կառուցվածքային տիպերով: Օրինակ **հայերենում՝ Գլխում խելքի կտոր չլինել** – Հիմար լինել, բոլորովին խելք չունենալ: **Էշի ականջում զուռնա փչող** (բրբ.) – Ապուշ, հիմար, անտեղյակ: **Ռուսերենում՝ Быть чему нядей во лбу** – Շատ խելացի, ունակ լինել: **Անգլերենում՝ Have an old head on young shoulders** – Խելացի, իմաստուն լինել: **Have a head like a sieve** /բառացի՝ մաղի պես գլուխ ունենալ/ – Ցրված, մոռացկոտ մարդ լինել:

Ինչպես նկատելի է դարձվածքների ձևային նկարագրությունից, անորոշ դերբայը, որպես կառույցի գերադաս բաղադրիչ, տարբեր լեզուներում տարբեր շարադասություն ունի, որ պայմանավորված է տվյալ լեզվակիր հանրության լեզվամտածողական առանձնահատկություններով:

1. 2 Հոյգեր արտահայտող դարձվածային միավորներ

Դարձվածքները իմաստային տեսակետից բաժանվում են բաղադրամասերի. դրանք այնպիսի ընդհանուր նշանակություններ են արտահայտում, որոնք կապվում են

ցույց տված որևէ հատկանիշի հետ: Կան դարձվածքներ, որոնք դրական իմաստ են արտահայտում և առնչվում են լավի ու բարու, ազնվության, արդարության առատաձեռնության, հավատարմության հատկանիշներին: Դրական հոյգերն ազդանշում են հակազդման օբյեկտի համապատասխանությունն անհատի առկա պահանջմունքներին և նպատակներին: Ըստ այդմ էլ՝ դրական հոյգի լեզվական արտացոլումը ուղեկցվում է հաճելիության, ցանկալիության իմաստային հատկանիշներով: Բացասական իմաստ են արտահայտում այն դարձվածքները, որոնք կապված են չարության, ապերախտության, դավաճանության, թեթևամտության, անլրջության, աներեսության, անամոթության հետ:

Դրական և բացասական հոյգերի լեզվական արտացոլման հարաբերակցության մասին կարծիքները միանշանակ չեն: Որոշ լեզվաբաններ (Ն. Դ. Արուտյունովա⁴⁴) լեզվում գնահատման դրական բևեռի գերակայության տեսակետի կողմնակիցներ են: Ըստ Ա.Վ. Բաբենկոյի՝ ռուսերենի հուզական բառապաշարում դրականը և բացասականը հավասարակշռված են⁴⁵:

Մի շարք հոգեբաններ նկատում են, բացասական հոյգերը գոյապահպանման արժեք ունեն՝ ի հակադրություն դրական հոյգերի, որոնք կապված են զարգացման, առաջընթացի հետ: Դիտարկենք հոյգեր արտահայտող դարձվածքները հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում:

Հայերենում «բարի, բարեսիրտ, գթառատ, հյուրասեր, մարդամոտ, մեծահոգի, վեհանձն» իմաստներով հանդիպում են հետևյալ դարձվածքները՝

Երեսը փափուկ - Բարի:

Սիրտը բարի - Բարեսիրտ, գթառատ, (ռուսերենում - *доброе сердце*, անգլերենում - *a kind/soft/warm heart*):

Սիրտը լայն – Հյուրասեր, մարդամոտ:

⁴⁴ Н. Д. Арутюнова, Типы языковых значений. М., “Наука”, 1988, с. 338.

⁴⁵ Л. Г. Бабенко, Лексические средства обозначения эмоций в русском языке. Свердловск: изд-во Урал. Ун-та, 1989, с. 182.

Ոսկի սիրտ (ունենալ) - Բարի, խղճով լինել, (ռուսերենում- *золотое сердце*, անգլերենում - *a heart of gold*).

Մեծ սիրտ – Մեծահոգի, վեհանձն, (ռուսերենում - *большое сердце*, անգլերենում - *a big heart*).

Քաղցր լեզու - Բարի, բարյացակամ, հոգատարություն արտահայտող խոսքեր ասող անձ:

Ռուսերենում՝ *Золотое сердце*– Բարի, սիրող, ազնիվ, (հայերենում - **Ոսկի սիրտ**, անգլերենում - *A heart of gold*) – *О вы русские, сказал он, - золотые у вас сердца! (61:470)*

Большое сердце - – Մեծահոգի, վեհանձն:

Доброе сердце - Բարեհոգի, մեծահոգի:

От доброго сердца - Բարի մղումներով, առանց չար մտքերի:

Անգլերենում՝ *A heart of gold* (բառացի՝ ոսկի սիրտ) – Մեծահոգի, ոսկի սիրտ ունեցող, (հայերենում - **ոսկի սիրտ**, ռուսերենում- *золотое сердце*).

Have a good / kind heart (բառացի՝ լավ / բարի սիրտ ունենալ) - Բարի, մեծահոգի լինել: *Indeed, but he was a good heart that William Dobbin, Mrs. O'Dowd said, though he is always laughing at me (61:480).*

Kind hearts are more than coronets (ասացվ.) Բարի սիրտը բոլոր տիտղոսներից ավելի լավ է:

Բարությունը ներառում է այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են՝ բարյացակամությունը, մեծահոգությունը, գթասրտությունը, կարեկցանքը, իսկ չարությունը՝ ընդհակառակը, դաժանությունը, անգթությունը: Այս ենթադաշտի դարձվածքները, բացի իրենց ընդհանուր իմաստից, արտահայտում են նաև իմաստային որոշ նրբերանգներ: Օրինակ՝ հայերենում հույզեր արտահայտող դարձվածքների ենթադաշտում առկա են նաև գթասրտության, կարեկցանքի ու խղճի, մեծահոգության ու վեհանձնության, մարդամոտ լինելու ու ներողամտության, ռուսերենում՝ ազնվության, անգլերենում՝ բարի մտադրություններ ունենալու նրբիմաստներ:

Դիտարկենք չարության իմաստ արտահայտող դարձվածքներ:

Հայերենում «չար, նախանձ, անգութ, անխիղճ դառնալ» իմաստներով հանդիպում են հետևյալ դարձվածքները՝ **Գառան մորթով գայլ** – Իրեն խելոք ու բարի ցույց տվող, բայց իրականում չար ու վատ մարդ:

Երեսից թույն է թափվում/ կաթում - Չար է, նախանձ:

Թունավոր լեզու – Չարախոս մարդ, կծող, խայթող, չար լեզու:

Սիրտը կարծրացնել – Անխիղճ դառնալ, սիրտը պնդացնել: *Արդյոք մի բնական պատճառ կա, որ այս սրտերն այսպես կարծրացնում է (61:446):*

Սիրտը քարանալ / քար կտրել – Անգութ, անխիղճ դառնալ:

Սիրտը քարացնել – Անգութ, անզգա դարձնել, դաժանացնել:

Սիրտը չար – Չարագործ, նախանձ:

Սիրտը կորցնել – Անխիղճ, անգութ, անտարբեր դառնալ:

Սիրտը ժանյ – Դաժան, անգութ: - *Միևնույն է, թե հիմա որտեղ ես մաշում քո կոշիկները նրբին և քո սիրտը ժանյ (61:443):*

Սիրտ չունենալ – Անգութ, անխիղճ լինել:

Սև սրտի տղա – Արտաքուստ ժպտուն, ներքուստ չար մարդ:

Սուրբ սխտոր (խսկ.) – Արտաքուստ բարի, բայց խաբեբա մարդ:

Փորում(ը) (բրբ.) **սափանա լինել** (խսկց.) – Չար, խորամանկ մտադրություն ունենալ:

Ռուսերենում՝ У него нет сердца – Սիրտ չունի, անգութ է :

Сердце обросло мохом– Ինչ- որ մեկը դարձել է անխիղճ, անհոգի, անզգա: - *Иль скажет сын, что сердце у меня обросло мохом(61:475).*

Անզլերենում՝ A hard heart (բառացի՝ պինդ, ամուր սիրտ) – Դաժան, քարսիրտ անձ:

A heart of stone (բառացի՝ քարե սիրտ) **Stony hearted** – Քարսիրտ, անխիղճ, անգութ անձ:
- *Then Huckleberry and Tom stood dumb and staring, and heard the stony - hearted liar reel off his serene statements (61: 477),* (հայերենում – **սիրտը քար**):

A honey tongue, a heart of gall (բառացի՝ լեզուն մեղր, սիրտը՝ սառույց / քար) (ասույթ) – Խոսքը ջերմ է, բայց ինքն անգութ է, քարսիրտ:

Black heart (բառացի՝ սև սիրտ) – Չարագործ, սրիկա, (հայերենում – **սև սիրտ**, ռուսերենում – **черное сердце**).

Harden one's heart (բառացի՝ սիրտը պնդացնել) – Դաժանանալ, անզգա դառնալ:

Չարություն արտահայտող դարձվածքներն իրենց ընդհանուր իմաստի հետ ունեն նաև անզգության ու անխղճության, դաժանության ու նախանձի, չար գործ կա-

տարելու, անտարբերության, արտաքուստ խաբուսիկ լինելու իմաստային նրբերանգներ:

«Ազահություն, ժլատություն, շատակերություն» իմաստները **հայերենում** արտահայտվում են հետևյալ դարձվածքներում՝

Աչքը կշտանալ չունի - Ազահ է:

Բերանով մարդ (խսկց.) - Շատակեր:

Չոփ չտալ, որ աչքը կոխի (գոհկ.) - Շատ ժլատ լինել:

Կոպեկի համար արյուն թափել - Չափազանց գծուծ լինել:

Ձեռքը հուս - Ժլատ, կծծի, ձեռքը փակ / գոց:

Պինդ ձեռ (խսկց.) - Ժլատ, կծծի:

Շնից մազ պոկելը խեր է - Ժլատից մի փոքր բան պոկելը օգուտ է:

Մարդու աչքը մի բուռ հողով կկշտանա - Ազահ է:

Ռուսերենում՝ Губа не дыра (ժղվրդ.) - Մեկը լավ է հասկանում, լավ գիտի, թե իրեն ինչ է պետք:

Глаза заведывают, руки загребают (ասացվ.) - Ազահ մարդիկ երկար ձեռքեր են ունենում:

Անգլերենում՝ Greedy folk have long arms (բառացի՝ ազահ մարդիկ երկար թևեր են ունենում) - Ազահի ձեռքերը երկար են:

Դարձվածքների մի մասը, ինչպես նկատում ենք, իրենց հիմնական իմաստի հետ մեկտեղ, արտահայտում է նաև մի այլ նրբիմաստներ՝ անհագության, շահի, օգուտի ակնկալության, ժլատության և այլն:

Հայերենում «Քաջ, խիզախ, անվախ լինել» իմաստներով հանդիպում են հետևյալ դարձվածքներ՝ **Առյուծի սիրտ ունենալ / կրել** - Քաջ, խիզախ լինել:

Առյուծի լեղի ուտել - Անվախ լինել:

Ասլանի բերանը ճղող (խսկց.) - Քաջ, կտրիճ մարդ:

Խենթ գլուխ - Քաջ, (ռուսերենում - *буйная голова; бедовая голова = забубенная голова*, անգլերենում - *a heart of oak*).

Փորում առյուծի կաթ լինել - Քաջ լինել:

Ռուսերենում՝ *Бедовая голова* /Ժող./– Քաջ մարդ, քաջագն = *буйная голова* = *забубенная голова*, (հայերենում – **խենթ գլուխ**, անգլերենում – *a heart of oak*) – *У нее сердце очень доброе, но голова бедовая* (61:215).

Буйная голова/ головушка – Խիզախ մարդ = **бедовая голова** = **забубенная голова** (հայերենում – **խենթ գլուխ**, անգլերենում – *a heart of oak* - *Если не упасешь, быть твоей буйной головушке на шесте* (61:216).

Забубенная голова – Խիզախ մարդ = **буйная голова** = **бедовая голова** = **смелая голова** (հայերենում – **խենթ գլուխ**, անգլերենում – *a heart of oak*).

Отчаянная голова – Վճռական անձ, որ կարող է անել ամեն ինչ:

Անգլերենում՝ *A heart of oak* (բառացի՝ կաղնե սիրտ) – Քաջ մարդ, (ռուսերենում – *буйная голова* = *бедовая голова* = *забубенная голова*, հայերենում – **խենթ գլուխ**):

Have (got) guts (բառացի՝ աղիքներ ունենալ) – Վճռական մարդ լինել, ուժեղ բնավորության, կամքի տեր լինել:

Red blood - (փխբ.) - Քաջ, խիզախ:

With a steady eye (բառացի՝ հաստատուն աչքով)– Համարձակ, անվախ: - *But she pulled herself together with her usual force and faced the dark future with a steady eye* (61:110).

Հայերենում «**լկտի, լպիրշ, աներես, անպատկառ, անամոթ**» իմաստներին համապատասխանում են հետևյալ դարձվածքները՝

Աչքերում ամոթ չլինել – Անպատկառ՝ լպիրշ լինել, (ռուսերենում – *нет стыда в глазах*)

Ահը սրտեն, ամոթը՝ երեսեն (բրբ.) – 1. Սրտից աստծու ահը հանած, երեսից՝ մարդկանց ամոթը: 2. Լիրբ, սրիկա:

Երես առած – Լկտի, լպիրշ, աներես: - *Հե՛տ՛, բա ի՞նչ կանեիք դուք, երես առածներ, եթե մեր ծնողների պես ծնողներ ունենայիք* (61:242):

Երես տալ – (Շատ սիրելուց և այլ պատճառներով) մեկին սանձարձակ, քմահաճ, լկտի, լպիրշ դարձնել:

Երեսը բրդի ջրով լվացած (ժղվրդ.)– Լիրբ, անպատկառ, լկտի: - *Ինչ գործ ունես այդ երեսը բրդի ջրով լվացածի հետ* (ՀԼԴԲ):

Երեսը հադիկի ջրով լվացած – Անամոթ:

Երեսի ջուրը գնալ / կորչել / կորցնել (խսկց.) – Անամոթ, անպատկառ դառնալ:

Կաշին հասար – Խիստ պնդերես, աներես:

Ճակատը կտրված (խսկց.) – Անամոթ, անպատկառ:

Պատռված երես (գռիկ., արհմրհ.) – Անամոթ, անպատկառ:

Ռուսերենում՝ *Нет стыда в глазах* – Անօրեն է, անազնիվ, անխիղճ, անամոթ:

Плюнь в лицо скажет божья роса, (Երեսին թքում ես, ասում է անձրև է գալիս,

անգլերենում – Անգլերենում՝ Spit in his face he will say it's raining- (բառացի՝ երեսին թքես, կասի անձրև է գալիս), – Շատ անամոթ է:

«Ուժ, անզորություն, խեղճություն» իմաստներով դարձվածքներ հանդիպում են հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում՝

Ամուր ձեռք – Ուժեղ, կազմակերպչական եռանդով օժտված մարդ (ղեկավար) = **Երկաթե ձեռք**, (ռուսերենում - *железная рука*, անգլերենում - *by/with a strong hand/arm; rule with a heavy/high/an iron hand*) - Այս կոլխոզը **ամուր** և **տնտեսվար ձեռք** չունի (61:311):

Գլուխը կոր – Խոնարհված, գլուխը կախ:

Թները խուզած թռչուն (փխբ.) – Անօգնական, անզոր արարած:

Մատը բերանը տանել – Երեխա լինել: (փխբ.) Անզոր, անօգնական լինել:

Ձեռքը / ձեռք պակաս – Աղքատ, չունևոր: - **Ձեռս պակաս, ուժս հատած, հազար ու մի ցավի տեր, ինձ են նայում մերկ ու սոված մի տուն լիքը մանուկներ** (61:329):

Стальные/ железные нервы – Պողպատե նյարդեր, խիստ հավասարակշռված անձ, (հայերենում - **երկաթե/պողպատե նյարդեր/ջղեր**, անգլերենում - *have nerves of steel; iron nerves*).

A stiff upper lip – Դիմացկունություն, քաջություն, ամուր ոգի:

Have (got) two left feet (խսկց.), (բառացի՝ երկու ձախ ոտք ունենալ)– Շատ անճար լինել, (հայերենում - **անոտ ու անձեռ**):

Like a chicken with its head cut off (բառացի՝ ինչպես հավը՝ կտրած գլխով) – Անզոր, ուժը կորցրած:

One's fingers are all thumbs (բառացի՝ մեկը միայն բութ մատներ ունի) – Ոչ ճարպիկ, անկարող մարդ, անճար մարդ:

With a high hand (բառացի՝ բարձր ձեռքով) – Դաժան, կեղեքող: - *She was carrying things with too high a hand* (61:365).

Այս դաշտի դարձվածքներում նկատելի են հետևյալ իմաստային նրբերանգները. մի կողմից՝ ինչ-որ բան անելու կարողության, տոկունության ու դիմացկունության, կազմակերպելու ու ղեկավարելու կարողություն ունենալու, մյուս կողմից՝ անզորության ու ինչ-որ բան անելու անկարողության նրբերանգները:

«Հպարտություն, ինքնավստահություն, գոռոզություն» իմաստներով դարձվածքներ հանդիպում են երեք լեզուներում՝ **հայերենում, ռուսերենում, անգլերենում՝**

Գլուխը բարձր /բռնել, պահել, քայլել եւ այլն/ – Հպարտ, ինքնավստահ, (ռուսերենում - *высоко носить голову*)

Գլուխը գովող (գլուխգովան) – Պարծենկոտ, ամբարտաւան:

Քիթը բարձր պահել– Գոռոզամտանալ, արհամարհանքով վերաբերվել շրջապատին (ռուսերենում - *задира́ть нос; высоко держа́ть нос*, անգլերենում - *look down one's nose at smb; thumb one's nose at smb/smt*)

Քիթը տնկեր, կը փչա ամպեր – Գոռոզ է, (ռուսերենում - *задира́ть нос*, անգլերենում - *turn up one's nose at smb/smt; make/pull a long nose at smb*).

Высоко носить/ держа́ть голову – Գլուխը բարձր պահել, հպարտ լինել, հպարտանալ: (հայերենում - **գլուխը բարձր /բռնել, պահել**– *Но Мэгги высоко держала голову и делала вид, будто ее вовсе не касается, что там шепчут девочки.* (61: 218).

Голова вскружилась - Իր մասին մեծ կարծիք ունի, մեծամիտ:

Пустой колос голову кверху носит - Դատարկ, սահմանափակ մարդը իր մասին մեծ կարծիքի է լինում: = Դատարկ տակառը ուժեղ ծայն է հանում:

Терять голову – Մեծ կարծիք ունենալ իր մասին: (հայերենում - **գլուխը կորցնել; գլուխը մոլորել**, անգլերենում - *lose one's head*) – *He верю!- кричала Дунечка в настоящем исступлении, совершенно теряя голову* (61:226).

Hold up one's head (բառացի՝ գլուխը բարձր պահել) – Հպարտ լինել = *carry/ hold one's head high*, (հայերենում - **գլուխը բարձր բռնել/ պահել**, ռուսերենում - *высоко носить/*

держатъ голову) - *I can't overlook a thing like this. I've been made a laughing-stock. I can never hold up my head again* (61:234).

Դարձվածքների այս խմբում նկատվում են ինքնավստահության ու հպարտության, ինքնագոհության իմաստային նրբերանգները:

«Թեթևամտություն, անլրջություն, վախկոտություն, թուլամորթություն» իմաստներով հանդիպում են հետևյալ դարձվածքներ **հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում՝**
Գլխում քամի լինել – Անհաստատակամ, փոփոխամիտ է, տարօրինակ, ոչ իրական բաների մասին է մտածում: (ռուսերենում – *в голове ветер*)

Թեթև գլուխ – Թեթևասլիկ, ոչ լուրջ (մարդ), (ռուսերենում – *ветренная голова*)

Մի աչքով լալ, մյուսով ծիծաղել – Թեթևամիտ, թեթևասլիկ լինել, խորը չզգալ:

Ветренная голова– Թեթևամիտ, փոփոխամիտ անլուրջ, անկայուն անձ (մարդ), (հայերենում – **թեթև գլուխ**)

Ветер раздуливает в голове– Թեթևամիտ (է), գլխում քամիներ են, ցնորամիտ, ցնորված գլխում ցնորքներ են պտտվում: - *У тебя вечно какой-то сквозной ветер раздуливает в голове* (61:216).

A nose of wax (բառացի՝ մոմե քիթ),– Կամազուրկ մարդ, հեշտությամբ այլ ազդեցության ենթարկվող:

Այս ենթադաշտի դարձվածքների նրբիմաստներից են փոփոխամտությունն ու թեթևամտությունը, անլրջությունն ու թուլամտությունը:

Հայերենում, ռուսերենում, անգլերենում «համառություն, պնդերեսություն, կամակորություն» իմաստներով առկա են հետևյալ դարձվածքներ՝ **Կողը / կողքը հաստ** – Համառ, քմահաճ, կամակոր:

Медный лоб – Անմտորեն համառ, բութ, սահմանափակ մարդ, (հայերենում **ճակատը պինդ**)

Хоть кол на голове теши – Ինչ էլ անես կամ ասես, մեկ է, համառ է, չի հասկանա:

A stiff neck (բառացի՝ ամուր վիզ) – Հաստավիզ, համառ, (հայերենում – **վիզը հաստ**)

Համառություն արտահայտող դարձվածքներում նկատում ենք նաև քմահաճության ու կամակորության, բութ, պնդաճակատ լինելու նրբիմաստները:

Հայերենում, ռուսերենում, անգլերենում «ճարտարախոսություն, պերճախոսություն» իմաստով հանդիպում են՝ **Լեզու թափել** – Ճարտար՝ եռանդուն խոսել՝ մեկին համոզելու համար: - *Գիտես, թե մեր խեղճ մովրովը քեզ համար ինչ լեզու ա թափել* (ՊՊ):

Լեզուդ չլինի՝ ագռավները աչքերդ կհանեն – Շատ պերճախոս ես, օձի լեզու ունես:

Ճարտար լեզու – Պերճախոս անձ, (ռուսերենում - *боек на язык*)

Боек на язык – Խոսքում ճարտար, պերճախոս, (հայերենում - **Ճարտար լեզու**)

За твоим языком не поспеешь и босиком – Շատ ճարտար է:

Have a smooth tongue – Պերճախոս լինել, շողոքորթ լինել = *have an oily tongue* - *She has a smooth tongue, gall in her heart* (61:288), (հայերենում - **ճարտար լեզու ունենալ**):

Այստեղ նկատվում են պերճախոսության, ճարտար լեզվով մեկին մի բանում համոզելու, շողոքորթելու իմաստային նրբերանգները:

«Սառնարյունություն, ինքնուրույնություն, պաղարյունություն, լրջություն»

իմաստներով դարձվածքներ առկա են երեք լեզուներում:

Հայերենում՝ Աչքը դռանը խսկց.– 1. Ամուսնական ուխտին չդավաճանող, իր կնոջը հավատարիմ տղամարդու մասին: 2. Տես՝ Աչքը դուռը- Մեկին սպասելիս, սպասողական վիճակում:

Գորտի արյուն ունեցող / գորտի արյունով – Սառնարյուն մարդ:

Գլուխը ծանր պահել – Լուրջ, հավասարակշռված լինել:

Իր գլխի տերը լինել – Ինքնուրույն, ինքնիշխան լինել, (ռուսերենում - *сам себе голова*)

Իր գլխի տեր – Ինքնուրույն, ազատ, առանց ուրիշի իշխանության:

Սառը գլխով– Հանգիստ, պաղարյուն:

Ռուսերենում՝ Сам себе голова– Լրիվ անկախ, ինքնուրույն անձ: - *Ну, девка, теперь я сам себе голова, давай деньги наживать* (61:225).

Становиться/ стать/ подниматься на ноги – Ինքնուրույն դառնալ:

Անգլերենում՝ *A cool head* (բառացի՝ սառը գլուխ) – 1. Պաղարյուն, սառնարյուն, հանգիստ: 2. Պաղարյունություն, սառնարյունություն, հանգստություն: – *Winnie picked up her knitting again determined to remain **cool-headed** over the whole affair* (61:228).

A level head – (բառացի՝ մակարդակով գլուխ) 1. Պաղարյուն, սառնարյուն, հավասարակշռված: 2. Պաղարյունություն, սառնասրտություն:

A cold – heart (բառացի՝ սառը սիրտ) – Պաղարյուն մարդ:

Այստեղ նկատվող իմաստային նրբերանգներից են պաղարյունությունը, սառնասրտությունը, ինքնուրույնությունը:

Հոյգեր արտահայտող դարձվածային միավորների կառուցատիպերը

ա. Գոյականական դարձվածային միավորներ

Երկանդամ կառույցներ

Հայերենում գոյական (եզակի ուղղական) + գոյական (եզակի ուղղական) կառույցներում երկու բաղադրիչներն էլ արտահայտվում են ուղիղ ձևով, և կապակցության գերադաս անդամը միշտ հաջորդում է լրացմանը: Այստեղ առկա է բաղադրիչների ստորադասական (լրացում – լրացյալ) հարաբերությունը: Օրինակ.

Գլուխը լաչակ – Կին, կնամարդի, վախկոտ, թուլամորթ:

Հայերենում բավականին տարածված է ածական + գոյական (եզակի ուղղական) կառույցը: Նմանատիպ կառույցներում գերադաս անդամը գոյական է, իսկ լրացումը՝ որականական կամ հարաբերական ածական: Այս կառույցները իրենց շարահյուսական գործառույթով և կարգային նշանակությամբ համարժեք են գոյականին և համարվում են գոյականական դարձվածային միավորներ: Նմանատիպ դարձվածքի բաղադրիչներն արտահայտում են որոշիչ – որոշյալի հարաբերությամբ, օրինակ. **Ամուր ձեռք** – Ուժեղ, կազմակերպչական եռանդով օժտված մարդ (ղեկավար): **Քարի պտուղ** (հեգն.) – Չար, անարժան, անպետք մարդ: **Թունավոր լեզու** – 1. Չարախոս մարդ, կծող, խայթող 2. Չար լեզու, օձի լեզու: **Խենթ գլուխ (փխբ.)** – Քաջ՝ խիզախ մարդ:

Հայերենում հանդիպում են գոյական + ածական կառուցատիպով դարձվածքներ, օրինակ. **Երեսը փափուկ** – Քարի: **Գլուխը կոր** – Խոնարհված, գլուխը կախ:

Հայերենում երկանդամ գոյականական դարձվածային միավորների ձևավորման գործում հաճախական են **հարակալար** և **ենթակայական** դերբայները, ընդ որում նմանատիպ կառույցներում ենթակայական դերբայը գործառնապես կենսունակ բայական բաղադրիչ է, քան հարակատարը: Օրինակ. **Արջ խաղացնող կամ պարածող** (փխբ.) – Կոպիտ, կոշտ, անշնորհք մարդ:

Ռուսերենում՝ նույնպես հանդիպում են **ածական + գոյական (եզակի ուղղական)** կառուցատիպով դարձվածքներ, օրինակ. *Бедовая голова* /ժող./– Քաջ մարդ, քաջազն: *Буйная голова/ головушка*– Խիզախ մարդ: *Забуденная голова* – Խիզախ մարդ: *Отчаянная голова* – Վճռական անձ, որ կարող է անել ամեն ինչ:

Անգլերենում նույնպես գործում են (**հոդ) ածական + գոյական (եզակի ուղղական)**) կառույցները, որոնց բաղադրիչներն արտահայտում են որոշիչ - որոշյալի և հատկացուցիչ - հատկացյալի հարաբերություն: Օրինակ. *A cool head* (բառացի՝ սառը գլուխ) – 1. Պաղարյուն, սառնարյուն, հանգիստ: 2. Պաղարյունություն, սառնարյունություն, հանգստություն: *A cold – heart* (բառացի՝ սառը սիրտ) – Պաղարյուն մարդ: *A level head* – (բառացի՝ մակարդակով գլուխ) 1. Պաղարյուն, սառնարյուն, հավասարակշռված: 2. Պաղարյունություն, սառնասրտություն:

Ի տարբերություն հայերենի՝ անգլերենում շատ քիչ են գոյականի թեք հոլովով բաղադրված երկանդամ դարձվածային միավորները: Ավելի լայն տարածում ունեն հետադաս նախորդային - անվանական որոշչով միավորները, օրինակ. *A heart of oak* – Խիզախ մարդ; *A heart of stone* (բառացի՝ քարե սիրտ) – Քարսիրտ, անխիղճ, անգուրբ անձ:

Եռանդամ կառույցներ

Եռանդամ (և բազմանդամ) կառույցները սակավաթիվ են ուսումնասիրվող լեզուներում. դրանք հանդես են գալիս կառուցվածքային տարբեր տիպերով:

Հայերենում **գոյական + գոյական + գոյական** կառույցում գերադաս գոյականը վերջադաս է՝ ուղղական հոլովով, իսկ նրան նախորդող գոյականները արտահայտված են թեք հոլովներով և լրացում ու լրացյալի դեր են կատարում, օրինակ. **Փառան մորթով գայլ** – Իրեն խելոք ու բարի ցույց տվող, բայց իրականում չար ու վատ մարդ:

Ածական + գոյական + գոյական կառույցում դարձվածքի գերադաս անդամը հետադաս գոյականն է՝ ուղղական - հայցական հոլովով, որը ծավալվում է սեռական հոլովով արտահայտված գոյականով, վերջինս էլ՝ ածականով, օրինակ. **Սև սրտի տղա** - Արտաքուստ ժպտուն, ներքուստ չար մարդ:

Ռուսերենում և անգլերենում չեն հանդիպում անձի հատկանիշ արտահայտող գոյականական եռանդամ դարձվածային միավորներ:

Ինչպես նկատում ենք, եթե հայերենում, անգլերենում և ռուսերենում հանդիպում են **ածական + գոյական** կառուցատիպով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքներ, ապա **գոյական + գոյական + (ենթակայական դերբայ), գոյական + գոյական + (հարակապար) դերբայ և գոյական + (հարակապար) դերբայ + գոյական** կառույցները հատուկ են միայն հայերենին:

Չափազանց քիչ են անվանական **քառանդամ** կամ **բազմանդամ** դարձվածային միավորները. դրանք համեմատաբար շատ են բայական դարձվածքներում:

Հայերենում անձի հույզեր արտահայտող **քառանդամ** գոյականական դարձվածային միավորների տարբեր տիպեր են հանդիպում, օրինակ. **Գառան մորթի հագած գայլ** – Բարի՝ բարեպաշտ մարդ ձևանալ: **Սիրամարգի փեղուրներով զարդարված ագռավ** – Տիան, այլանդակ ներքինը՝ էությունը պաճուճապատող անձ: Դիտարկված օրինակներում դարձվածքների գերադաս անդամին լրացնում են բայական բառակապակցություններ (դերբայական դարձվածքներ). վերջիններիս գերադաս անդամի դերով հանդես է գալիս հարակապար դերբայը:

Անգլերենում և ռուսերենում չեն հանդիպում անձի հատկանիշ արտահայտող քառանդամ գոյականական դարձվածային միավորներ:

Համադասական կառույցներ

Ստորև բերում ենք մի քանի դարձվածքներ երեք լեզուներով:

Պապիժ ու պապուհաս կամ **պապիժ ու կրակ** – Խիստ չար մարդ:

Պեժ ու կրակ (բրբ.) - Աշխույժ, եռանդուն, անհանգիստ, չար մարդ:

Մեղք ու կրակ – 1. Ողորմելի, խղճալի: 2. Չափազանց մեծ, աններելի հանցանք:

Կոշտ ու կոպիտ - Բիրտ, անկիրթ, անտաշ մարդ:

Рубаха – парень – Պարզ, ազնիվ, շիտակ երիտասարդ:

A wild and woolly – Վայրի, կոպիտ, բիրտ մարդ:

Prim and proper – Խստաբարո մարդ:

Rough and ready – Կոպիտ մարդ:

Համադաս բաղադրիչներով դարձվածային միավորները հայերենում համադրվում են **ու** շաղկապով: Ռուսերենում դարձվածային միավորները կապակցվում են միացման գծիկով, իսկ անգլերենում՝ **and** շաղկապով:

Ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածային միավորներ

Հայերենում երկանդամ ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածքներ են հանդիպում **գոյական + ածական** և **ածական + գոյական** կառուցատիպերով:

Գոյական + ածական կառուցատիպով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորները հայերենում շատ են: Դրանք պարունակում են մարմնի մասերի անվանումներ՝ սոմատիկ բառեր: Այսպիսի դարձվածքները ընդգծում են հատկապես մարդկանց բնավորության գծերը: Մարմնի մաս անվանող միևնույն բաղադրիչը կարող է հարաբերվել տարբեր ածականների հետ: Այսպիսի կառույցների դարձվածքի գերադաս անդամը գոյականն է:

Հայերենում **Գոյական + ածական** կառուցատիպերում գոյական բաղադրիչը հանդես է գալիս ուղիղ ձևով և գրեթե միշտ՝ որոշիչ հոդով: Բերենք մի քանի օրինակ.

Աչքը քաղցր - Բարեհամբույր: **Բերանը մեծ** - Գոռոզ, ամբարտավան, պոռոտախոս:

Կողը հաստ – Համառ:

Հայերենում հանդիպում է նաև **ածական + գոյական (ուղղական)** կառուցատիպը, օրինակ. **Անոսկոր լեզու** – Բամբասող, շաղակրատ: **Քաջ ճակատ** - Ազնիվ, հպարտ: **Մեծ բերան** - Գոռոզ, ամբարտավան, պոռոտախոս:

Հայերենում այս կապակցություններից շատերը իմաստային առումով չեն տարբերվում **գոյական + ածական** կառույցներից. դրանք համարվում են շարադասական տարբերակներ, օրինակ **մեծ բերան - բերանը մեծ**, որը նշանակում է գոռոզ, ամբարտավան, պոռոտախոս, **քաջ ճակատ - ճակատը քաջ** - ազնիվ, հպարտ:

Ռուսերենում ևս հանդիպում է **ածական + գոյական** հետևյալ կառույցը, օրինակ. *Золотое сердце* – Բարի, սիրող, ազնիվ:

Անգլերենում՝ **(հոդ)ածական + գոյական** կաղապարով՝ *A big heart* – Մեծահոգի:

Red blood - (փխբ.) - Քաջ, խիզախ:

Եռանդամ կառույցներ

Հայերենում ամենատարածված ածականական իմաստ արտահայտող եռանդամ կառույց է **գոյական + գոյական + (ենթակայական) դերբայ** կաղապարը՝ ենթակայական դերբայ գերադաս անդամով: Օրինակ. **Ասլանի բերանը ճղող** (խսկց.) – Քաջ, կտրիճ:

Ռուսերենում և անգլերենում մենք չենք հանդիպում անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորների եռանդամ կառույցներ:

Բազմանդամ կառույցներ

Ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածային միավորները հայերենում հիմնականում կազմված են հարակատար կամ ենթակայական դերբայներով: Օրինակ. **Ամեն քարի տակից դուրս եկող** – Հնարագետ, ճարպիկ: **Սափանից յոթ օր առաջ ծնված** – Չափազանց խորամանկ, գործարար: Այս կարգի կառույցներն անդամատվում են ըստ երկու անմիջական կազմիչների: Այս կազմիչներից ենթակայական (դուրս եկող) և հարակատար (ծնված) դերբայները դիտվում են դարձվածքների գերադաս անդամներ:

Սրանց մի մասը բայական դարձվածային միավորներ են, որոնք հանդես են գալիս ածականական կիրառությամբ:

Ռուսերենում և անգլերենում չեն հանդիպում անձի հատկանիշ արտահայտող բազմանդամ ածականական իմաստ հաղորդող դարձվածային միավորներ:

Ինչպես նկատում ենք, եթե հայերենում, անգլերենում և ռուսերենում հանդիպում են **ածական + գոյական** կառուցվածքային տիպով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքներ, ապա **գոյական + ածական**, **գոյական + գոյական + ենթակայական դերբայ**, **գոյական + գոյական + հարակատար դերբայ** և **գոյական + գոյական + ածական** կառույցները հատուկ են միայն հայերենին:

Բայական դարձվածային միավորներ

Երկանդամ կառույցներ

Հայերենում հանդիպում է **գոյական + անորոշ դերբայ** կառույցը՝ **ածելի լիզել** – Շատ քաջ, խիզախ լինել: **Կապը կտրել** – Անբարոյական դառնալ: **Սիրտ չունենալ** –

Անգութ, անխիղճ լինել: **Սիրտը քարացնել** – Անգութ, անզգա դարձնել, դաժանացնել: **Սիրտը կարծրացնել** – Անխիղճ դարձնել, սիրտը պնդացնել: Նմանատիպ կառույցներում գերադաս անդամ կարող է դառնալ հարադիր բայը՝ բայական մեկ բառույթի արժեքով, ինչպես՝ **սիրտը բաց լինել** – Անկեղծ՝ պարզասիրտ՝ զվարթ՝ ուրախ լինել:

Ռուսերենում և անգլերենում անձի հույզեր արտահայտող երկանդամ դարձվածքներ են հանդիպում **անորոշ դերբայ + գոյական** կառուցվածքային տիպով: Ռուսերենում, ինչպես նաև անգլերենում, անորոշ դերբայը միշտ նախադաս է լինում: Օրինակ, ռուսերենում՝ *Валить дурака* – (IV – իմաստ) Անհասկացող ձևանալ: Անգլերենում՝ *Have (got) guts* (բառացի՝ աղիքներ ունենալ) – Վճռական մարդ լինել, ուժեղ բնավորության, կամքի տեր լինել:

Հայերենում առկա են նաև **ածական + գոյական + անորոշ դերբայ** կառուցվածքային տիպով կազմված եռանդամ դարձվածքներ⁴⁶: Այս կառույցում դարձվածքի սերող հիմքը **ածական + գոյական** կապակցությունն է, որ լրացնում է բայական անդամին: Այս կառույցի գերադաս անդամը ետադաս անորոշ դերբայն է: Նման դարձվածքները նույնպես դարձվածային սերտաճումներ են՝ անտարրալուծելի և անփոփոխելի բաղադրիչներով: Օրինակ. **Ոսկի սիրտ ունենալ** – Բարի, խղճով լինել–**Վար աչքով նայել** – Չարությամբ տրամադրվել, անբարյացակամ լինել:

Նմանատիպ կառույցներում բայական անդամին լրացնող անվանական կապակցություններն ունեն դարձվածային արժեք. հմմտ. ոսկի սիրտ և վատ աչք սերիչ կաղապարների իմաստները («բարի, խղճով» և «չար, անբարյացակամ»):

Հայերենում հանդիպում է նաև **հարակալար դերբայ + գոյական + անորոշ դերբայ** կառույցը: Անվանական դարձվածքներից շատերը, համալրվելով անորոշ դերբայով, դառնում են բայական դարձվածային միավորներ, օրինակ. **Ծեծկած / կրցահարված հավ լինել** – Շատ ընկճված լինել: **Թրջված հավ լինել** – Խեղճացած լինել:

Ի տարբերություն հայերենի՝ ռուսերենի և անգլերենի դարձվածքներում անորոշ դերբայը միշտ նախադաս է:

⁴⁶ Այս մոտեցումով՝ գոյական + անորոշ դերբայ կառույցը կարելի է դիտել բայական հարադրություն՝ մեկ բաղադրիչի արժեքով:

Ռուսերենում առկա են՝ **անորոշ դերբայ + նախդիր + գոյական** կառուցվածքային տիպով եռանդամ դարձվածքներ: Օրինակ. *Становиться/ стать/ подниматься на ноги* – Ինքնուրույն դառնալ, ոտքի կանգնել:

Անգլերենում կան **անորոշ դերբայ + (հոդ) ածական + գոյական** կաղապարով դարձվածային միավորներ, օրինակ. *Have a good / kind heart* (բառացի՝ լավ / բարի սիրտ ունենալ) - Բարի, մեծահոգի լինել:

Այստեղ ևս, ինչպես ռուսերենում, դերբայական գերադաս անդամը նախադաս է:

Բազմանդամ կառույցներ

Հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում անձի հատկանիշ արտահայտող բայական բազմանդամ կառույցները այնքան էլ շատ չեն: Նման կապակցությունները հանդես են գալիս տարբեր կառուցվածքային տիպերով: Այս կառույցների համար նույնպես գերադաս անդամ է անորոշ դերբայը: Օրինակ. *Փորում առյուծի կաթ լինել* - Քաջ լինել: *Կոպեկի համար արյուն թափել* - Չափազանց գծուծ լինել: *Дрожать/трястись над каждой копейкой* – Շատ ժլատ լինել: *Знать где раки зимуют* – Խորամանկ, ճարպիկ լինել: *Have one's heart in the right place* – Բարի լինել:

Ինչպես նկատում ենք, եթե և՛ անգլերենում, և՛ ռուսերենում հանդիպում են **անորոշ դերբայ + գոյական** կառուցվածքային տիպով դարձվածքներ, ապա **գոյական + անորոշ դերբայ**, **հարակալար դերբայ + գոյական + անորոշ դերբայ**, **գոյական + գոյական + անորոշ դերբայ** և **գոյական + ածական + անորոշ դերբայ** կառույցները հատուկ են միայն հայերենին:

Մակբայական դարձվածային միավորներ

Անվանական դարձվածային միավորների մեջ իրենց ուրույն տեղն ունեն մակբայական դարձվածքները, թեև դիտարկվող երեք լեզուներում էլ այս կարգի դարձվածային միավորներն այնքան էլ մեծ թիվ չեն կազմում: Մակբայական դարձվածային միավորների առանձնահատկությունն այն է, որ դարձվածքներում ամենևին պարտադիր չէ մակբայական անդամի առկայությունը: Մակբայական դարձվածային միավորները կազմվում են նաև գոյականների, ածականների, թվականների, դերանունների, դերբայների, ինչպես նաև մակբայների զուգորդումներից: Ի տարբերություն մյուս անվանական դարձվածքների՝ մակբայական

դարձվածքների մեծ մասը կազմվում է մեկ լիմաստ և մեկ թերիմաստ բառի՝ կապի կամ կապական բառի համադրումից: Դրանք դարձվածաբանության մեջ կոչվում են միագագաթ դարձվածքներ⁴⁷:

Գոյական + ածական կամ **ածական + գոյական** երկանդամ մակբայական դարձվածքները կազմված են երկու լիմաստ խոսքի մասերից: Եթե գոյականը նախադաս դիրքում է, ապա այն միշտ արտահայտվում է ուղղական հոլովով, իսկ եթե ածականից հետո է, ապա հանդես է գալիս նաև գործիական հոլովով: Օրինակ. **Ճակատը բաց** – Համարձակ, պարզե-րես, ազնիվ: **Բաց սրտով** – Սրտաբաց, սիրով, ուրախությամբ: **Մաքուր սրտով** – Ան-կեղծորեն, բարի նպատակներով: **Կես սիրտ** – Ոչ սրտանց:

Ուսումնասիրության ընթացքում շատ քիչ են հանդիպել **գոյականի և թվականի** զուգորդմամբ կառույցները, որոնցում գոյականները հիմնականում հանդես են գալիս ուղիղ և թեք հոլովներով. թվականը հիմնականում քանակական տեսակի է լինում, օրինակ. **Աչքերը չորս** – Շատ ուշադիր, ինչ-որ բանով տարված, կլանված:

Այս դարձվածքները կարող են ունենալ նաև ածականական կիրառություն: Մակբայական երկանդամ դարձվածքները, ըստ բաղադրիչների միաձուլության աստիճանի, դարձվածային սերտաճումներ են:

Գոյական + հարակատար դերբայ

Մակբայական կառույցներում հանդես են գալիս հարակատար դերբայը և անորոշի գործիականը: Գործառապես կենսունակ է հարակատարը. այն մեծ մասամբ ետադաս է. այս դեպքում գոյականը արտահայտվում է ուղիղ ձևով, օրինակ. **Բերանը կապած** – Անլեզու, խոսել չկարողանալով: **Երեսը թթված** – 1. Մռայլ, անտրամադիր: 2. Դժգոհ: **Երեսը պատռած** – Շատ համարձակ: - *Էդ թավուր երեսը պատռած փեսեն ի՞նչ տուն թողալու յա* (61:247):

Եռանդամ և քառանդամ կառույցներ

Հայերենում մենք չենք հանդիպում ստորադասական եռանդամ մակբայական անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքներ:

⁴⁷ **Խ. Բաղիկյան**, Ժամանակակից հայերենի դարձվածային միավորները, ԳԱ հրատ., Երևան, 1986, էջ 260:

Ռուսերենում հանդիպում են ստորադասական եռանդամ մակբայական դարձվածքներ, որոնք կազմված են գոյականական դարձվածքներով և նախդիրներով: Օրինակ. *Օт доброго сердца* - Բարի մղումներով, առանց չար մտքերի: - *Он то ее сделал от доброго сердца, а мне выговор, зачем вольнодумные мысли внушаются юношеству* (61:471).

Օт / из глубины сердца - Սրտի խորքից:

Օт всего сердца - Ի սրտե, անկեղծորեն - *Я Анну Васильевну уважаю от всего сердца, она же моя благодетельница, но ведь она курица* (61:471).

Անգլերենում շատ տարածված է նախդիրով, ածականով և գոյականով կազմված մակբայական դարձվածքային միավորների հետևյալ կառույցը՝ **նախդիր + (հոդ) + ածական + գոյական** *With a heavy hand* – 1. Խիստ դաժան: 2. Կոպիտ, թափափված: - *The Law will punish offenders with a heavy hand* (61:365).

With a high hand – Դաժան, կեղեքող: - *It seems to me you're trying to run things with a pretty high hand of late* (61:365).

With an easy hand – Ճարպկորեն: - *He carried the arrangement off with an easy hand when it came to the selection, looking around, criticizing, opining* (61:365).

Անգլերենում համադասական մակբայական դարձվածային միավորները կարող են լինել երկանդամ՝ կապված **and** համադասական շաղկապով, օրինակ. **Head and shoulders** – Մի գլուխ բարձր, ավելի լավը:

Ինչպես նկատում ենք, դիտարկվող մակբայական դարձվածքները երեք լեզուներում ունեն ինչպես կառուցվածքային որոշակի ընդհանրություններ, այնպես էլ տարբերություններ: Եռանդամ և քառանդամ դարձվածքներ հանդիպում են ռուսերենում և անգլերենում: Մակբայական համեմատություններ հանդիպում են միայն հայերենում և անգլերենում: Ինչ վերաբերում է բաղադրիչների ձուլվածության աստիճանին, ապա երեք լեզուներում էլ նշված կառույցները դարձվածային սերտաճումներ են՝ անփոփոխելի բաղադրիչներով:

1.3 Անձի արտաքինը բնութագրող դարձվածային միավորներ

Լեզուներում գոյություն ունեն, այսպես կոչված, մարդակենտրոն միավորներ (anthropocentric, i.e. depicting people), այսինքն՝ մարդու արտաքինը նկարագրող

դարձվածքներ:⁴⁸ Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ավելի հաճախ գործածվող դարձվածքները բնութագրում են՝

անձի արտաքինը

«պղեղ» – ագռավի ճուտ (փխբ.), Աստծու ցուցանք, սատանի հետ ծնած՝ ծնված սև ու դեղին, ով որ տեսնի՝ ճաքի լեղին; пугало гороховое, чучело гороховое, шут гороховый, синий чулок, дурен как смертный грех, ни кожи, ни рожи, дранная кошка; laughing-stock, blue-stocking, as limp as rags, ugly duckling.

«գեղեցիկ» - հուրի-փերի, մի կծած խնձոր, լուսնկա երես, աչքում/աչքերում լույս/յուղ/ եղ լինել/ունենալ/ կա (բրբ.), կնոջ աչքերում յուղ լինել (խսկց.), երեսից լույս ծորել/կաթել, լույսի կտոր, что надо, хоть куда, как картинка, кровь с молоком, как огурчик, краса ненаглядная, писаная красавица, журавлиная шея; fair (lovely) maiden, blooming with health, the very picture of health, up to the knocker.

«ոչնչով չառանձնացող, ուշադրության ոչ արժանի» - մի մատը/ճկույթը չարժենալ, եղունգը չարժենալ, ոչ ձուկ՝ ոչ միս; ни то ни се, не ахти какой, ногтя не стоит, мизинца не стоит, подметки не стоит, ни рыба ни мясо, гроша ломаного не стоит, никуда негодный, не выдерживает критики, не на что смотреть, ни к черту не годится, грош цена, ниже всякой критики; neither fish nor fowl, not to be worth smb's little finger, ten (two) a penny.

«նման, նույնը» - մի սանրի կտավ, խնձորը կիսած, քթից թռած; тютелька в тютельку, ни дать не взять, не отличить, такой же масти, одним миром мазаны, одного поля ягодка, два сапога пара, из одного теста; to a hair's breadth, tarred with the same brush, cut from (или out of) the same cloth), they make a pair.

«մյուսներից տարբերվող» – սպիտակ ագռավ, ինքն իրեն գերազանցել, աչքի ընկնել; превосходить самого себя, броситься в глаза, показать товар лицом, показать себя, ворона в павлиньих перьях, обращать на себя внимание, другой породы, белая ворона, из другого теста, не от мира сего, из ряда вон выходящий; a white crow, a black swan, a black sheep, not of the same kidney, other-wordly, not of this world.

հասակ

«հաղթանդամ, շափ բարձրահասակ» – սարի նման/պես; коломенская верста, каланча по-жарная, в косую сажень ростом; beanpole, fire - observation tower.

⁴⁸ **Shelley Vance Laflin** «Something to crow about” printed august, 1996 US information agency Washington D.C. pp. 101-102.

«գածրահասակ» – մի թիզ, թիզ ու քիլ (շատ փոքր հասակով, ծավալով), եղունգի չափ; գետնի երեսին չերևալ, հողին կպած; от горшка два вершка, короче воробьиного носа, короче птичьего носа, с ноготок, с булавочную головку; as big as a thimble, Tom Thumb, knee - high to a grasshopper, the size of a pin's head.

մարմնի կառուցվածք

«գեր» – դռնից չանցնել, ջանը տեղը, ջանի գալ; входить в тело, в дверь не входит, в теле, лопаться с жиру, поперек себя в толще; sound in wind and limb.

«նիհար, հյուծված (լինել)» – կաշի ու ոսկոր, կողերը հաշվվել/համրվել, կողերը իրար կպչել, կաշին ու ոսկորը մնալ, փորը մեջքին կպչել, ցամաք ձորի աղվես, տանձի կոթ, բարակ մանող, օգոստոսի աղվես; живые мощи, выжатый лимон, как решето, талия в рюмочку, кожа да кости, одни кости, легче пера, как пушинка, мешок костей, костями гремит; as thin as a lath (a rake, a rail), as lean as a rake, as thin as a herring, light as a feather, a chip/slip of a girl.

«լայնաթիկունք» - ոնց որ մի սար; крепко сбитый, косая сажень в плечах; broad shoulders, broad as an ox.

մազեր

«խիտ մազեր»– копы волос, львиная грива; a bush (head) of hair.

«բարակ մազեր» - այծի մորուք; мышинный хвостик.

«սև գույնի» (հաճախ մազերի մասին) - սև ինչպես գիշերը/ ածուխը; цвета вороного крыла, черный как ночь, черный как смоль. (as) black as a crow (as a crow's wing, as a raven, as a raven's wing, as coal, as ebony, as ink, as night, as soot, as the ace of spades, as your boots or hat).

հագուստ

«զուգված - զարդարված» – հագ ու կապը տեղը, մոդայի վերջին ճիշով; в полном параде, разодетый в пух и прах, последний крик моды; dressed up to the nines, the last word in fashion, the latest thing in fashion, be in full dress, be all tricked.

«թողորովին մերկ, առանց զգեստի» – Ադամի (ու Եվայի) զգեստով; в костюме Адама, в костюме Евы, в чем мать родила, в натуральном виде; in one's birthday suit.

դեմք

«գունալ» - երեսին գույն չունենալ, պատի ծեփ դառնալ, ни кровинки в лице нет, бледный как полотно, бледный как мел, бледный как смерть, бледный как мертвец; pale

as a ghost, (as) white as a ghost (as a sheet, as ashes, as death или as the driven snow), white as milk.

«մեծ աչքեր» - ծով աչքեր; воловьи глаза.

«դուրս ընկած աչքեր» - рачьи глаза; goggle eyes.

«երկար քիթ» - утиный нос.

տարիք

«լարիքով մեծ» - Սիմոն ծերունի լինել, արևը լեռան հետևն անցնել; старая песочница, Божий одуванчик, не первой молодости, песок сыплется, уделенный сединой; God's dandelion, old bones, long in the tooth, not in one's first youth.

մաշկ - гусиные лапки, гусиная кожа, ни кожи ни рожи; crow's feet, goose-flesh, goose-skin.

Անձի արտաքինը բնութագրող դարձվածային միավորների կառուցվածքային տիպերը

Երկանդամ կառույցներ

Հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում բավականին շատ են երկանդամ գոյականական դարձվածքները:

Հայերենում գոյական (եզակի ուղղական) + գոյական (եզակի ուղղական) կառույցներում գերադաս անդամը միշտ հաջորդում է լրացմանը: Այստեղ նույնպես առկա է բաղադրիչների ստորադասական (լրացում - լրացյալ) հարաբերություն, օրինակ. **Ծով աչքեր** – Մեծ աչքեր:

Հայերենում **գոյական (եզակի սեռական) + գոյական (եզակի ուղղական)** կառույցներում գերադաս անդամը՝ ուղղական հոլովով գոյականը, միշտ հաջորդում է սեռականով արտահայտված բաղադրիչին: Այս ենթատիպի բաղադրիչները հանդես են գալիս որոշիչ - որոշյալի և հատկացուցիչ - հատկացյալի շարահյուսական կապերով: Նմանատիպ դարձվածքների մի մասը հարում է դարձվածային սերտաճումներին, օրինակ. **Ագռավի ճուր** - Տգեղ մարդ:

Թե՛ հայերենում, թե՛ ռուսերենում և թե՛ անգլերենում բավականին տարածված է **ածական + գոյական (եզակի ուղղական)** կառույցը: Նմանատիպ կառույցներում գերադաս անդամը գոյական է, իսկ լրացում բաղադրիչը՝ որակական կամ հարաբերական ածական: Այս կառույցներն իրենց շարահյուսական գործառնությամբ և կարգային նշանակությամբ համարժեք են գոյականին և համարվում են գոյականական

դարձվածային միավորներ: Նմանատիպ դարձվածքների բաղադրիչները իրար հետ կապված են որոշիչ - որոշյալի հարաբերությամբ: Օրինակ. **Սև սապի** (բրբ.) – Տգեղ մարդ: **Լուսնկա երես** - Գեղեցիկ, գեղեցկադեմ:

Հայերենում **գոյական + հարակապար դերբայ** կառույցի գերադաս անդամը վերջադաս դիրքի հարակատար դերբայն է, իսկ նախադաս գոյականը հանդես է գալիս ուղիղ ձևով՝ որոշիչ հոդով: Օրինակ. **Խնձորը կիսած** – Իրար չափազանց նման մարդիկ (արտաքինով, ներքինով):

Ռուսերենում ևս հանդիպում է **ածական + գոյական (եզակի ուղղական)** կառույցը: Նմանատիպ կառույցներում գերադաս անդամը գոյական է, իսկ լրացում բաղադրիչը՝ ածական: Օրինակ. *Божий одуванчик* - Տարիքով մեծ: *Живые мощи* – Նիհար, հյուծված մարդ: *Журавлиная шея* - Գեղեցիկ: *Писаная красавица* - Գեղեցիկ:

Գոյական + ածական կաղապարով դարձվածքներում գոյական բաղադրիչը գործածվում է ուղիղ ձևով և միշտ եզակի թվով: Օրինակ. *Пугало гороховое* – Տգեղ մարդ: *Чучело гороховое* - Տգեղ մարդ: *Шут гороховый* - Տգեղ մարդ:

Ի տարբերություն հայերենի՝ **անգլերենում** շատ քիչ են գոյականի ուղիղ և թեք հոլովներով երկանդամ դարձվածային միավորները: Ավելի լայն տարածում ունեն հետադաս նախդրային - անվանական որոշիչով դարձվածային միավորները, օրինակ. *A chit / slip of a girl* – Նիհար աղջիկ:

Անգլերենում հանդիպում են **(հոդ) ածական + գոյական (եզակի ուղղական)** կապակցությամբ կառույցներ: Օրինակ. *A white crow* - (բառացի՝ սպիտակ ագռավ) – Անսովոր հայացքներ ունեցող անձ:

Երեք լեզուներում էլ սակավ են անձի հատկանիշ արտահայտող **բազմանդամ** գոյականական դարձվածային միավորները: Չափազանց քիչ է անվանական **բառանդամ** կամ **բազմանդամ** դարձվածային միավորների թիվը: Դրանք համեմատաբար շատ են բայական կառույցներում, քանի որ շատ անվանական դարձվածային միավորներ, ինչպես նշել ենք, հեշտությամբ կարող են անորոշ դերբայի հավելումով վերածվել բայականի: Օրինակ. **ցամաք / բարակ ձորի աղվես** (խիստ նիհար, հալից ընկած մարդ) անվանական դարձվածքը ծավալվում է **դառնալ** անորոշ դերբայով և վերածվում բայականի՝ **ցամաք/ բարակ ձորի աղվես դառնալ**:

Ռուսերենում հանդիպում է հետևյալ քառանդամ դարձվածային միավորը, օրինակ. *Ворона в павлиньих перьях* (հեգն.)– Մարդ, որը փորձում է ավելի լավ թվալ, քան կա իրականում:

Ռուսերենի դարձվածքներում գերադաս անդամները նախադաս գոյականներն են՝ ծավալված նախդրավոր կապակցություններով: Անգլերենում նմանատիպ կառույցներով դարձվածային միավորներ չեն հանդիպում:

Ինչպես նկատում ենք, անձի հատկանիշ արտահայտող բազմանդամ դարձվածքները ներկայանում են տարբեր կառուցատիպերով. և դրանք, ըստ բաղադրիչների խասքիմաստային պատկանելության՝ ձևաբանական տարբեր կաղապարներ ունեն:

Ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածային միավորներ

Հայերենում ամենատարածված կառույցը **գոյական (սեռական) + գոյական (ուղղական)** կառույցն է: Այս կառուցատիպի դարձվածքներից գրեթե բոլորը համեմատության արժեք ունեն, օրինակ. *Լույսի կտոր* – Շատ գեղեցիկ: *Տանձի կոթ* – Շատ նիհար: *Օգոստոսի աղվես* – Շատ նիհար:

Հայերենում շատ սահմանափակ են **ածական + ենթակայական դերբայ** կառույցները: Օրինակ. *Բարակ մանող* – Սաստիկ նիհար, հիվանդոտ:

Ռուսերենում հանդիպում է **ածական + գոյական** կառույցը, օրինակ. *Серый человек* – (փխբ.), (խսկ.) – Անտաշ, տգետ:

Ռուսերենում առկա է **դերբայ + գոյական** կառույցը, որի գերադաս անդամը՝ նախադաս դերբայը, հանդես է գալիս տարբեր հոլովներով գոյականների հետ, օրինակ. *Выжатый лимон* – Հյութված, *убеленный сединой* – Ծեր:

Անգլերենում հանդիպում է **գոյական (ստացական հոլով) + գոյական** կառույցով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավոր. *God's dandelion* – Տարիքով մեծ:

Եռանդամ կառույցներ

Հայերենում առկա է **ածական + գոյական + գոյական** կառույցը, ածականը հանդես է գալիս նախադաս դիրքում և կատարում է լրացման դեր: Օրինակ. *Ցամաք ձորի աղվես*– Հյութված, շատ նիհար:

Ռուսերենում, թեև հազվադեպ, հանդիպում են հետևյալ կառուցվածքային տիպերով դարձվածային միավորները.

Գոյական + նախդիր + գոյական: Օրինակ. *Кровь с молоком* - Գեղեցիկ, *талия в рюмочку* - Նիհար:

Ժխտական մասնիկ + նախդիր + գոյական: Օրինակ. *Не от мира сего* - Ոչ մեկին չնմանվող:

Ածական (համեմատական աստիճան) + ածական + գոյական: Օրինակ. *Короче воробьиного носа, короче птичьего носа* – Կարճահասակ:

Ածական + շաղկապ + գոյական: Օրինակ. *бледный как полотно, бледный как мел, бледный как смерть, бледный как мертвец* - Գունատ: *Черный как ночь, черный как смоль* - Սևադեմ:

Ռուսերենում նույնպես հանդիպում են **ժխտական մասնիկ + թվական + գոյական** եռանդամ կառույցով դարձվածային միավորներ: Օրինակ. *Не первой молодости* – Ծեր:

Անգլերենում հանդիպում են **ածական + նախդիր + գոյական** կաղապարով դարձվածային միավորներ: Օրինակ. *Blooming with health* - Գեղեցիկ:

Քառանդամ կառույցներ

Ռուսերենում հանդիպում են ածականական իմաստ արտահայտող քառանդամ դարձվածային միավորներ՝ **ժխտական մասնիկ + գոյական + ժխտական մասնիկ + գոյական** կառուցատիպով: Օրինակ. *Ни кожи, ни рожи* - Տգեղ: *Ни рыба, ни мясо* – Ոչնչով չտարբերվող, սովորական (մարդ):

Անգլերենում առկա են **շաղկապ + հոդ + գոյական (ստացական հոլով) + գոյական** քառանդամ ածականական դարձվածքներ: Օրինակ. *As a raven's wing, as a crow's wing* – Սև գույնի մազեր:

Կան նաև **ածական + շաղկապ + հոդ + գոյական** անձի հատկանիշ արտահայտող քառանդամ ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածքներ: Օրինակ. *Pale as a ghost* – Գունատ: *White as a ghost* - Գունատ:

Ռուսերենում գոյություն ունեն բազմանդամ ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածային միավոր: Օրինակ. *Ни дозу свечка ни черту кочерга* - Ոչնչով չտարբերվող, սովորական (մարդ):

Անգլերենում հանդիպում են հոդ + ածական (գերադրական աստիճան) + գոյական + նախդիր + գոյական հնգանդամ ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածքներ: Օրինակ. *The last word in fashion, the latest thing in fashion* – Պճնված:

Ինչպես նկատում ենք, եթե և՛ հայերենում, և՛ անգլերենում, և՛ ռուսերենում հանդիպում են գոյական + ածական և ածական + գոյական կառուցվածքային տիպով դարձվածքներ, ապա ածական + նախդիր + գոյական կառույցը հատուկ է միայն անգլերենին, իսկ գոյական + գոյական + ենթակայական դերբայ, գոյական + գոյական + հարակալար դերբայ և գոյական + գոյական + ածական կառույցները՝ հայերենին:

Վերը նշված համեմատությունները դարձվածային սերտաճումներ են: Դրանք ունեն դարձվածքին բնորոշ ամենակարևոր հատկանիշներից երկուսը՝ կայունություն և վերաիմաստավորված բաղադրիչների ընդհանուր իմաստ: Ուսումնասիրելիս նկատում ենք, որ որոշ համեմատություններում ածականը գործածվում է ուղղակի իմաստով, իսկ մյուսներում՝ փոխաբերական: Հատկանշական է նաև այն փաստը, որ որոշ դարձվածքներ ունեն համարժեքներ մյուս լեզուներում:

Համադասական կապակցությամբ ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածային միավորներ

Համադասական կապակցությամբ ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածային միավորները երկանդամ են հայերենում, բաղադրիչները գոյականներ են և գրվում են գծիկով: Օրինակ. **Աչքով-ունքով** - Արտաքինն անթերի, գեղեցիկ:

Ռուսերենում և անգլերենում համադասական կապով ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածքները կազմված են երկու մասից և ունեն համադասական *da; and* շաղկապներ: Օրինակ. *Кожа да кошту* - Շատ նիհար, *Alive and kicking* - Առողջ: *Fair and square* - Ազնիվ: *Free and easy* - Ազատ, անկաշկանդ: *Milk and water* - Գունատ, թույլ: Համադասական կապակցությամբ ածականական դարձվածային միավորներում համադաս կառույցը լրացնում է գերադաս անդամին: Օրինակ. **միս ու մոուրթից ելած (խսկց.)** – Նիհարած, հյուծված:

Բայական դարձվածային միավորներ

Երկանդամ կառույցներ

Հայերենում, ռուսերենում, անգլերենում բավականին մեծ թիվ են կազմում անձի հատկանիշ արտահայտող բաղադրիչներով բայական երկանդամ կառույցները: Հայերենի **գոյական** (հոգնակի ուղղական) + **անորոշ դերբայ** կառուցվածքային տիպում դերբայ գերադաս անդամի հետ հոգնակի ուղղական – հայցականով հանդես է գալիս գոյական բաղադրիչը, օրինակ. **Կողերը հաշվվել/ համրվել** – Շատ նիհարել, շատ նիհար լինել:

Եռանդամ և բազմանդամ կառույցներ

Հայերենում եռանդամ բայական դարձվածքներ են հանդիպում **գոյական + գոյական + անորոշ դերբայ** կառուցվածքային տիպով: Օրինակ. **Փորը մեջքին կաչել** – Նիհար, հյուծված լինել:

Ռուսերենում առկա են **անորոշ դերբայ + գոյական + գոյական** կառուցատիպով եռանդամ դարձվածքներ: Այստեղ ևս, ինչպես անգլերենում, դերբայական գերադաս անդամը նախադաս է: Օրինակ. **Показать товар лицом** – Մյուսներից տարբերվել:

Անգլերենում հանդիպում են **դերբայ + նախդիր + նախդիր + հոդ + թվական** կառուցատիպով բազմանդամ դարձվածքներ: Օրինակ. **Dressed up to the nines** – Պճնված լինել:

Անորոշ դերբայ + նախդիր + ածական + գոյական կառույցը նույնպես գործածական է անգլերենում, օրինակ. **Be in full dress** – Պճնված լինել:

Ինչպես նկատում ենք, եթե հայերենում հանդիպում են **գոյական + անորոշ դերբայ** կառուցվածքային տիպով դարձվածքներ, ապա **անորոշ դերբայ + գոյական + գոյական** կառույցը հատուկ է միայն ռուսերենին, իսկ **անորոշ դերբայ + նախդիր + ածական + գոյական** և **դերբայ + նախդիր + նախդիր + հոդ + թվական** կառույցները՝ անգլերենին:

Լեզուների միջև դարձվածային ընդհանրությունների և տարբերությունների ուսումնասիրությունը հատուկ հետաքրքրություն է ներկայացնում ինչպես համեմատական լեզվաբանության, այնպես էլ բանահյուսական և ազգագրական հետազոտությունների տեսակետից: Հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի մեջ եղած տարբերությունները պայմանավորված են մշակութային տարբեր կադապարումներով,

ծագումնաբանական տարբեր հիմքերով: Լեզուների ազգային ինքնատիպությունը և նրանց ընդհանրությունները առավել ցայտուն են արտահայտվում դարձվածքների իմաստային կառուցվածքում: Դարձվածային պատկերավորությունն ունի լեզվամտածողական այն առանձնահատկությունը, որ բնորոշ է տվյալ ժողովրդին, սերում է նրա պատմությունից, մշակույթից, կենցաղից, ավանդույթներից:

Ըստ Ա.Ա. Բրագինայի, «միևնույն երկու բառը՝ երկու տարբեր ժողովուրդների մշակույթում և երկու տարբեր լեզուներում ներկայացնելով միևնույն առարկան, անպայմանորեն ունենում են ոչ նույնական բովանդակություն, որն էլ թույլ է տալիս խոսել «ազգային իմաստների» մասին»⁴⁹:

Դարձվածային միավորների քննության ընթացքում բացահայտվում է ոչ միայն քննվող դարձվածների իմաստը, այլև վերծանվում է նրանց ծագումնաբանական նախատիպի ծածկագիրը, որի արդյունքում ստացվում են ֆոնային գիտելիքներ տվյալ ժողովրդի կենցաղի, ավանդույթների, բարքերի մասին:⁵⁰

1.4 Կենդանիների անվանումներով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքներ

Կենդանիների անվանումները, որպես առանձին բառային միավորներ դառնում են դարձվածքների բաղադրիչներ. դրանք տարածված են բոլոր լեզուներում, և տարբեր լեզուներում միևնույն կենդանուն հաճախ վերագրում են տարբեր հատկանիշներ, որ խոսում է ոչ միայն տվյալ ժողովրդի լեզվամտածողության մասին, որն իր հերթին բարդ հոգեբանական գործընթաց է, այլ նաև տարբեր էթնիկական խմբերի կողմից արժեքների ընկալման տարբերությունների մասին:

Կենդանիների անվանումներ պարունակող մի շարք դարձվածային միավորներ բնութագրում են անձանց: «Մարդ-կենդանական աշխարհ» հարաբերությունը, զարգանալով պատմական, աշխարհագրական և սոցիալական գործոնների ներգործությամբ, ակնհայտ ազդեցություն է թողնում լեզվի վրա:

⁴⁹ А. А. Брагина, Лексика языка и культура страны в лингвострановедческом аспекте, М., 1981, с.18.

⁵⁰ С. В. Голдабина, Т. Н. Федулёнова, Роль античной и христианской культуры в изучении фразеологии современного английского языка/ Тезисы нац.-практич. конф., Тюмень: ТГУ, 1996, сс. 62-64.

Ուսումնասիրվող լեզուներում մի շարք դարձվածքների իմաստի հիմքում ընկած է հետևյալ կենդանիներին հատուկ կամ նրանց վերագրվող որևէ հատկանիշ:

Հայերենում դրանք են՝ **գայլ, շուն, առյուծ, գառ, մուկ, կապու, էշ, օձ, ձուկ, արջ, ձի, արջ, աղվես, այծ, եգ, արծիվ, ագռավ, աղավնի, ծիւր, հավ, ոչխար, նապաստակ, խոզ, մեղու, ճանճ, մրջյուն**: Դրանցով կազմված մի շարք դարձվածքներ ունենք:

Աղոթած էշ – Մոլորված, շվարած, ապուշ կտրած:

Ինչպես ասած է՝ աղոթած էշ էին դառել: (Պոռշյան, Յեցեր)

Անմեղ աղավնի – Պարզամիտ, խորամանկությունից հեռու մարդ:

Էշ արածեցնող – Հիմար, ապուշ:

Օգոստոսի աղվես – Խորամանկ, ճարպիկ մարդ:

Ռուսերենում՝ *собака, кошка, овца, баран, бык, корова, козел, теленок, свинья, петух, кролик, курица, утка, волк, лисица, лев, тигр, осел, медведь, заяц, ворона, журавль, лебедь, ласточка, попугай, сокол, ястреб, лягушка, мышь, рак.*

Буриданов осел – Տատանվող մարդ:

Должно быть, буриданов осел, прежде чем умереть с голоду, сошел с ума от невозможности сделать выбор. (Семен Данилюк. Бизнес-класс)

Голодный как волк – Քաղցած, (անգլերենում - **Hungry as a wolf**).-

Я же голодный, как волк, отвык от человеческой пищи, а тут столько добра перед тобою...

(М. А. Шолохов. Судьба человека (1956))

Денег куры не клюют (ինչ-որ մեկի մոտ) (*խսկց.*) – Շատ հարուստ մարդ, (անգլերենում -

The hens don't peck at the money). -Впрочем, у него и так, по-

видимому, денег куры не клюют». (М. А. Булгаков. Собачье сердце (1925))

Знать где раки зимуют – Խորամանկ, հմուտ լինել:

Так видно надо, а то сейчас чуть бы воли немного гражданам, дали бы они знать, где раки зимуют. (М. М. Пришвин. Дневники)

Знающая старая птица - Հմուտ մարդ, (անգլերենում - **A knowing old bird**)

Кроткий, чистый, невинный как голубь – Մաքուր, անմեղ մարդ:

Комара не зашибет – Հանգիստ, հանդարտ մարդ:

— Мерзавец, не слушайте его, пожалуйста. **Комара не зашибет**. Он довольствуется тем, что сердца пожирает. (И. С. Тургенев. Дым (1867))

Мухи не обидит – Հանգիստ, հանդարտ մարդ, (անգլերենում - *Not hurt a fly* (բառացի՝ ճանճին չվնասել))

- Чудеснейший человек Гавриил то наш Степанович... *Мухи не обидит!* Мухи! (М. А. Булгаков. *Записки покойника* (Театральный роман) (1936-1937))

Разбираться как свинья в апельсинах - Անփորձ լինել:

Старый / Стреляный воробей - Հմուտ մարդ, (անգլերենում - *A sparrow that has been shot at*), *Старого воробья на мякине не проведешь*. (Ասացվ.)-

Напрасно Надя его заподозрила когда-то в подобном грехе. *Старый стреляный воробей*.

Всё менялось в его жизни, но он-то не менялся. (Василий Гроссман. *Жизнь и судьба*, часть 3 (1960))

Անգլերենում՝ *dog, cat, sheep, ram, bull, cow, goat, calf, pig, cock, rabbit, hen, duck, wolf, fox, lion, tiger, donkey, bear, hare, crow, crane, swan, swallow, parrot, falcon, hawk, frog, mouse, crayfish*.

A jolly dog (բառացի՝ ուրախ շուն) - Ուրախ, կայտառ, մարդամոտ:

As silly as a goose = As stupid as a donkey or as an owl (բառացի՝ սագի պես հիմար) - Հիմար:

As greedy as a wolf = greedy dog (բառացի՝ գայլի պես ագահ) - Ագահ մարդ, անկուշտ:

As quiet as a mouse (բառացի՝ մկան պես հանգիստ) – Հանգիստ:

As wise as an owl (բառացի՝ բուի պես իմաստուն) - Իմաստուն:

As hungry as a wolf (բառացի՝ գայլի պես քաղցած) - Քաղցած:

Spartan dog (բառացի՝ Սպարտայի շուն) - Արյունարբու մարդ:

Վերոհիշյալ դարձվածային միավորները համեմատվել են մյուս լեզուների համարժեք միավորների հետ: Հայերենում և ռուսերենում անձի դրական հատկանիշները բնութագրվում են կենդանի նշանակող հետևյալ բառերով՝ **գառ, աղավնի, ճանճ, մոծակ**, օրինակ՝

Ավերաբեր աղավնի (հզվդպ.) - Բարի լուրեր բերող մարդ:

Անմեղ գառ – Մաքրահոգի մարդ:

Գառի պես՝ նման – Խելոք, հեզ:

Մաքուր աղավնի - Անմեղ, անարատ մարդ:

Кроткий, чистый, невинный как голубь – Մաքուր, անմեղ մարդ:

Комара не зашибет – Հանգիստ, հանդարտ մարդ:

Красный как рак /красный как омар- Խեցգետնի պես կարմիր, (անգլերենում – Red as a crayfish/ Red as a lobster)

Мухи не обидит– Հանգիստ, հանդարտ մարդ:

Անգլերենում անձի դրական հատկանիշները բնութագրվում են կենդանի նշանակող հետևյալ բառերով՝ **squirrel (белка), lamb (ягненок), dove (голубь), eagle (орел), nightingale (соловей), lark (жаворонок)**.

Օրինակ՝

As nimble as a squirrel (բառացի՝ սկյուռիկի պես) – Ճարպիկ:

As gentle (mild) as a lamb (բառացի՝ գառան պես հնազանդ) – Գառան պես հլու, հնազանդ:

As cheerful (gay) as a lark (բառացի՝ արտույտի պես ուրախ) – Շատ ուրախ, կենսախինդ:

Ուսումնասիրված նյութը մեզ հնարավորություն է տալիս առանձնացնել նաև այն դարձվածքները, որոնք ունեն բացասական երանգավորում՝ պայմանավորված կենդանի նշանակող բաղադրիչների բացասական իմաստներով: Այդ դարձվածքները բնորոշ են այս կամ այն լեզվամշակույթին: Օրինակ՝ անգլերենում նկատում ենք հետևյալ հատկանիշները՝ **ագահ, թեթևամիտ, ագրեսիվ, վրանգավոր, անփորձ, մոայլ, անդաստիարակ, կոպիտ, ծանծրալի, անհաջողակ, տգեղ, հիմար, զայրացած, դժբախտ**:

Angry as a bear (բառացի՝ արջի պես զայրացած) - Զայրացած:

Angry as a bull (բառացի՝ ցլի պես զայրացած) – Զայրացած:

As sly as a fox (բառացի՝ աղվեսի պես խորամանկ) - Խորամանկ:

Bird-brain (բառացի՝ թռչնի խելք) – Հիմար:

Dog tired (բառացի՝ հոգնած շուն) – Հյուծված:

Like a cat on hot bricks (բառացի՝ ինչպես կատուն շիկացած աղյուսների վրա) - Շատ նյարդայնացած կամ հուզված լինել:

Sick as a parrot (բառացի՝ թութակի պես հիվանդ) – Դժբախտ, հուսահատված:

Hare's heart (բառացի՝ նապաստակի սիրտ) – Փոքրոգի մարդ:

Առանձնացվել են նաև այն բացասական հատկանիշներ արտահայտող այն դարձվածքները, որոնք բնորոշ են հայկական և ռուսական լեզվամշակույթին:

Օրինակ հայերենում՝ **նիհար, անփույթ, կեղտոտ, խեղճուկ, անբան, միամիտ, երկչոտ, կոպիտ, բռի, չարախոս, վրանգավոր, ծույլ, հնազանդ, հիմար, ապուշ, խաբեբա, շփոթված, խորամանկ** և այլն:

Հին (Ծեր, Հնօրյա) աղվես – ա. Խորամանկ, դժվար դրությունից հեշտությամբ ելք գտնող, փորձառու՝ տարեց մարդ: Իր մարզում փորձված վարպետ՝ մարդ: բ. Խորամանկ, ճարպիկ մարդ:

Աբրահամի գառ – Հեգ, հնազանդ մարդ:

Ագին ծաղիկ աղվես (բրբ.) – Կեղծավոր, երկերեսանի մարդ:

Ադամա եգ - Ծույլ, անհոգ մարդ:

Աղավնու փեքուրներ հագած / աղավնու փեքուրներով - Անմեղ, միամիտ ձևացնող բայց իրականում՝ հակառակը:

Աշնան/աշունքվա աղվես (խսկց.)– Շատ նիհար:

Աներես ճանճ- Պնդաճակատ, աննրբանկատ:

Ցամաք ձորի աղվես – Նիհար:

Գիտուն աղվես – Խորամանկ մարդ:

Եփած աղվես - Բազմափորձ, վարպետ մարդ:

Էշ ներկող – Խաբեբա:

Իշու հրեշտակ (գռիկ.)– Անբան, միամիտ, պարզամիտ մարդ:

Իժի լեզու ունենալ – Սաստիկ չարախոս, զրպարտիչ լինել:

Իրանու աղվես (բրբ.) – Չափազանց խորամանկ:

Լեզվով ճնճողուկ բռնել – Շատ ստախոս, սնապարծ լինել:

Խորամանկ աղվես – Ճարպիկ ու խորամանկ մարդ:

- Հաբելը **խորամանկ** աղվես է և նա մեր հոտը վաղուց է առել ու դարան մտել:
(Այվազյան Բագրատ, Աշոտ Երկաթ)

Մաշկած աղվես (բրբ.) – Չափազանց նիհար:

Նապաստակ փախցնող – Երկչոտ, խեղճ մարդ:

Նապաստակի սիրտ – Վախկոտ մարդ:

Այդ մարդը կարող է արհաբար կռվել, բայց **նապաստակի սիրտ** ունի (Սյրիվենսոն Ռոբերտ, Գանձերի կղզին, 1959):

Սարի արջ – Վայրենի, կոպիտ, բռի:

Օձի պոչ կծած լինել – Շատ խորամանկ լինել:

Օձի կծած – Չարական:

Ռուսերենում՝

Волк в овечьей шкуре – Փարիսեցի:

Наше время: власть называет себя коммуной, она одевается в чужое одеяние, она — волк в овечьей шкуре (М. М. Пришвин. Дневники (1919)).

Змея подколенная – Նենգ, վտանգավոր մարդ: - *Кто она?*

— *Ну, кто, кто — змея подколенная, немка... Про то вся Москва шепчет, да сказать боят ся... (А. Н. Толстой. Петр Первый. Книга первая (1930)).*

Заячья душа - Վախկոտ մարդ:

— *У кого заячья душа, тот, понятно, и свою тень увидит — без памяти шуганет в кусты. (Михаил Бубеннов. Белая береза / части 1-2 (1942-1952)).*

Лиса Патрикеевна - (փոխ.) Խորամանկ մարդ:

Мокрая курица разг. 1. (հեգն.) Խղճուկ տեսք ունեցող: 2. Վախկոտ մարդ:

Упрям как осел (неодоб.) – Համառ, (անգլերենում - **as stubborn as a mule**)

Но я жив до сих пор, потому что я не только легок, как пушинка, а еще и упрям, как осел. (Е. Л. Шварц. Дракон (1943)).

Խոսելով հայ, ռուս և անգլիացի ժողովուրդների աշխարհընկալման յուրահատկությունների մասին՝ նախ և առաջ հարկ է նշել, որ հայ և ռուս լեզվամշակույթներում շեշտը դրվում է անձի արտաքին բացասական հատկանիշների վրա, մինչդեռ անգլիացիները ավելի բժախնդիր վերաբերմունք են դրսևորում անձի վարքի բացասական հատկանիշների հանդեպ: Սա հավանաբար խոսում է նրա մասին, որ հայերը և ռուսները ուշադրություն են դարձնում մարդու արտաքին տեսքին:

Առանձնացվել են նաև դրական հատկանիշներ պարունակող այն դարձվածքները, որոնք բնորոշ են այս կամ այն լեզվամշակույթին:

Հայերը և ռուսները քաջալերում են հետևյալ հատկանիշները՝ **առողջություն, նրբանկարություն, համեսություն, հմտություն, ճարպկություն, քաջություն, հավատարմություն, զգուշավորություն, նրբություն, մեղմություն, գեղեցկություն:**

Օրինակ.

Արջ պաքառող – Ուժեղ, քաջ:

Անլեզու գառնուկ – Խոնարհ, հլու, խոսք չդարձնող մարդ:

Գայլի ճուր – Ճարպիկ մարդ:

Бурданов осел – Տատանվող մարդ:

Знать где раки зимуют – Խորամանկ, հմուտ լինել: -

*Так, видно, надо, а то сейчас чуть бы воли немного гражданам, дали бы они **знать, где раки зимуют**». (Алексей Варламов. Пришвин или Гений жизни // «Октябрь», 2002)*

Комара не зашибет – Հանգիստ, հանդարտ մարդ:

Անգլիացիները ավելի շատ ուշադրություն են դարձնում հետևյալ հատկանիշներին՝ **խելացի, աշխատասեր, ուշադիր, հայտնի, հաջողակ, խիզախ**:

As brave as a lion (բառացի՝ առյուծի պես խիզախ) – Խիզախ, քաջ: *Sarah, who seemed to Jane to be **as brave as a lion**, would be off pursuing her legal goal. Mandy would move on one day (Robert B. Parker, Stardust)*

As strong as an ass (բառացի՝ էշի պես ուժեղ) – Ուժեղ:

As obstinate as a donkey (բառացի՝ էշի պես համառ) – Համառ:

As large as an elephant (բառացի՝ փղի պես մեծ) – Մեծ:

A salty dog (բառացի՝ աղի շուն) – Փորձառու նավաստի:

As quiet as a cat (բառացի՝ կատվի պես հանգիստ) – Հանգիստ, հանդարտ:

As proud as a peacock (բառացի՝ սիրամարգի պես հպարտ) – Հպարտ:

A spring chicken (բառացի՝ գարնան ճուռ) – Երիտասարդ, անփորձ մարդ:

As strong as an ox (բառացի՝ եղի պես ուժեղ) – Ուժեղ: *Joshua's look cut him off. " Joseph Smith is **as strong as an ox**, " he snapped angrily, " but he's alone. " (Gerald N. Lund Pillar of Light)*

Big fish (բառացի՝ մեծ ձուկ) – Կարևոր մարդ/ ղեկավար:

To be busy as a bee (ռուս. **busy as a beehive, busy as a beaver, (ամեր.) busy as a cockroach on a hot stove**) (բառացի՝ մեղվի պես զբաղված) – Աշխատասեր:

Healthy as a horse (բառացի՝ ձիու պես առողջ) – Առողջ:

Համեմատելով դրական հատկանիշներ արտահայտող դարձվածքները նշված լեզուներում՝ կարելի է եզրակացնել, որ հայերը և ռուսները ուշադրություն են դարձնում մարդու արտաքին հատկանիշներին իսկ անգլիացիները՝ բարեկեցությանը. **հայտնի, հաջողակ լինելուն**: Մյուս կողմից՝ հայերը և ռուսները գնահատում են հոգևոր հատկանիշները՝ **հավատարմություն, մեղմություն, նրբանկապություն**:

Կենդանիների անվանումները՝ լայնորեն գործածվում են անձի հատկանիշ ցույց տվող դարձվածքներում: Նրանցից յուրաքանչյուրով կազմվում են առնվազն երկու դարձվածք: Սակայն կան անվանումներ, որոնցով կազմված դարձվածքները շատ են, օրինակ՝ **աղվես, շուն, էջ** բառերով կազմվածները: Նկատելի է, որ ռուսերենը կենդանիների անվանումներով դարձվածքներ քիչ ունի: **Ուղար և էջ** բառերով դարձվածքներ գրեթե չկան: Դա բացատրվում է նրանով, որ ռուս ժողովրդի կյանքում այդ կենդանիները ամենօրյա կարիքների համար պետք չեն եկել: Հայկական մշակույթում **էջը** հիմարության, համառության խորհրդանիշ է, ինչն արտահայտություն է գտնում *ապուշ, միամիտ* իմաստն արտահայտող դարձվածքներում, իսկ ռուսերենում և անգլերենում այն խորհրդանշում է *համառություն*:

Հայերի կյանքում **խեցգետինը** դեր չի խաղացել. ուստի այդ բառով դարձվածքներ չկան: Հետաքրքրական է նաև այն փաստը, որ հայերենում և ռուսերենում **նապաստակի սիրտ / заячья душа** դարձվածային միավորը խորհրդանշում է *վախկոտ* մարդուն, իսկ անգլերենում՝ *hare's heart*՝ *փոքրոգի* մարդուն:

Ուսումնասիրելով այս կարգի դարձվածային միավորները՝ մենք նկատում ենք, որ դրանց հիմքում ընկած են կենդանիների որևէ հատկանիշ, օրինակ. **Աղվես - Лиса - Fox** – խորամանկ մարդ; **Առյուծ - Лев - Lion** – անվախ, հայտնի, հռչակավոր մարդ; **Գառ - Ягненок - Lamb** – հեզ, հնազանդ մարդ; **Էջ - Осел - Donkey** – համառ, հիմար մարդ; **Կապիկ - Обьязана - Monkey** – ճարպիկ մարդ; **Ձի - Лошадь - Horse** – աշխատասեր մարդ, համառ; **Մուկ - Мышь - Mouse** – աղքատ, հանգիստ մարդ; **Նապաստակ - Заяц - Hare** – վախկոտ մարդ; **Ցուլ - Бык - Bull** – վճռական, ագրեսիվ մարդ; **Փիղ - Слон - Elephant** – անփույթ մարդ:

Մի կողմից՝ դրանք իրոք այն հատկանիշներն են, որոնք բնորոշ են այս կամ այն կենդանուն, մյուս կողմից՝ դրանք բնութագրում են նաև մարդկանց:

Կենդանու անվանում պարունակող ցանկացած դարձվածային միավոր կարող է արտահայտել որևէ հատկանիշ, բայց միայն մի քանիսն են, որ ձեռք են բերել կայուն փոխաբերական իմաստավորում: Դա պայմանավորված է ազգային ավանդույթներով:

Կենդանիների անվանումներով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների կառուցվածքային տիպերը

Թե՛ հայերենում, թե՛ ռուսերենում և թե՛ անգլերենում բավականին տարածված է դարձվածքների ածական + գոյական (եզակի ուղղական) կառույցը: Նմանատիպ կառույցների գերադաս անդամը գոյականն է, իսկ լրացում բաղադրիչը՝ որակական կամ հարաբերական ածականը: Այս կառույցներն իրենց շարահյուսական գործառնությամբ և կարգային նշանակությամբ համարժեք են գոյականին և համարվում են գոյականական դարձվածային միավորներ: Նմանատիպ կառույցների եզրային բաղադրիչը արտահայտվում է ուղղական հոլովով, և դարձվածքի բաղադրիչներն էլ իրար հետ կապված են որոշիչ - որոշյալի հարաբերությամբ, օրինակ. **Անլեզու գառնուկ** – Խոնարհ, հլու, խոսք չդարձնող մարդ: **Գիպուն աղվես** – Խորամանկ մարդ: **Ծեր գայլ** (ռուս. старый волк) – 1. Փորձառու, գործիմաց 2. Հեշտությամբ չբացվող մարդ: **Հին (Ծեր, Հնօրյա) աղվես** – 1. Խորա-մանկ, դժվար դրությունից հեշտությամբ ելք գտնող, փորձառու, տարեց մարդ: Իր մարզում մեծ, փորձված վարպետ, մարդ: 2. Խորամանկ, ճարպիկ մարդ: **Սպիտակ ագռավ** – օտար. (ռուս. белый ворон) 1. Բարձր ծագումով մարդ (առավ. կին. հեգն.) 2. Հազվագյուտ բան, երևույթ:

Այս կառույցների բառիմաստային առանձնահատկությունն այն է, որ դրանք գուտ դարձվածային սերտաճումներ են:

Հայերենում գոյական (եզակի սեռական) + գոյական (եզակի ուղղական) կառույցների գերադաս անդամը՝ ուղղական հոլովով դրվող գոյականը, միշտ հաջորդում է սեռականով լրացմանը: Այս ենթատիպի բաղադրիչները իրար կապված են որոշիչ - որոշյալի և հատկացուցիչ - հատկացյալի շարահյուսական հարաբերությամբ: Նմանատիպ դարձվածքների մի մասը դարձվածային սերտաճումներ են, օրինակ. **Նապաստրակի սիրտ** – Վախկոտ մարդ: **Ագռավի ճուր** – Տգեղ մարդ:

Հայերենում լայն տարածում ունեն հետևյալ կառուցատիպի դարձվածքները՝ հարակապար դերբայ + գոյական և գոյական + ենթակայական դերբայ: Առաջին կառույցի գերադաս անդամը գոյականն է. դարձվածքում նախ ընդգծվում է անձը, նրա

հատկանիշը, օրինակ. **Եփած աղվես** (ա/մ) - Բազմափորձ, վարպետ մարդ: **Թրջված մուկ /հավ** – Խեղճ ու կրակ մարդ: **Մաշկած աղվես** (բրբ.)– Չափազանց նիհար:

Կառուցվածքային երկրորդ տիպի՝ գերադաս անդամը ենթակայական դերբայն է, իսկ գոյականը՝ լրացում է. այս դեպքում դարձվածքում ավելի շատ ընդգծվում է մարդու հատկանիշը, ինչով զբաղվելը և այլն, օրինակ. **Արջ խաղացնող /պար ածող** (փխբ.) – Կոպիտ, կոշտ, անշնորհք մարդ: **Էշ ներկող** (խսկց.) – (1-ին իմաստը) Խաբեբա, խարդախ, անարժեք բանին արտաքին փայլ՝ գեղեցկություն տվող՝ խաբող մարդ:

Հայերենում ամենատարածված ածականական իմաստ արտահայտող եռանդամ կառույցը **գոյական + գոյական + հարակապար դերբայ** կառուցվածքային տիպն է: Նմանատիպ կառույցներում հարակատար դերբայը վերջադաս է և կատարում է գերադաս անդամի դեր: Օրինակ. **Էշի ականջում քնած** – (խսկց.) Ապուշ, տխմար, անտեղյակ: **Ուղտի ականջում քնած** (խսկց.) – Անտեղյակ, միամիտ:

Կան նաև **գոյական + գոյական + ենթակայական դերբայ** եռանդամ ածականական իմաստ արտահայտող դարձվածային միավորներ, որտեղ ենթակայական դերբայը վերջադաս է: Գոյականական մյուս բաղադրիչները շարահյուսական տարբեր դերեր ունեն: Օրինակ. **Նապաստակի սիրտ ունեցող** - Երկչոտ, խեղճ:

Առկա է նաև **ածական + գոյական + գոյական** կառույցը, որտեղ եզրային գոյականը գերադաս անդամ է, օրինակ. **Ցամաք ձորի աղվես** - Հյուծված, շատ նիհար:

Հանդիպում են հետևյալ կառուցատիպով ածականական իմաստ արտահայտող քառանդամ դարձվածային միավորներ՝ **գոյական + գոյական + հարակապար դերբայ + գոյական**: Օրինակ. **Գայլի բերանն ընկած գառ** - Անօգնական, անմեղ, փորձանքի մեջ ընկած: Նմանատիպ կառույցներում հարակատար դերբայը ձևավորում է դերբայական դարձված՝ որոշի շարահյուսական պաշտոնով: Գերադաս անդամը դառնում է եզրային գոյականը:

Ռուսերենում հանդիպում են **ածական + գոյական (եզակի ուղղական)** կառուցվածքային տիպով ձևավորված դարձվածքներ, օրինակ. **Заячья душа** - Վախկոտ մարդ: **Мокрая курица** (разг.) - 1. (հեգն.) Խղճուկ տեսք ունեցող: 2. Վախկոտ մարդ:

Ռուսերենում առկա է **գոյական + ածական** կառուցատիպով հետևյալ դարձվածային միավորը, օրինակ. **Гусь лапчатый** – Խորամանկ:

Ի տարբերություն հայերենի՝ սրանք շարադասորեն շրջելի են. սրանց գերադասանդամը գոյականն է⁵¹: Օրինակ. Мы знаем, каков ты *лапчатый зусь*. (Боборыкин. Василий Теркин. 15):

Ռուսերենում հանդիպում են ածական + ածական + գոյական կառուցվածքային տիպով դարձվածային միավորներ, օրինակ. *Знающая старая птица* - Հմուտ մարդ: Адакական + շաղկապ + գոյական կառույցը հանդիպում է ռուսերենում, օրինակ. *Голодный как волк* - Քաղցած: *Упрям как осел* (неодоб.) - Համառ:

Ռուսերենում կան հետևյալ բազմանդամ բայական դարձվածային միավորներ՝ անորոշ դերբայ + շաղկապ + գոյական + նախդիր + գոյական, օրինակ. *Разбираться как свинья в апельсинах* - Անփորձ լինել:

Անգլերենում նույնպես առկա է (*հոդ*) ածական + գոյական (եզակի ուղղական) կառույցը, որի բաղադրիչներն ցուցաբերում են որոշիչ - որոշյալի և հատկացուցիչ - հատկացյալի հարաբերություն: Օրինակ՝ *A jolly dog* (բառացի՝ ուրախ շուն) - Ուրախ, կայտառ, մարդամոտ: *Spartan dog* (բառացի՝ Սպարտայի շուն) - Արյունարբու մարդ:

Անգլերենում հանդիպում են (*հոդ*) ածական + ածական + գոյական կառուցվածքային տիպով դարձվածային միավորներ, օրինակ. *A knowing old bird* - Հմուտ մարդ:

Անգլերենում առավել հաճախադեպ են ածական + շաղկապ + հոդ + գոյական կամ շաղկապ + ածական + շաղկապ + հոդ + գոյական կառուցվածքային տիպով դարձվածային միավորները, օրինակ. *Angry as a bear* (բառացի՝ արջի պես զայրացած) - Զայրացած; *Angry as a bull* (բառացի՝ ցլի պես զայրացած) - Զայրացած; *As brave as a lion* (բառացի՝ առյուծի պես խիզախ) - Խիզախ, քաջ; *As strong as an ass* (բառացի՝ էշի պես ուժեղ) - Ուժեղ; *As obstinate as a donkey* (բառացի՝ էշի պես համառ) - Համառ; *As large as an elephant* (բառացի՝ փղի պես մեծ) - Մեծ; *A salty dog* (բառացի՝ աղի շուն) - Փորձառու նավաստի; *As quiet as a cat* (բառացի՝ կատվի պես հանգիստ) - Հանգիստ, հանդարտ:

⁵¹ Ռ. Իշխանյան, Արդի հայերենի շարահյուսություն, Եր., 1986, էջ 270-272:

Անգլերենում բավականին մեծ թիվ են կազմում անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական համեմատությունները, որոնք սակավաթիվ են հայերենում և ռուսերենում: Ածականական համեմատությունները կարող են վերաբերել նաև անձին: Յուրաքանչյուր համեմատություն արտահայտում է գնահատական, որը կարող է լինել դրական կամ բացասական: Եվ դա հիմնականում պայմանավորված է առաջին բաղադրիչի իմաստով: Անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական համեմատությունների առաջին բաղադրիչը սովորաբար գործածվում է ուղղակի իմաստով, մինչդեռ երկրորդի իմաստն ավելի ընդգծված է:

Ինչպես նկատում ենք, անգլերենում և ռուսերենում հանդիպում են ածական + գոյական, գոյական + ածական կառուցվածքային տիպով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքներ, շաղկապ + ածական + շաղկապ + հոդ + գոյական կառույցը հատուկ է միայն անգլերենին, իսկ հարակապար դերբայ + գոյական , գոյական + գոյական + հարակապար դերբայ + գոյական և գոյական + գոյական + ենթակայական դերբայ կառույցները՝ հայերենին:

1.5 Գունանիշ բաղադրիչով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորներ

Գունանունները լեզվի բառային հիմնական ֆոնդի մաս են կազմում դեռևս վաղ ժամանակներից: Նրանց իմաստային հիմնական հատկանիշը գույն ցույց տալն է: Տարբեր լեզուների գունանվան համակարգերը չեն համընկնում և կարող են ունենալ խորհրդանշանային բնույթ:

Հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում հիմնական գունանունների շարքին կարող են դասվել **“սև”, “սպիտակ”, “կարմիր”, “կանաչ”, “դեղին”, “կապույտ”, “շագանակագույն”, “վարդագույն”, “գորշ”, “երկնագույն”** գունանունները:⁵²

⁵² **Н. Б. Бахилина**, История цветообозначений русского языка. М., Издательство "Наука", 1975, сс. 14-21. Գունանվան դաշտի միջուկային և առմիջուկային անդամների և նրանց դարձվածակազմիչ դերի մասին տե՛ս **С. И. Ройзензон**, Сравнительные устойчивые обороты, обозначающие цвет, Сб. ПФ, Вологда, 1967, էջ 259: **Ս. Ա. Գրիգորյան**, Հայերենի գունանունները և նրանց լեզվաոճական արժեքը.- Երևան: Նաիրի, 1998, էջ 63-64, 116: **Լ. Մ. Խաչատրյան**, Գունանուն բաղադրիչով համեմատություն- դարձվածային միավորներն արդի հայերենում, «Բանբեր ԵՊՀ-ի», N 1, Երևան, 1999, էջ 15-21: Գունանուն բաղադրիչով համեմատություն դարձվածային միավորները գրաբարում, «Մխիթար Գոշ» գիտամեթոդական հանդես, N 1, Վանաձոր, 2003: **Հ. Ղազարյան**, Գունանիշ բաղադրիչով դարձվածքները հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում, Ե., «Ճարտարագետ» հրատ., 2004, էջ 141: **Հ. Ղազարյան**, Քերականական կարգերի իմաստագատիչ դերը հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի գունանիշ բաղադրիչներով դարձվածքներում, Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների, 2001, N 1, էջ 151-158:

Գունանուն դարձվածքների միջոցով մարդիկ արտահայտում են իրենց զգացածն ու ապրածը, հույզերն ու ցանկությունները, մարդկային բնավորության գծերը, կատարում նմանեցումներ, համեմատություններ: Գունանիշ ածականները ոճավորում են խոսքը: Դրանք ունեն խորհրդանշանային և իմաստաբանական տարբեր արժեքներ, թեև հաճախ տարբեր լեզուներում այդ խորհրդանշաններն ու իմաստները համընկնում են:

Այս հատվածում քննվում են հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի գունանուն դարձվածքների խորհրդանշանային և իմաստաբանական առանձնահատկությունները և նշվում են նրանց ընդհանրություններն ու տարբերությունները հիշյալ լեզուներում:

«Սև» գունանունը **հայերենում** ունի հետևյալ իմաստները՝ *սևամորթ, սև մաշկ ունեցող; (փխբ.) մռայլ, չարագուշակ; սգավոր; դաժան, անգութ; (փխբ.) անմարդկային, ցամաքի; (փխբ.) բացասական, վատ, հոռի:*

Ռուսերենում՝ *թուխ, մթամած; (փխբ.) մռայլ, ծանր, տխուր:*

Անգլերենում՝ *սևամորթ, սև մազերով; չար, մահացու, աղետալի; (փխբ.) թախծոտ, տխուր, վատ:*

Այս իմաստներն իրենց արտահայտությունն են գտել հետևյալ դարձվածքներում՝

Հայերենում՝ *Գրի սևն ու սպիտակը չընկող* – Անգրաճանաչ, անգետ մարդ:

Սև ագռավ – 1. Չափազանց սևադեմ՝ սևամաշկ մարդ, (ռուսերենում – *Черный ворон*)

Սև լաջակավոր – Սգավոր կին:

Սև կապավոր – Սգավոր տղամարդ:

Սև շվար – Թշվառ, ողորմելի, շվարած: – **Սև շվար** *մնացել եմ, ու՞ր գնամ, ու՞ր կորչեմ:* (Մալխ. էջ 162):

Սև սատրանա – 1. Խիստ սևադեմ, սևամորթ, 2. Բանասարկու, չար, խորամանկ:

Սև սիրտ, սպիտակ աքամ – Խաբուսիկ, խորամանկ:

Սև ուրբաթի պես – Տխուր, անտրամադիր, լուռ, անխոս: *Ի՞նչ ես սև ուրբաթի պես նստել, մի բան ասա* (Մալխ., էջ 46):

Սիրտը սև – Վշտացած, սգավոր: *Դողում է պաղ նրա ձենից իմ սիրտը սև ու տխուր* (ԹՀ., էջ 93):

Ռուսերենում՝ *Черная душа* – Չար հոգի: *Что у Гани душа черная, алчная, нетерпеливая, завистливая* (ДФ., *Идиот*, стр. 75), (հայերենում – **Սև հոգի**):

Черная кость – Ոչ ազնվական ծագումով անձ:

Черное сердце – Անգութ, չարսիրտ:

Черные мысли – (փխբ.) Չար մտքեր: *И я опять начала грустить, задумываться, и опять, черные мысли облегли мое сердце (ДФ., стр 217).*

Черные руки – Սև, հանցագործ ձեռքեր:

Черный глаз – Վատ, չար, նախանձ աչք:

Անգլերենում՝ A black born fool (բառացի՝ սև ծնված հիմար) – Կատարյալ հիմար:

As black as coals (բառացի՝ ածխի պես սև) – ածուխի պես սև (աչքերի մասին)

As black as hades/ ink/night (բառացի՝ թանաքի, գիշերվա պես սև) – Տխուր: *e.g. I thought I'd never get my feet clean, they were as black as ink. (MW, "The Razor's Edge", p 105)*

As black as hell (բառացի՝ դժոխքի պես սև) – Շատ մութ, դժոխքի պես սև:

As black as ink (բառացի՝ թանաքի պես սև) – 1. Շատ մութ, 2. Անուրախ, դժբախտ 3.

Մոռյլ:

Black guard (բառացի՝ սև պահապան) – Սրիկա:

Black hands (բառացի՝ սև ձեռքեր) – Սև, անազնիվ ձեռքեր:

Black heart (բառացի՝ սև սիրտ) – Չարագործ, սրիկա, (ռուսերենում - **Черное сердце**).

Black mouth (բառացի՝ սև բերան) – Վատ, չար բաներ խոսող անձ:

Black sheep (բառացի՝ սև ոչխար) – Չհարգված մարդ:

Be in the black mood (բառացի՝ լինել սև տրամադրության մեջ) – Բարկացած լինել:

«Սպիտակ», «ճերմակ» գունանունը **հայերենում** ունի հետևյալ իմաստները՝
սպիտակամորթ; սպիտակ մազեր ունեցող; (փխբ.), (ժող.) պարզերես, մաքուր խղճով:

Ռուսերենում՝ *սպիտակամորթ, սպիտակ մաշկով; վախեցած:*

Անգլերենում՝ *բաց գույնի, գունալու, սիրթնած; անգույն; բարի; սպիտակ մաշկ ունեցող;*
շար բարկացած, հաջողակ, վեհանձն, մեծահոգի: Օրինակ՝

Գլուխը ճերմակ - Ճերմակահեր: *Զարկեց ու կտրեց գլուխը ճերմակ (ԹՀ., IV, էջ 183):*

Ճերմակ ծերունի - Ճերմակահեր:

Սպիտակ ցեղ – Հնդեվրոպացիներ, սպիտակամորթ մարդիկ:

Սպիտակ ագռավ - Անսովոր հայացքներ ունեցող անձ,

Ռուսերենում՝

Белая кость – (հզն.) Ազնվական անձ:

Белый как полотно - Վախեցած: Среди комнаты стояла Лизавета, с большим узлом в руках, и смотрела в оцепенении на убитую сестру, вся белая как полотно и как бы не в силах крикнуть (ДФ, “Преступление и наказание”, стр77).

Белая раса – 1. Սպիտակամորթ, սպիտակ մաշկով: 2. Հնդեվրոպացիներ, (հայերենում - **Սպիտակ ցեղ**):

Անգլերենում՝

A white hen's chick (բառացի՝ սպիտակ հավի ճուտ) – Հաջողակ անձ:

A white man (բառացի՝ սպիտակ մարդ) – Օրինավոր մարդ, ազնիվ մարդ: e.g. *He doesn't see it that way; he says a darky should be tired like a white man; but he doesn't know the real South* (GJ, “Silver Spoon”, p 37).

As white as ashes (բառացի՝ ածխի պես սպիտակ) – Գունատ: e.g. *Mr. Creakle cuts a joke before he beats him, and laugh at it – miserable little dogs, we laugh with our visages as white as ashes* (DCH, “David Copperfield”, p 144).

As white as milk (բառացի՝ կաթի պես սպիտակ) – Կաթի պես ճերմակ:

As white as driven snow (բառացի՝) – Շատ գունատ:

As white as death (բառացի՝ մահի պես սպիտակ) – Մահվան պես սպիտակ, գունատ:

As white as a ghost (բառացի՝ ուրվականի պես սպիտակ) – Գունատ: e.g. *Swain had got fed – up and Mrs. Bergfeld was as white as a ghost in the corner* (GJ, “Silver spoon”, p 149).

As white as a sheet (բառացի՝ սավանի պես սպիտակ) – Քաթանի պես սպիտակ: e.g. *Tom turned as white as a sheet* (TM, “The Adventure of Tom Sawyer”, p 188).

As white as snow (բառացի՝ ձյան պես սպիտակ) – Ձյան պես ճերմակ:

As white as wool (բառացի՝ բրդի պես սպիտակ) – ճերմակ, սպիտակ:

Be free, white and (over) twenty - one (բառացի՝ լինել ազատ, սպիտակ և քսանմեկն անց) – (խսկց.) Անկախ, ինքնուրույն մարդ լինել, իր ճակատագրի տերը լինել:

White beard (բառացի՝ սպիտակ մորուք) – Ծերունի, հարգված մարդ, (հայերենում - **Սպիտակ մորուք**):

White crow (բառացի՝ սպիտակ ագռավ) – Անսովոր հայացքներ ունեցող անձ, (հայերենում - **Սպիտակ ագռավ**, ռուսերենում - **Белая ворона**).

White hands (բառացի՝ սպիտակ ձեռքեր) – 1. Ազնիվ մարդ, 2. Ոչինչ չանող մարդ:

White - levered (բառացի՝ սպիտակ լյարդով) – 1. Հիվանդոտ, 2. Վախկոտ (ռուսերենում - **Белые ручки**).

White man (բառացի՝ սպիտակ մարդ) – Վեհանձն, մեծահոգի մարդ:

White mouse (բառացի՝ սպիտակ մուկ) – Ստոր անձնավորություն:

White race (բառացի՝ սպիտակ ռասա, ցեղ) – Հնդեվրոպացիներ, (հայերենում – **Սպիտակ ցեղ**, ռուսերենում – *Белая раса*).

White stocking (բառացի՝ սպիտակ գուլպա) – Սպիտակ գուլպա հագնող անձ:

White sepulchre (բառացի՝ սպիտակ դամբարան) – Կեղծավոր մարդ:

White wig (բառացի՝ սպիտակ կեղծամ) – Կեղծավոր անձ:

White witch (բառացի՝ սպիտակ կախարդ) – Բարի կախարդ:

«Կարմիր» գունանունը **հայերենում** ունի հետևյալ իմաստները՝ *կարմրած, շիկնած; (փխբ.) առողջ, կարմրաթուշ; (փխբ.) գեղեցիկ, հաճելի, պայծառ; (փխբ.) երջանիկ, բախտավոր:*

Ռուսերենում՝ *առողջ; գեղեցիկ:*

Անգլերենում՝ *կարմիր մազեր ունեցող; առողջ; (փխբ.) քաջ, խիզախ:*

Օրինակ՝

Հայերենում՝ Արյունը կարմիր – Ազնվական, փափկասուն: *Նրա արինը կարմիր է մերից, Թե՛ ավել հունար դուրս կըգա ձեռից (ԹՀ., III, էջ 77):*

Կարմիր արյուն – Ազնվական ծագումով մարդ:

Կարմիրը երեսից թափվել / կաթել – Շատ առողջ լինել:

Կարմիր կով – Բարկացկոտ, ցասկոտ:

Կարմիր հարս – Նշանված աղջիկ: *Սիրուն աղջիկներ, կարմիր հարսներ, ինձ բերեցեք ձեր փարաները ես կտամ ձեզ լավ ասեղներ, գույն-գույն թելեր, ոսկե մապրոնգներ (Րաֆֆի, VI, էջ 280):*

Կուլն ու կարիկը կարմիր – Առողջ, (անգլերենում – *Rosy around the gills*).

Ռուսերենում՝ *Красная девица* – (ժող.), (խսկց.) Գեղեցիկ, սիրուն աղջիկ:

Красные щеки – Առողջ:

Անգլերենում՝ A red head/ Red Indians (բառացի՝ կարմիր գլուխ) – Կարմիր՝ մազերով մարդ:

As red as a (boiled) lobster (բառացի՝ (խաշած) խեցգետնի նման կարմիր) – Կարմիր ինչպես խեցգետինը:

As red as fire (բառացի՝ կրակի նման կարմիր) – Կարմիր՝ ինչպես կրակը (անձի մասին), կասկարմիր:

As red as a cherry (բառացի՝ կեռասի պես կարմիր) – Առողջ:

Red neck – (բառացի՝ կարմիր վիզ), (Ժարգ.) Հարավի աղքատ սպիտակ բնակիչ, գեղջուկ:

Red blood - (փխբ.) (բառացի՝ կարմիր արյուն) – Քաջ, խիզախ:

«Կապույտ» գունանունը **հայերենում** ունի հետևյալ իմաստները՝ ազնվական, փափկասուն; ազնվական արյուն՝ սերունդ:

Ռուսերենում՝ (փխբ.) գունատ, կապտած:

Անգլերենում՝ (փխբ.) տխուր, ճնշված, ընկճված, վիատ:

Հայերենում՝ Կապույտ արյուն – Ազնվական արյուն՝ սերունդ:

Արյունը կապույտ – Ազնվական, փափկասուն:

Ռուսերենում՝ Голубая кровь – Ազնվական արյուն; սերունդ, (հայերենում – **Կապույտ արյուն**):

Синий чулок – Չոր, կանացիությունից զուրկ կին:

Անգլերենում՝ Blue blood (բառացի՝ կապույտ արյուն) – Ազնվական *e.g. Full of brains, energy, taste, money, and tintured in its politico-legal ancestry, by blue blood, this set was linked to, but apart from “Snooks” and the duller haunts of birth and privilege (GJ, “White Monkey”, p. 24).*

Blue stocking (բառացի՝ կապույտ գուլպա) – Չոր, կանացիությունից զուրկ կին, (ռուսերենում – **Синий чулок**). *e.g. “Will, national affairs are too remote; you can’t expect a woman to be interested in them.” “Quite a lot of woman are” “Blue stockings” (GJ., “Silver Spoon”, p. 165).*

To feel blue (բառացի՝ կապույտ զգալ) – Տխուր ու թշվառ լինել: *e.g. She felt blue and despondent herself (DTh., “Jennie Gerhardt”, p. 264)*

In a blue mood (բառացի՝ կապույտ տրամադրությամբ) – Տխուր ու թշվառ:

Look blue (բառացի՝ կապույտ երևալ) – Տխուր ու ճնշված լինել: *e.g. “Poor old Mothergill’s looking very blue (GJ., “White Monkey”, p. 262).*

«**Դեղին**» գունանունն անգլերենում ունի հետևյալ իմաստները՝
(փխբ.) *վախկոտ*; (փխբ.) *նախանձոտ, խանդոտ*:

Yellow bellied (բառացի՝ դեղին փոր)– Վախկոտ մարդ:

Yellow - dog (բառացի՝ դեղին շուն)– Սրիկա:

Wear yellow stockings (բառացի՝ կրել դեղին գուլպաներ)– (փխբ.)–Նախանձոտ, խանդոտ:

To have a yellow streak (բառացի՝ դեղին գիծ ունենալ)– (փխբ.) – Վախկոտ մարդ լինել:

Ռուսերենում՝ (փխբ.) – *երիտասարդ, անփորձ: Օրինակ՝ Желторотый птенец – Երիտասարդ, անփորձ մարդ:*

Հայերենում չեն հանդիպում «դեղին» գունանիշ բաղադրիչով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորներ:

«Կանաչ» գունանունը **հայերենում** ունի հետևյալ իմաստները՝ (փխբ.) *մատղաշ, խակ, անփորձ; (փխբ.) խանդոտ; գունալու հիվանդոտ:*

Ռուսերենում՝ (խսկց.) *գունալու; (փխբ.) խակ, անփորձ:*

Անգլերենում՝ (փխբ.) *խակ, անփորձ; միամիտ, հեշտ խաբվող; (փխբ.), (խսկց.) խանդոտ, նախանձոտ:*

Հայերենում՝ Կանաչ կոտոր – Վաղամեռիկ:

Կանաչ- կորիճ - Երիտասարդ:

Կանաչ հասակ, կանաչ պալաւնի - (փխբ.) Մատղաշ, խակ, անփորձ:

Ռուսերենում՝ Зеленая молодежь - (փխբ.) Խակ, անփորձ:

Зеленый юнец - (փխբ.) Խակ, անփորձ:

Зелено - молодо - Երիտասարդ և անփորձ անձի մասին:

Անգլերենում՝ A green hand (բառացի՝ կանաչ ձեռք) – Երիտասարդ, անփորձ աշխատող: *e.g. There were a lot of green hands around – queer, hungry-looking man, who looked as if want had driven them to desperate means (DTh., “Sister Carrie”, p. 451).*

As green as a gooseberry (բառացի՝ փշափաղարջի պես կանաչ) – (խսկց., կտկ.) Շատ միամիտ:

Be green (բառացի՝ կանաչ լինել) – Միամիտ, անփորձ լինել: *e.g. He released my hair and exchanged a glance with the others? “Who’s got a knife? We’ll see if he’s green inside as well as out (CA, The Green Years, p. 41).*

Be as green as to imagine (բառացի՝) – Այնքան միամիտ լինել, որ կարծել թե

Be not as green as one is cabbage-looking (that) (բառացի՝) – Այնքան հիմար չլինել, որքան թվում է:

Green- blind (բառացի՝ կանաչ կույր) – Դալտոնիկ՝ կանաչ գույնի հանդեպ:

Green-eyed (բառացի՝ կանաչ աչք) – Խանդոտ:

Green goose (բառացի՝ կանաչ սագ) – (հզվդ.) Միամիտ մարդ:

Green horn (բառացի՝ կանաչ եղջյուր) – Միամիտ և անփորձ մարդ: *e.g. Here's a couple of greenhorns – easy money* (CA, “The Citadel”, p.121).

Green head (բառացի՝ կանաչ գլուխ) – Անփորձ անձ:

Green man (բառացի՝ կանաչ մարդ) – Անփորձ անձ:

Green thumb (բառացի՝ կանաչ մատ) – Դալար մատներ:

Green to one's job (բառացի՝ կանաչ լինել աշխատանքի համար) – Սկսնակ աշխատող:

Green with envy (բառացի՝ նախանձությունից կանաչ) – Շատ նախանձ:

Green youth (բառացի՝ կանաչ երիտասարդություն) – Սնփորձ պատանի, (հայերենում – **Կանաչ պատանի** ռուսերենում – *Зеленый юнец*).

Look / be green (բառացի՝ երևալ/ լինել կանաչ) – Միամիտ երևալ/լինել:

«**Գորշ**» գունանունը **հայերենում** ունի հետևյալ իմաստները՝ (փխբ.) *խղճուկ, տգետ, ոչնչով աչքի չընկնող*; (փխբ.) *վատ, տհաճ, տգեղ*:

Ռուսերենում՝ (փխբ.), (խսկց.) *անտաշ, տգետ*:

Անգլերենում՝ (փխբ.) *ձանձրալի, տհաճ; ալեհեր; ծեր կամ ծեր ու հարգված*:

Գորշ ամբոխ – Անգրագետ, անկիրթ ամբոխ, (ռուսերենում – *Серая толпа*)

Ռուսերենում՝ *Серый человек* – (փխբ.), (խսկց.) – Անտաշ, տգետ:

Серая толпа – (փխբ.), (խսկց.) – Անտաշ, տգետ:

Անգլերենում՝ *Go a grey gate* (բառացի՝ անցնել մոխրագույն դարպասով)– Տխուր ու մռայլ լինել:

Grey hair (բառացի՝ մոխրագույն մազեր)– Ալեհեր:

Turn grey (բառացի՝ մոխրագույն դառնալ)– Ալեհեր դառնալ:

«**Վարդագույն**» գունանունը հայերենում և ռուսերենում ունի հետևյալ իմաստը՝ լավատես լինել:

Անգլերենում ունի հետևյալ իմաստները՝ *առողջ, հարբած, լավատես*:

Հայերենում՝ **Վարդագույն ակնոցով դիտել կամ նայել**– *Ամեն բան լավ տեսնել, լավատես լինել. Ավելի լավ պատկերացնել, քան իրականում կա, թերությունները չնկատել*:

Ռուսերենում՝ *Смотреть через розовые очки*– *Ամեն բան լավ տեսնել, լավատես լինել*:

Անգլերենում՝ *Be in the pink (of health)* (բառացի՝ լինել վարդագույնի մեջ) – Շատ առողջ լինել:

Rosy around the gills (բառացի՝ կրկնակզակի շուրջը վարդագույն) – Առողջ:

See pink elephants (բառացի՝ տեսնել վարդագույն փղեր) – Հարբած լինել:

To look through rose-coloured/tinted spectacles (բառացի՝ նայել վարդագույն ակնոցների միջով)– *Ամեն բան լավ տեսնել, լավատես լինել. Ավելի լավ պատկերացնել, քան իրականում կա, թերությունները չնկատել:*

«Երկնագույն» գունանունը **ռուսերենում** ունի հետևյալ իմաստները՝ *ազնվական ծագում:*

Голубая кровь – Ազնվական ծագում:

Հայերենում և անգլերենում արտահայտվում է “կապույտով”:

Կապույտ արյուն – Ազնվական ծագում:

Blue blood (բառացի՝ կապույտ արյուն)– Ազնվական ծագում:

«Դարչնագույն» գունանունը **անգլերենում** ունի հետևյալ իմաստները՝ *արևահարված կամ թուխ մաշկ ունեցող; (փխբ.) մտահոգ, ազնվական, հարուստ:*

As brown as a berry (բառացի՝ հատապտղի պես դարչնագույն/ շագանակագույն) – Արևահարված կամ թուխ մաշկ ունեցող:

Be in a brown study (բառացի՝ լինել շագանակագույն աշխատասենյակում) – (փխբ.) Մտահոգ:

Brown- nose (բառացի՝ շագանակագույն քիթ) – Հաճոյացող մարդ:

Brown stone (բառացի՝ շագանակագույն քար) – (ամեր.) Ազնվական, հարուստ:

Brown, Jones and Robinson – Պարզ, շարքային անգլիացիներ:

Անձի հատկանիշ արտահայտող գունանունների իմաստաբանական և խորհրդանշանային առանձնահատկություններն ուսումնասիրելիս նկատում ենք, որ տարբեր լեզուներում դրանք հանդես են գալիս և՛ ուղղակի, և՛ փոխաբերական իմաստներով:

Վիճակագրորեն երեք լեզուներում շատ տարածված են գունանվան ենթադաշտի *սև, սպիտակ, կարմիր, կանաչ* միջուկային անդամներով կազմված դարձվածքները: “Վարդագույն”, “դարչնագույն”, “գորշ”, և “երկնագույն” առմիջուկային անդամներով դարձվածքները բավականին սակավաթիվ են հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում:

Օրինակ, երեք լեզուներում էլ տխրության, չարության խորհրդանիշ է սև գունանունը: **Սև հոգի** – Չար, դաժան = *Черная душа*; **Սև սիրտ** = *Черное сердце* = *Black heart* – Չարագործ, սրիկա:

Եթե հայերենում **Կարմիր արյուն** դարձվածային միավորը նշանակում է իրենց ազնվական ձևացնող մարդկանց, ապա ռուսերենում և անգլերենում իսկապես ազնվական ծագում ունեցող մարդկանց բնութագրում են՝ *Голубая кровь* / *Blue blood* դարձվածային միավորով: **Սպիտակը**, ինչպես նաև **կապույտը** ազնվության, գեղեցկության և մաքրության խորհրդանիշ են դիտարկվող երեք լեզուներում՝ **Սպիտակ ցեղ** / *White hands* / *Белая кость*/: Անգլերենում կան նաև գունանուններով այնպիսի դարձվածային միավորներ, որոնք չունեն իրենց զուգահեռ միավորները հայերենում և ռուսերենում, քանի որ երկրագիտական (մարդաբանական) տեղեկատվություն են պարունակում՝ օրինակ՝ *A red head* / *Read Indians* – կարմիր/ շիկակարմիր մազերով մարդ (անգլիացիներին/ ամերիկացիներին բնորոշ մազերի գույն):

Այսպիսով, կարող ենք ընդհանրացնել, որ գունանուն բաղադրիչով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքները հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում ունեն որոշակի ընդհանրություններ և տարբերություններ, ինչը վկայում է տարբեր լեզվակիր հանրությունների լեզվամտածողության ընդհանրությունների և ազգային յուրահատկությունների մասին:

Գունանիշ բաղադրիչով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորների կառուցվածքային տիպերը

Հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում անձի հատկանիշ արտահայտող գունանիշ բաղադրիչով դարձվածային միավորները հիմնականում երկանդամ կառույցներ են: Երեք լեզուներում էլ հանդիպում է **ածական + գոյական** կառույցը: Նմանատիպ կառույցներում գերադաս անդամը գոյականն է, իսկ լրացում բաղադրիչը՝ որակական կամ հարաբերական ածականը: Այս կառույցները իրենց շարահյուսական գործառնությամբ և կարգային նշանակությամբ համարժեք են գոյականին և համարվում են գոյականական դարձվածային միավորներ: Այս դեպքում վերջին բաղադրիչն արտահայտվում է ուղղական հոլովով. դարձվածքի բաղադրիչներն էլ իրար հետ կապվում են որոշիչ - որոշյալի հարաբերությամբ, օրինակ, հայերենում՝

Կարմիր կով – Բարկացկոտ, ցասկոտ:

Կարմիր հարս – Նշանված աղջիկ:

Ճերմակ ծերունի – Ճերմակահեր:

Սպիտակ ցեղ – Հնդեվրոպացիներ, սպիտակամորթ մարդիկ:

Սպիտակ ագռավ – Անսովոր հայացքներ ունեցող անձ:

Սև երես – Անամոթ, խայտառակված անձ:

Ռուսերենում՝ Белая кость – (հգն.) Ազնվական անձ:

Голубая кровь – Ազնվական ծագում:

Անգլերենում՝ Green goose (բառացի՝ կանաչ սագ) – (հզվդպ.) Միամիտ մարդ:

Green horn (բառացի՝ կանաչ եղջյուր) – Միամիտ և անփորձ մարդ: **Green head** (բառացի՝ կանաչ գլուխ) – Անփորձ անձ:

White wig (բառացի՝ սպիտակ կեղծամ) – Սպիտակ կեղծավոր անձ:

White witch (բառացի՝ սպիտակ կախարդ) – Բարի կախարդ:

Հայերենում են հանդիպում **գոյական + ածական** կապակցությամբ դարձվածքներ, օրինակ. **Արյունը կապույտ** – Ազնվական, փափկասուն: **Արյունը կարմիր** – Ազնվական, փափկասուն: **Գլուխը ճերմակ** – Ճերմակահեր:

Երեք լեզուներում էլ առկա են տարբեր կառուցատիպերի բազմանդամ դարձվածային միավորներներ՝ գունանիշ բաղադրիչով:

Հայերենում **ածական + գոյական + գոյական** կառույցում դարձվածքի գերադաս անդամը հետադաս գոյականն է՝ ուղղական – հայցական հոլովով, որը ծավալված է սեռական հոլովով գոյականով, որն էլ՝ իր հերթին՝ որոշչային ածականով: Օրինակ. **Սև սրտի տղա** – Արտաքուստ ժպտուն, ներքուստ չար մարդ:

Հայերենում առկա են եռանդամ կառույցներ **ածական + գոյական + հարակապար դերբայ** կառուցվածքային տիպով: Օրինակ. **Կանաչ տերևից ընկած, կարմիր արևից ընկած** – Վաղամեռիկ:

Հայերենում ևս հանդիպում են գունանուն բաղադրիչներով համեմատություններ, որոնք գործառական հաճախականությամբ համեմատաբար զիջում են անգլերենի համանման կառույցներին: Օրինակ. **Սև աղվեսի պես** – հազվադեպ երևացող, եկող, այցելող: **Սև ուրբաթի պես** – Տխուր, անտրամադիր, լուռ, անխոս:

Գոյական + ածական + շաղկապ + ածական + ենթակայական դերբայ

բազմանդամ ածականական դարձվածային միավորներ են առկա հայերենում, որտեղ վերջադաս ենթակայական դերբայը գերադաս անդամի դեր է կատարում: Օրինակ.

Գրի սևն ու սպիտակը չընկող - Անգրաճանաչ մարդ:

Ածական + գոյական + ածական + գոյական բազմանդամ կառույցը, օրինակ.

Սև սիրտ, սպիտակ աքամ – Խաբուսիկ, խորամանկ:

Ռուսերենում առկա են **ածական + շաղկապ + գոյական** կառույցներ, օրինակ.

Черный как ночь, черный как смоль - Սևադեմ:

Անգլերենում եռանդամ կառույցներ են հանդիպում **ածական + նախդիր + գոյական** կառուցատիպով, օրինակ. *Green with envy* - Խանդոտ, նախանձոտ:

Green/white around the gills - Գունատ:

Անգլերենում շատ են հանդիպում **ածական + շաղկապ + հոդ + գոյական** կամ **շաղկապ + ածական + շաղկապ + հոդ + գոյական** կառուցվածքային տիպով դարձվածային միավորներ, օրինակ. *As brown as a berry* (բառացի՝ հատապտղի պես դարչնագույն/ շագանակագույն) - Արևահարված կամ թուխ մաշկ ունեցող: *As green as a gooseberry* (բառացի՝ փշահաղարջի պես կանաչ) – (խսկց., կտկ.) Շատ միամիտ: *As red as (boiled) lobster* (բառացի՝ խեցգետինի նման կարմիր) – Կարմիր ինչպես խաշած խեցգետին: *As red as fire* (բառացի՝ կրակի նման կարմիր) – Կարմիր ինչպես կրակը (անձի մասին), կասկարմիր: *As red as a cherry* (բառացի՝ կեռա-սի պես կարմիր) - Առողջ:

Երկանդամ բայական կապակցություններ կան **անորոշ դերբայ + ածական** կառուցվածքային տիպով, օրինակ. *To feel blue* (բառացի՝ կապույտ զգալ) – Տխուր ու թշվառ լինել: *Look / be green* (բառացի՝ երևալ/ լինել կանաչ) – Միամիտ երևալ/լինել:

Բազմանդամ բայական կառույցները անգլերենում հանդես են գալիս հետևյալ կառուցվածքային տիպերով՝ **անորոշ դերբայ + ածական + գոյական**, օրինակ. *Wear yellow stockings* (բառացի՝ կրել դեղին գուլպաներ) - (փխբ.) Նախանձոտ, խանդոտ:

See pink elephants (բառացի՝ տեսնել վարդագույն փղեր) – Հարբած լինել:

Անորոշ դերբայ + նախդիր + հոդ + ածական + գոյական, օրինակ. *Be in the black mood* (բառացի՝ լինել սև տրամադրության մեջ) – Բարկանալ:

Ինչպես նկատում ենք, եթե՝ անգլերենում և ռուսերենում հանդիպում են ածական + գոյական կառուցվածքային տիպով անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքներ գունանիշ բաղադրիչով, ապա շաղկապ + ածական + շաղկապ + հոդ + գոյական կառույցը հատուկ է միայն անգլերենին, իսկ ածական + գոյական + հարակապար դերբայ կառույցը՝ հայերենին:

1.6. Անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորների հայերեն, անգլերեն և ռուսերեն թարգմանության առանձնահատկությունները

Ուսումնասիրության ընթացքում փորձել ենք բացահայտել անգլերեն որոշ դարձվածային միավորների հայերեն և ռուսերեն թարգմանության առանձնահատկությունները: Վերլուծությունը կատարվում է 19 – 20- թդ դարերի անգլիական և ամերիկյան գրողների որոշ ստեղծագործությունների ու նրանց հայերեն և ռուսերեն թարգմանությունների հիման վրա: Լինելով տվյալ ժողովրդի հոգեբանության ու պատկերավոր մտածողության արդյունք՝ դարձվածային միավորները հիմնականում թարգմանվում են կա՛մ պատկերային հիմքի փոփոխության, կա՛մ նկարագրական, կա՛մ էլ պատճենման եղանակով:

1. e.g. He doesn't see it that way, he says a darky should be tired like a **white man**; but he doesn't know the real South (C. J. Silver Spoon, ch. V, p. 250).

Նա ուրիշ ձևով է նայում հարցին - ասում է՝ սևամորթին էլ պետք է օրենքով դատել, ինչպես **սպիտակ մարդուն**: Բայց նա լավ չգիտե մեր հարավի իսկական դրությունը:

(Զ. Գոլստորդի, Արծաթե գդալ, գլ. V, էջ. 414) - պատճենում:

Он не понимает моей точки зрения: говорит, что негра надо судить таким же судом, как и **белого человека**; но он еще не знает, что такое Юг. (Джон Голсуорси, Серебряная ложка, гл. V, стр. 245-246) - պատճենում:

2. e.g. Full of brains, energy, taste, money, and tintured in its politico-legal ancestry, by **blue-blood**, his set was linked to, but apart from “Snooks” and the duller haunts of birth and privilege. (C. J., White Monkey, p. 24).

Խելքով, եռանդով, ճաշակով ու փողով լի մարդկանց այդ շրջանակը, որ ազնվականական **կապույտ արյունն** է ժառանգել, իր քաղաքական – իրավական

ծագումով սերտորեն կապված է «Ծաղրաբաններ» ակումբին և ազնվագարմ առանձնաշնորհյալների սիրած ավելի տաղտկալի վայրերին, թեև իրեն անկախ է պահում: (Ջ. Գոլսուորդի, Սպիտակ Կապիկ, գլ. IV, էջ.35) - պատճենում:

“Голубая кровь” их предков определяла их политические связи, но они держались в стороне от “Шутников” и прочих скучных мест, посещаемых представителями привилегированной касты. Эти люди веселы, обаятельны, непринужденные ... (Джон Голсуорси, Белая обезьяна, гл. IV, стр. 24)- պատճենում:

3. e.g. Will, national affairs are too remote; you can't expect a woman to be interested in him. “Quite a lot of woman are”, “**Blue stockings**”. (C. J. Silver Spoon, ch. XII, p 165).

- Այո, բայց պետական հարցերը սրտի մոտ բաներ չեն. չի կարելի սպասել, որ կին արարածը կհետաքրքրվի դրանով:

- Շատ շատ կանայք հետաքրքրվում են:

- Այսպես ասած՝ «**կապույտ գուլպաներ**»: (Ջ. Գոլսուորդի, Արծաթե գդալ, գլ. XII, էջ. 599)- պատճենում:

- Ну, политические дела мало кого близко затрагивают. Конечно, женщина ими не заинтересуется.

- Очень многие женщины интересуются.

- **Синие чулки.** (Джон Голсуорси, Серебряная ложка, гл. XII, стр. 348) - պատճենում:

4. e.g. He was nothing but **skin and bone**. His clothes hung upon him like rags on a scarecrow. (W. S. Maugham, “The Moon and Sixpence”, ch. XXVI, p. 106).

Նրա **ոսկորն ու կաշին** էր մնացել, հագուստները խրտվիլակի լաթերի նման կախվել էին վրայից. (Սոմերսետ Մոեմ, գլ. XXVI էջ.103) - պատճենում:

От Стрикленда остались только **кожа да кости**, одежда болталась на нем как на вешалке. (Сомерсет Моэм, гл. 26, с. 50) - պատճենում:

5. e.g. Swain had got fed –up and was jeerin at him, and Mrs. Bergfeld was **as white as a ghost** in the corner. (C. J. Silver Spoon, ch. X, p 108)

Սուեյնի գլուխը գնացել էր արդեն և ձեռ էր առնում նրան, իսկ տիկին Բերգֆելդը **մեռելի գույն դարձած** նստել էր անկյունում: (Ջ. Գոլսուորդի, Արծաթե գդալ, գլ. X, էջ. 576)- պատկերային հիմքի փոփոխություն:

Суэн над ним издевался, а миссис Бергфелд сидела в углу, **бледная, как полотно.**

(Джон Голсуорси, Серебряная ложка, гл. X, стр. 336)- պատկերային հիմքի փոփոխություն:

6. e.g. The girl sneered. “Oh, him! He was a- braggin” - “**High - and mighty**”. (J. Steinbeck, “The Grapes of Wrath”, ch. XX, p. 172).

- Кто, он? Да он просто хвастается.

Подумаешь, **нос задирал!** – Девочка презрительно улыбнулась. (Дж. Стейнбек, Гроздь гнева, гл. XX с. 176)- նկարագրական եղանակ:

7. e.g. She’s covered in bandages and **gay as a lark**. (E. Waugh, “Love among the Ruins”, ch IV, p 214).

Она вся забинтована, но **жизнерадостна и весела**. (Ивлин Во, “Любовь среди руин”, гл. IV с. 198)- նկարագրական եղանակ:

8. e.g. “Let’s get to this damned shelter, I’m scared stiff.” “I don’t believe a word of it. You’re **as brave as a lion**.” (W. S. Maugham, “The Hour before the Dawn”, ch XV, p 98).

- Пошли скорее в это проклятое убежище. Я боюсь до смерти.

- Не верю ни одному твоему слову. Ты ведь такая **храбрая**. (С. Моэм, гл. XV, с.105)- նկարագրական եղանակ:

9. e.g. Today you see them bouncing, buxom, **red as cherries**.” (Ch. Bronte, “Shirley”, ch XI, p 169).

Сейчас вы видите их здоровыми, полными, **румяными**. (Ш. Бронте, “Ширли”, гл. XI с. 180)- նկարագրական եղանակ:

1.7. Եղանակավորող դարձվածային միավորներ

Դիտարկվող երեք լեզուների դարձվածաբանական համակարգերում անվանողական դարձվածքների շարքն են դասվում նաև եղանակավորող դարձվածային միավորները, որոնք անձի հատկանիշ են արտահայտում:

Եղանակավորող դարձվածքները խոսքին յուրատեսակ երանգ ու հուզական լիցք են հաղորդում, արտահայտում են խոսողի իմացական, գնահատողական կամ զգայական վերաբերմունքը և ունեն հուզարտահատչական երանգ:

Եղանակավորող դարձվածքները տարբեր արժեքներ են ներկայացնում: Որոշ եղանակավորող դարձվածքներ խոսքին իմաստային երանգ են հաղորդում, մյուսներն ազդում են խոսքի հուզական կողմի վրա և ցույց են տալիս խոսողի զարմանքը, հիացմունքը, հիասթափությունը, զայրույթը, կամ դժգոհությունը: Պ. Բեդիրյանը «Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն» գրքում գրում է. «Բազմաթիվ են այն եղանակավորող Դ-ները, որոնք, մանավանդ տարածված խոսակցական լեզվում ու բարբառներում, ներկայացնում են օրինանքի ու մաղթանքի, անեծքի ու հայիոյանքի խոսքեր ... Եվ վերջապես, կան եղանակավորող Դ-ներ էլ, որոնք խոսքին որևէ իմաստ չեն հաղորդում, այլ խոսողի, պատմողի կամ զրուցողի կողմից օգտագործվում են՝ իբրև պատմվող հատվածները իրար կցելու, խոսակցին դիմելու, նրա ուշադրությունը հրավիրելու կամ ուղղակի խոսքը ռճավորելու համար»⁵³:

Եղանակավորող դարձվածքների յուրահատկություններից են խոսքային միջավայրը և հնչերանգը: Դրանցից շատերը խոսքային տարբեր միջավայրում իմաստային կամ հուզական տարբեր երանգներ կարող են արտահայտել:

Հայերենում դարձվածքների ծագման աղբյուրը կարող է լինել կենդանի լեզուն: Եղանակավորող դարձվածքների միջոցով խոսողը արտահայտում է տարբեր կարգի վերաբերմունք, օրինակ՝ գոհունակություն, գովասանք, աղերսանք, մտերմություն, բարեմաղթություն, երդում, ափսոսանք, հիացմունք, զարմանք, զայրույթ, հանդիմանություն և այլն: Եղանակավորող դարձվածքների ճնշող մեծամասնության մեջ բայն արտահայտվում է ըղձական եղանակով: Սա ավելի շատ բնորոշ է օրինանքի ու անեծքի խոսքերին: Օրինակ. **Աստված երկու բարիին մեկը տա** (օրինանք -

⁵³ Պ. Բեդիրյան, Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն, «Լույս» հրատ., 1973, էջ 163-164:

մաղթանք) – Տառապող, հիվանդ մարդուն: **Աստված խելքդ առնի** (խսկց. հանդիմանական խոսք) – Անխելք, չմտածված խոսք բռնողին: **Օրդ սև ու մութ լինի** (անեծք) – Դժբախտ լինես: **Տիպդ կտրվի** կամ **տիպը կտրվի** (անեծք, երբեմն էլ՝ մտերմական հանդիմանություն) – Անշնորհք, անպիտան մարդուն: **Լեզվիդ թու՛թ/փուշ քուանի** (ժող. անեծք) – Չարախոս մարդուն: **Մեկ Աստված ըսելուն կը հավատամ** (ա/մ ժող.) – Խիստ ստախոս է, միայն երբ «Աստված մեկ է» ըսե՛ կը հավատամ:

Անեծքներում և օրհնանքներում դարձվածքների գոյական բաղադրիչը սովորաբար ստացական հոդ ունենում է: Այստեղ ստացական **դ** հոդն ունի իմաստատարբերակիչ դեր. դարձվածքը կիմաստազրկվի, եթե հոդն օտարվի:

Եղանակավորող դարձվածքների բայական բաղադրիչի կարևոր առանձնահատկություններից մեկը եղանակի քերականական կարգն է. Ինչպես նշեցինք բայական բաղադրիչներն արտահայտվում է ըղձական եղանակով: Թվի քերականական կարգը եղանակավորող դարձվածքներում առանձնապես դեր չի խաղում. այս կարգի գրեթե բոլոր դարձվածքներում գոյականները հանդես են գալիս միայն եզակի թվով: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ անձի հատկանիշ արտահայտող եղանակավորող դարձվածքները բավականին փոքր թիվ են կազմում հայերենում, իսկ ռուսերենում և անգլերենում չեն հանդիպում:

Հայերենում անձի հատկանիշ արտահայտող եղանակավորող դարձվածքները ունեն կառուցվածքային տարբեր տիպեր, և դարձվածքների անդամները միմյանց հետ կազմված են շարահյուսական տարբեր հարաբերություններով: Հիշյալ դարձվածքներում գործում են բայական և անվանական անդամներին բնորոշ քերականական կարգերը՝ թվի, դեմքի, հոդի, եղանակի:

Անձի հատկանիշ արտահայտող եղանակավորող դարձվածքներն գործածվում են ժողովրդախոսակցական լեզվում՝ ոճավորելով խոսքը:

1.8. Հաղորդակցական դարձվածային միավորներ

Խոսքն ավելի պատկերավոր ու դիպուկ դարձնելու համար մարդիկ հաճախ գործածում են հաղորդակցական դարձվածային միավորներ: Այս դարձվածային միավորները, որպես լեզվի հաղորդակցային մակարդակի իմաստակիր միավորներ, օժտված են նախադասությանը հատուկ բոլոր քերականական կարգերով և այլ հատկանիշներով:

Ինչպես ցանկացած նախադասության, այնպես էլ հաղորդակցական դարձվածքներին հատուկ է ստորոգումը:

Մյուս առանձնահատկություններից են հնչերանգը և մտքի ավարտվածությունը: Շատ հաճախ մարդիկ փորձում են ավելի պատկերավոր ու արտահայտիչ դարձնել իրենց խոսքը և գործածվում են միակազմ կամ թերի նախադասություններ. այս նախադասություններում առկա է հնչերանգային ստորոգումը:

Դարձվածային նախադասություններն ունեն հետևյալ առանձնահատկությունները.

ա) Վերարտադրվում են որպես խոսքի պատրաստի միավորներ:

բ) Ունեն իմաստի և բառային կազմի կայունություն:

գ) Իմաստը մակաբերվում է կապակցության բոլոր բաղադրիչների իմաստների գումարից:

դ) Ունեն կայուն շարադասություն:

ե) Ստորոգյալը չունի խոնարհման հարացույցի բոլոր ձևերը⁵⁴:

Ըստ իրենց հնչերանգի և իրականության նկատմամբ խոսողի ունեցած վերաբերմունքի՝ երեք լեզուներում դարձվածային նախադասությունները լինում են պատմողական, հարցական, հրամայական, բացականչական և խառը, ինչպես նաև հաստատական և ժխտական: Բերենք օրինակներ: **Հայերենում՝ Խաչ ունի՞** (խսկց.) - Անսիրտ, անխիղճ մարդու մասին: **Մեջքը պինդ է: Վերնահարկը դադարկ է: Մարմանդ ջուր է: Լեզվի տակ փուշ չկա: Կարմիր կովը իր կաշվից դուրս չի գա: Խորամանկ աղվեսը չորս ոտքով է թակարդն ընկնում:**

⁵⁴ **Խ.Բաղիկյան**, Ժամանակակից հայերենի դարձվածքային միավորները, ԳԱ հրատ., Ե., 1986, էջ 305-307:

Ռուսերենում՝ *Звезд с неба не хватают/ не хватал* – (խսկց.) Միջին ունակությունների մարդ: *Мухи не обидет* – Հլու, հնազանդ մարդ:

Անգլերենում՝ *He is a regular flat – fish* – Հիմար երիտասարդ է: *Not so black as one is printed* – Ոչ այնքան վատ մարդ լինել: *She is better than she is bonny* – (շոտլանդ.) Ոչ միայն գեղեցիկ է, այլ նաև լավը: *What do you expect from a pig but a greent* – (խսկց.) Կոպիտ, անկիրթ մարդու մասին:

Պարզ նախադասության կառուցվածի դարձվածային միավորները լինում են երկկազմ և միակազմ:

Երկկազմ համառոտ դարձվածային նախադասությունները հիմնականում երկբաղադրիչ են, որոնց ստորոգյալը կարող է լինել՝ թե՛ պարզ և թե՛ բաղադրյալ (բայական և անվանական):

Հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում ուսումնասիրվող հաղորդակցական դարձվածային միավորների մեջ մեծ թիվ են կազմում պարզ ընդարձակ նախադասությունները, որոնց մի մասում ենթական հանդես է գալիս իր լրացումներով, մյուս մասում՝ ստորոգյալը՝ իր լրացումներով, կամ ենթական և ստորոգյալը՝ իրենց լրացումներով:

Բերենք անձի հատկանիշ արտահայտող հաղորդակցական դարձվածքների մի քանի օրինակներ հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում:

Հայերենում՝ *Աստված հոգի է տվել, չի կարող առնել* - Ամբարիշտ՝ անխիղճ մարդ է:

Արև լինի՝ մարդու վրա չի ծագի (խսկց.) - Անբարյացակամ մարդ է:

Դու կա՛ս միայն երուսաղեմ – Միամիտ, անտեղյակ մարդ:

Կատին տակը՝ երեսը գիտցող (բրբ.) - Գիտուն մարդ է:

Կտավը նոսր է (խսկց.) - Անխելք, թեթևամիտ է, ծալը պակաս մարդ է:

Հո նրան ասած, հո պատին (ժող.) - Անզգա է, անհասկացող է:

Ճանճերը բերանին ծեպուկ դնել (գոհկ.) – Խեղճ, անճարակ, ողորմելի մարդ լինել:

Սև ու դեղին, ով որ տեսնի պատռի լեղին – Չափազանց տգեղ մարդ է:

Ռուսերենում՝ *Воды не замутил* – Շատ հանգիստ, հնազանդ մարդ:

Материно молоко на губах не обсохло – (հեգն.) Երիտասարդ, անփորձ մարդ է:

Нос не дорос – Շատ երիտասարդ մարդ է:

Անգլերենում՝ *His head is screwed on the right way* – Խելացի մարդ է:

He is too far north for me – Չափազանց խորամանկ մարդ է:

One's heart is / lies in the right place – Բարի մարդ լինել:

Վերը նշված դարձվածքներում գործում են քերականական այն նույն կարգերն ու շարահյուսական հարաբերությունները, ինչ որ սովորական նախադասություններում: Հաղորդակցական նախադասությունները մեծ մասամբ գործածվում են ժողովրդախոսակցական ոճում:

Ա. Մուրվալյանը «Հայոց լեզվի դարձվածաբանություն և բայակազմություն» գրքում գրում է. «Առաձների ու ասացվածքների մեջ իմաստի ուղղակի առման հետ միասին, այս կամ այն չափով, արտահայտված է նաև նրանց անուղղակի կամ փոխաբերական առումը: Այս տեսակետից էլ սրանք մոտենում են դարձվածային այն բառակապակցություններին կամ արտահայտություններին, որոնք կազմությամբ կարճ ու դիպուկ նախադասություններ են»⁵⁵:

Առաձներն ու ասացվածքներն ունեն բովանդակության խորություն. նրանց մեջ ամփոփված ու խտացված են ժողովրդի կյանքի տարբեր կողմերը: Հաշվի առնելով նրանց բաղադրամասերի փոխաբերական առումը և ընդհանուր իմաստը՝ շատ դեպքերում հնարավոր է դրանք արտահայտել ոչ թե հոմանիշ բառերով, այլ ամբողջական նախադասությամբ: Օրինակ հայերենում՝ **Գայլի գլխին ավերարան ես կարդում, ասում է ոչխարը սարն անցավ** - Անուղղելի է: **Ծառը որ վեր ընկնի, կացնավորը կշարանա** - Անպաշտպանի վրա բոլորը կհարձակվեն:

Ռուսերենում՝ *Мал золотник, да дорог* – Կարճահասակ երիտասարդ է, բայց օժտված է շատ դրական հատկանիշներով, (հայերենում - **Պստիկ է, բայց ճստիկ է**):

Наш пострел везде поспел – Ճարպիկ մարդու մասին:

Ранняя птичка носок прочищает / очищает, а поздняя глаза/глазки продирает - Աշխատասեր մարդու մասին:

Смола к дыбу не пристанет - Ազնիվ մարդուն չես վարկաբեկի:

Яйца курицы не учат - Երիտասարդ մարդը չի սովորեցնում ավելի մեծին ու ավելի հմուտին:

Անգլերենում՝ *Better be born lucky than rich*)- Ավելի լավ է հաջողակ լինել, քան հարուստ, (ռուսերենում - *He родись красивой, а родись счастливой*

⁵⁵ Ա. Մուրվալյան, Հայոց լեզվի դարձվածաբանություն և բայակազմություն, Ե., ԳԱ հրատ., 1990, էջ 45:

Idle folks lack no excuses – Ծույլ մարդը միշտ պատրվակ է գտնում, (ռուսերենում - *У лентяя Федорки всегда отговорки* = *Лодырь всегда найдет причину, лишь бы не работать*)

Greedy folk have long arms - Ագահ մարդիկ երկար ձեռքեր ունեն:

Բերված օրինակներից երևում է, որ առաձների և ասացվածքների փոխաբերական իմաստները կարելի է մեկնաբանել ինչպես ամբողջական նախադասություններով, այնպես էլ հոմանիշ բառերով կամ բառակապակցություններով: Օրինակ. **Քերանիցը կաթի համ է գալիս / քերանիցը կաթի հոտ է գալիս** - Դեռ անփորձ է, դեռ երեխա է: **Հազար ցավ ու դարդ տեսած** – Տանջված: **Իրար հեղ հաց կիսած** – Մտերիմ:

Այսպիսով, խոսքն ավելի պատկերավոր և արտահայտիչ դարձնելու համար կիրառվում են հաղորդակցական արժեքի դարձվածային միավորներ, որոնց հատուկ են ստորոգումը, ավարտական հնչերանգը, դրանով իսկ՝ ամփոփ միտք արտահայտելը: Դարձվածային նախադասությունների շարքին են պատկանում նաև առաձներն ու ասացվածքները, անեծքները, օրհնանքները, որոնք ըստ կառուցվածքի նախադասություններ են, իմաստային միաձուլության տեսակետից համարվում են դարձվածային արտահայտություններ: Նշված հաղորդակցական դարձվածային նախադասություններում գործում են քերականական այն կարգերն ու շարահյուսական հարաբերությունները, որոնք բնորոշ են նախադասություններին: Այդ կարգի կառույցները գործածվում են հիմնականում ժողովրդախոսակցական լեզվում:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱՆՁԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ԴԱՐՁՎԱԾԱՅԻՆ

ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ ՁԵՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ՇԱՐԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ

ԱՌԱՋՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ, ՌՈՒՍԵՐԵՆՈՒՄ,

ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ

2.1. Անձի հատկանիշ արտահայտող գոյականական դարձվածային միավորների ձևաբանական առանձնահատկությունները

Ինչպես մյուս կարգի գոյականական դարձվածային միավորները, այնպես էլ անձի հատկանիշ արտահայտող գոյականական դարձվածքներն ունեն գոյականի արժեք և օժտված են այդ խոսքի մասին բնորոշ ձևաբանական առանձնահատկություններով՝ **հոլովի, թվի, քերականական կարգերով** հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում, **սեռի** քերականական կարգով՝ ռուսերենում:

Հայերենի դարձվածքներում գոյականներն արտահայտվում են միայն ուղղական հոլովով: Օրինակ. **Դատարկ տակառ** - Անբովանդակ՝ անարժեք, բայց պոռոտախոս՝ մեծաբերան մարդ: **Խենթ զլուխ** - Քաջ՝ խիզախ մարդ: **Սև երես** - Անամոթ, խայտառակված անձ:

Անգլերենում նույնպես դարձվածքի գոյականական անդամն արտահայտվում է միայն ուղղական հոլովով, օրինակ. **A strong man** - (բառացի՝ ուժեղ մարդ) ուժեղ անձնավորություն: **A poor hand** - (բառացի՝ աղքատ ձեռք) Ոչ հմուտ մարդ: **A bad sort** - (բառացի՝ վատ տեսակ) Վատ մարդ:

Ռուսերենում այն կարող է հանդես գալ բոլոր հոլովաձևերով, օրինակ. **С большой буквы** (человек) - Իսկական, իրական մարդ: **Своя рука** - Մոտ անձնավորություն: **Толковый лоб** - Հիմար, բութ մարդ:

Դիտարկվող լեզուներում անձի հատկանիշ արտահայտող որոշ դարձվածքներում գոյականները կարող են հանդես գալ հոգնակի թվով: **Հայերենում** **Կորած մարդ** - **Կորած մարդիկ** - Խորտակված, աղքատացած, հեղինակազրկված մարդ: **Հուրի-փերի** - **Հուրի-փերիներ** - Չափազանց գեղեցիկ կին, կանայք:

Ռուսերենում **Старая дева** - Չամուսնացած կին - **Старые девы; Красная девица** - Գեղեցիկ աղջիկ - **Красные девицы**.

Անգլերենում՝ *A babe in the wood* – Անփորձ մարդ: – *A babe in the woods; Skin and bone* – Հյուժված մարդ: – *Skin and bones*.

Որոշ դեպքերում գոյականական դարձվածքներում գոյականները լինում են միայն հոգնակի թվով: Օրինակ. **Սիամի երկվորյակներ** (հոգնակի) – Անբաժանելի բարեկամներ, (անգլերենում – *Siamese twins*, ռուսերենում – *Сиамские близнецы*)

Անվանական սեռի քերականական կարգը ռուսերենին բնորոշ առանձնահատկություն է: Օրինակ. *Слаб (-а; -о; -ы) на язык; Слабый (-ая; -ое; -ые) на язык* (հեգն.) – Չափազանց շատախոս մարդ: *Лыком шитый (-ая; -ые); Лыком шит (-а; -ы)* (հեգն.) – Կոպիտ, անկիրթ մարդ:

Անձի հատկանիշ արտահայտող գոյականական դարձվածային միավորների շարահյուսական գործառույթները

Անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքները նախադասության մեջ կարող են կատարել գոյականին հատուկ շարահյուսական պաշտոններ՝ ենթակա, ուղիղ և անուղղակի խնդիրներ, բացահայտիչ և պարագաներ: Ստորև բերվում են դարձվածքների շարահյուսական տարբեր կիրառությունների օրինակներ հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում:

Հայերենում՝ «Գործակցության շարունակման հարցը... պիտի ճշդվի... եթե **«սալբանայի ծագեր»** կրկին չխառնեն » (ՀԼԴԲ 56:1137) – ենթակա:

«Ոչխար չենք, ի՞նչ **սալծու կրակ** ենք, բուրդներս խուզի ...» (Պոռ. II, էջ 67) – ստորոգելիական վերադիր:

«Գնանք տեսնենք ինչ կասի իր **մագը երկար, խելքը կարճ** պառավը:» (ՀԼԴԲ 61: 369) – որոշիչ:

«Ի՞նչ ես **սև ուրբաթի պես նստել**, մի բան ասա:» (Մալխ., էջ 46)– ձևի պարագա:

«Ա՛յ **յոթ ծովի մերան**, բավական չեղա՛վ այս գյուղը խառնես իրար:» (ՀԼԴԲ 56: 634) – կոչական:

Կրունկը ծակ մարդ է, այդպիսի բաները լավ է հասկանում: (ՀԼԴԲ 61: 305) – որոշիչ:

Խենթ գլուխ է, ոչ մեկից չի վախենում: (ՀԼԴԲ 61: 209) – ստորոգելիական վերադիր:

«Որսորդը՝ այդ **հին աղվեսը**, գնացել էր եզիդների իշխանի մոտ ... » (ՀԼԴԲ 56: 38) – բացահայտիչ:

Ռուսերենում՝ И я опять начала грустить, задумываться, и опять, черные мысли облегли мое сердце. (Դարձված. քառ. 105:217) – ենթակա:

Жичин был воробей стреляный, и твердость эта не напугала его. (Դարձված. քառ. Шкаев. 105:19)- ստորոգելիական վերադիր:

...Откуда пришли тебе эти чёрные мысли? (Դարձված. քառ. Писемский. 105:4)- ենթակա:
"Поясняю: я похож на того гада, как две капли воды."(В. М. Шукшин, "Миль пардон, мадам!" стр. 58)- համեմատության խնդիր:

- Спит сиротка,- сказала старуха.- Худенький, тощенький, одни кости. (Чехов, "Бабы", стр. 89)- որոշիչ:

Անգլերենում՝ He's chairman of a large chemicals company as well as a successful painter - really a man for all seasons. (Դարձված. քառ. 107) - ստորոգելիական վերադիր:

You are an older hand at this, than I thought you, Tupman. (Դարձված. քառ. 107) - ստորոգելիական վերադիր:

"Full of brains, energy, taste, money, and tinctured in its politico-legal ancestry, by blue blood, this set was linked to, but apart from "Snooks" and the duller haunts of birth and privilege." (GJ, "White Monkey", p 24)- որոշիչ:

Այսպիսով, տարբեր լեզուներում անձի հատկանիշ արտահայտող գոյականական դարձվածքների զուգադրական ուսումնասիրություն կատարելիս նկատում ենք որոշակի ընդհանրություններ և տարբերություններ, որոնք պայմանավորված են նշված լեզուների իմաստաբանական, ձևաբանական և շարահյուսական առանձնահատկություններով: Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ գոյականական դարձվածքները խոսքի մեջ հանդես են գալիս գոյականին հատուկ շարահյուսական տարբեր պաշտոններով:

2.2. Անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական դարձվածային միավորների ձևաբանական առանձնահատկությունները

Անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական դարձվածքներն ունեն **ձևաբանական** և **շարահյուսական** որոշակի առանձնահատկություններ: Ածականական դարձվածային միավորները կազմվում են գոյականների և ածականների զուգորդումներով, թեև կան դեպքեր, երբ դրանք կազմվում են առանց ածականի՝ միայն գոյականների և դերբայների, գոյականների ու թվականների,

կապերի ու կապական բառերի հարադրությամբ: Հարկ է նշել, որ ածականական դարձվածքներում ածականը միշտ հանդիպում է դրական աստիճանով, օրինակ.

Արյունը կապույտ, սիրտը սև, գլուխը ճերմակ, բերանը մեծ:

Գոյական + ածական կառույցներում գոյականը կարող է արտահայտվել հոգնակի թվով. գոյականի թիվը նման դեպքերում իմաստատարբերակիչ դեր չունի:

Գլուխը ճերմակ - Գլուխները ճերմակ: Երեսը սպիտակ - Երեսները սպիտակ:

Ճակատը բաց - Ճակատները բաց:

Ածական + գոյական կառույցի գերադաս անդամը՝ գոյակա-նը, հանդես է գալիս եզակի թվով, օրինակ. **մեծ բերան, բաց ճակատ, անոսկոր լեզու, շուն բռնող, սալաճախ խաբող:**

Գոյական + գոյական կառույցի ածականական դարձվածքներում կախյալ բառը հանդես է գալիս սեռական հոլովով, օրինակ. **Տանձի կոր, լույսի կտոր, մածնի մերան:**

Հայերենում ածականական դարձվածային միավորներ կազմելու գործում մեծ դեր են կատարում հարակատար և ենթակայական դերբայները: Դերբայները, միանալով գոյականներին կամ այլ խոսքի մասերին, դարձվածքներին օժտում են ձևաբանական զանազան առանձնահատկություններով: Եթե հարակատար դերբայը նախադաս է, ապա նրա հետ հանդես եկող գոյականները չեն հոլովվում, հոդ չեն ստանում, հոգնակի թիվ չեն ունենում, օրինակ. **պատրաստ երես, պատրաստ բերան և այլն:** Գոյականները նշված հատկանիշներով հանդես են գալիս նախադաս դիրքում, օրինակ. **մոր պահած, աստծու օրհնած, քթից թռած:**

Ռուսերենում և անգլերենում հաճախ են հանդիպում *как; as ... as* կառույցների համեմատական դարձվածքային միավորներ՝ *белый как полотно, упрям как осел, as stubborn as a mule, as white as death, as white as a ghost*. Հայերենում անձի հատկանիշ արտահայտող համեմատական դարձվածքները շատ չեն:

Անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական դարձվածային միավորների շարահյուսական գործառույթները

Ածականական դարձվածային միավորները, այդ թվում՝ անձի հատկանիշ արտահայտողները, նախադասության մեջ կատարում են ածական խոսքի մասին բնորոշ շարահյուսական պաշտոններ՝ անկախ կառուցվածքային տիպից:

Անձի հատկանիշ արտահայտող ածականական դարձվածքները հիմնականում հանդիպում են որոշի պաշտոնում: Այս երևույթը նկատելի է երեք լեզուներում: **Հայերենում** ածականական դարձվածքները կարող են գործառվել որպես ենթակա, բացահայտիչ, խնդիր, պարագա, կարող են լինել կոչական:

Օրինակ **հայերենում՝**

Մեծ գլուխ երեխաներն անգամ լացին անոր ղարիբի տաղերուն կսկիծին տակ: (ՀԼԴԲ 56:300)- որոշիչ:

Հարսանիք անենք, որ **աչքս լի** գնամ էս աշխարհից:(ՀԼԴԲ 61:57)- ձևի պարագա:

Նրան թողնում է կնոջ հետ մենակ, **աչքը դուրս** կնոջ, որ շատ է սիրում արցունքով զինվել: (ՀԼԴԲ 61:56)- որոշիչ:

Ես կանչում եմ նաև նրանց՝ Այդ **ձեռք փակ** ժլատներին (Սևակ, I, էջ 424) – որոշիչ:

Քա՛, Տեր պապան **ծակ աչք չէ**, հերիք է: (ՀԼԴԲ 61: 58)- ստորոգելիական վերադիր:

Ի՞նչ է արել Շահը ձեզ վար, **Աչքն էլ քաղցր է** միշտ ձեզ վրա: (ՀԹ, II հատոր, էջ181)- ստորոգելիական վերադիր:

Շատ գեղեցիկ աղջիկ է, բայց **արյունը պաղ է**:- ստորոգելիական վերադիր:

Շատ աղվոր չէ, բայց **արյունը տաք է**, ամեն մարդ կսիրե: (ՀԳԲ 61:127) – ստորոգելիական վերադիր:

Աչքիս փուշը, ես նրան **աչքի փուշ** ցույց կտամ, - լսելով այդ՝ ասել էր Սիմոնյանը: (ԳԲ, «Այրված վշտեր», էջ 219)- ուղիղ խնդիր:

... ընդոր են ասել՝ **սուր լեզուն** օձը ծակիցը կհանի է: (Պռ., «Հացի խնդիր» էջ 20)- ենթակա:

Թաշկինակը էդ սրիկայի մոտն ի, **հիմարի՝ գլուխ**:(Գ. Մահարի, «Այրվող այգեստաններ», էջ 330)- կոչական:

Ռուսերենում Фимушка смертельно боялась духовных лиц; у них, по ее приметам, **глаз был дурной**. (Դարձված. բառ. 105:4)- ստորոգելիական վերադիր:

— Гаврик блестяще играл в ушки. У него был твёрдый, сильный удар и очень **меткий глаз**. (Դարձված. բառ. В.Катаев. 105:4)- ստորոգելիական վերադիր:

Мой **глаз** в то время был уже достаточно **набит**, и я умел с первого взгляда... предсказывать, какая продукция может получиться в каждом отдельном случае из этого сырья. (Դարձված. բառ. Макаренков, 105:4)- ստորոգելիական վերադիր:

Уж не сглазил ли тебя чей-нибудь дурной глаз, повелитель? (Դարձված. րառ. Блок, 105:4) - *ենթալիս:*

А сама, между прочим, худенькая: одни глаза да нос на лице остались. (Դարձված. րառ. Почивалин. 105:4)-*ենթալիս:*

Ага, небось, услышал, глухой тетерев! — Не взыщи, батюшка, туг на ухо. (Դարձված. րառ. А.К.Толстой. 105:5)-*ենթալիս:*

“Городничий — глуп, как сивый мерин.. (Դարձված. րառ. 105:5)- որոշիչ:

Ведь в этом есть своя поэзия, т.е. в такой кисейной барышне, которая не знает даже, как вода кипит. (Դարձված. րառ. Мамин-Сибиряк, 105:9)- որոշիչ:

Признаюсь, тяжело бывает в эти минуты, что нет ни одного короткого человека, с кем мог бы я грустить и скучать вместе. (Դարձված. րառ. И.Аксаков. 105:12)- որոշիչ:

Անգլերենում I am no head with these mechanical devices. (Դարձված. րառ. Ch.D, 107)- ստորոգելիական վերադիր:

He would swear it now! If thereby he could touch her – but nobody could touch her, she was cold – hearted! (J.G., “The Man of Property” p.126) - ստորոգելիական վերադիր:

I was out of my head, father, “Matt whispered” – (Hatt. C., p .399) - ստորոգելիական վերադիր:

She was always as merry as a griq (W.S.M. ”Jane”, p.319) - ստորոգյալ:

Morel was good to her, as good as gold (D.H.Lawrence, “The Lost Girl” p. 89) - որոշիչ:

Այսպիսով, հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի ածականական դարձվածային միավորների համեմատական քննությունից կարելի է եզրակացնել, որ այդ դարձվածքները սերտաճումներ են՝ անփոփոխելի բաղադրիչներով: Ձևաբանական և շարահյուսական առանձնահատկությունները երեք լեզուներում մասամբ համընկնում են միայն համեմատություն դարձվածքներում: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ հայերենում ածականական դարձվածքները գործառապես ավելի կենսունակ են, քան ռուսերենում և անգլերենում:

2.3. Անձի հատկանիշ արտահայտող բայական դարձվածային միավորների ձևաբանական առանձնահատկությունները

Անձի հատկանիշ արտահայտող բայական դարձվածքներն օժտված են բայ խոսքի մասի ձևաբանական և շարահյուսական որոշակի հատկանիշներով: Օրինակ՝

բայի անվանական բաղադրիչներն օժտված են **հողի, թվի, սեռի**, քերականական կարգերով (ոուսերենում), իսկ բայական բաղադրիչները՝ **սեռի, եղանակի, ժամանակի, դեմքի, թվի, հաստատական – ժխտականի** քերականական կարգերով (հայերենում, ոուսերենում և անգլերենում) և **կերպի քերականական կարգով** (ոուսերենում և անգլերենում):

Հողի քերականական կարգը

Հայերենի անձի հատկանիշ արտահայտող բայական դարձվածքներում մեծ մասամբ գործածվում է որոշյալ հոդը, օրինակ. **Կապը կտրել** - Անբարոյական, անառակ դառնալ: **Լավությունը չանցնել** - Երախտամոռ լինել, անբարեհամբույր գտնվել:

Անգլերենում չափազանց շատ են այն դարձվածքները, որոնցում գոյականը հանդես է գալիս անորոշ հոդով կամ առանց հոդի, օրինակ. **Have a smooth tongue** - Պերճախոս լինել: **Have a long/loose tongue** - Շատախոս լինել: **Have a head like a sieve** - Ցրված լինել: **Have a slow wit** - Հնարամիտ չլինել:

Սեռի քերականական կարգը

Բայական դարձվածքներում բայ բաղադրիչները կարող են լինել ներգործական կամ չեզոք սեռի: Երբեմն չեզոք սեռի բայը կարող է վերածվել ներգործականի, թեև ավելի հաճախ տեղի է ունենում հակառակ գործընթացը: Կան բազմաթիվ բայեր, որոնք սովորական գործածություններում ներգործական սեռի են, դարձվածքի կազմում կորցնում են իրենց անցողականության հատկանիշը և վերածվում չեզոք սեռի, օրինակ, **կտրել** բայը իր բուն իմաստով ներգործական է (ծառ կտրել, թուղթը կտրել), բայց որոշ դարձվածային միավորներում նրա իմաստը պասսիվանում է, բայը զրկվում է ուղիղ խնդիր առնելու հատկանիշից և վերածվում է չեզոք սեռի (**առյուծ կտրել, կապը կտրել** և այլն)⁵⁶:

Հայերենում որոշ դարձվածային միավորներում **g-ն** պատճառական ածանցով ձևավորված սեռային հակադրությունը իմաստատարբերակիչ դեր է կատարում. ավելանալով չեզոք սեռի դարձվածային միավորների բայական բաղադրիչին՝ սեռից

⁵⁶ Կայուն կապակցություններում բայական բաղադրիչի ներխուժիմասային տարարժեքության մասին տես՝ **Լ. Խաչատրյան**, Խոսքիմաստային տարարժեքությունն արդի հայերենի կայուն կապակցություններում, Ե., 1996, էջ 182-207:

բացի արմատապես փոխում է կառույցի իմաստը, օրինակ. **Աչքը մտնել** – Սիրելի դառնալ: **Աչքը մտցնել** – Հանդիմանել, սխալը մատնացույց անել:

Կան նաև այնպիսի դարձվածքային միավորներ, որոնցում պատճառանիշ **ցն** ածանցը իմաստատարբերակիչ դեր չի կատարում, օրինակ. **Մեջքը պնդանալ** – Հզոր պաշտպան ձեռք բերել, հարստանալ: **Մեջքը պնդացնել** – Հզոր պաշտպան ձեռք բերել, հարստանալ:

Հանդիպում են նաև դարձվածքներ, երբ **ցն** ածանցը բային ոչ թե անցողականության, այլ միայն սաստկացման իմաստ է հաղորդում, օրինակ. **Քիթը բարձրացնել** – Ամբարտավանանալ, մեծամտանալ:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ հայերենում բայական դարձվածային միավորների **չեզոք** – **պատճառական** սեռային հակադրությունը կատարվում է նաև բայ բաղադրիչի փոփոխությամբ: Սա նշանակում է, որ միևնույն իմաստն արտահայտելու համար տարբեր արմատներ և բայահիմքեր են գործածվում: Կարելի է առանձնացնել բայերի զույգեր, որոնք մասնակցում են՝ դարձվածային միավորների **չեզոք** – **ներգործական** հակադրությանը, օրինակ. **գալ** – **բերել**, **լինել** – **անել**, **ընկնել** – **զցնել**, **դառնալ** – **անել**, **կենալ** – **պահել**, **դուրս գալ** – **դուրս բերել/հանել** և այլ տարարմատ բայերով: Օրինակ. **Երեսը սպիտակ լինել** – Պարզերես լինել: **Երեսը սպիտակ անել** – Երեսը պարզ անել:

Բերված առաջին սյունյակի օրինակներում չեզոք սեռի դարձվածքներն են, իսկ երկրորդ սյունյակում՝ ներգործական:

Հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում գործում է **ներգործական** – **կրավորական** սեռային հակադրությունը, որը նշված լեզուներից յուրաքանչյուրում ունի տարբեր դրսևորումներ:

Ռուսերենի բոլոր ներգործական սեռով հատկանշվող դարձվածքները կարող են հանդես գալ նաև կրավորականի իմաստով: Օրինակ. *Распускать нюни* – (3 -րդ իմաստ) Ցրված լինել, անուշադիր լինել: *Сидеть туча тучей* – Մոայլ, վատ, տրամադրության մեջ լինել:

Անգլերենում դարձվածքները հիմնականում բնութագրվում են ներգործական սեռով: Օրինակ. *Be in the pink* – Վատառողջ լինել (բառացի՝ վարդագույնի մեջ լինել);

Be the limit - Անտանելի մարդ լինել (բառացի՝ սահման լինել); *Be white about the gills* - Առողջ տեսք ունենալ:

Որոշ դարձվածքներ կարող են ցուցաբերել ինչպես ներգործական, այնպես էլ կրավորական սեռի իմաստ, օրինակ. *Make/pull a sad/wry face* - Տխուր տեսք անել: *Show a false face* - Երկերեսանի լինել: *Put one's best face* - Հմայիչ լինել:

Անգլերենում **ներգործական – կրավորական** սեռային հակադրությունը հիմնականում կախված է դարձվածքի բայական բաղադրիչի անցողական կամ անանցողական լինելուց: Առաջին դեպքում այդ հակադրությունն ունի իմաստատարբերակիչ դեր, իսկ երկրորդ դեպքում դարձվածքները կարող են գործածվել և կրավորական, և՛ ներգործական սեռերի իմաստով:

Հայերենում նույնպես գործում է ներգործական – կրավորական սեռային հակադրությունը. **վ** – սեռանիշ ածանցը երբեմն ունենում է սեռատարբերակիչ դեր, սակայն հանդիպում են դարձվածքներ, որոնցում **վ** ածանցը չի փոխում դարձվածքի իմաստը: Օրինակ. **Մեկի ջրին ձավար չգցվել** - Անհուսալի, անվստահելի լինել: **Շնորհքը վրայից թափվել** (խսկց.) – Շատ շնորհալի լինել: **Յոթ չվանով չկապվել** (խսկց.) - Անզուսպ, խենթ լինել:

Հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում կարևոր են նաև դարձվածքների բայական բաղադրիչների **եղանակի և ժամանակի** քերականական կարգերը, այսինքն՝ բայական դարձվածային միավորները կարող են ունենալ բայի հարացուցային որոշակի ձևեր: Սակայն՝ երբեմն շարահյուսական մակարդակով դարձվածային կապակցության հանգույցը հանդես է գալիս միայն սահմանական եղանակով և ներկա ժամանակով: Օրինակ. **Աչքը կուշտ** - Գոհ: **Մեջքը պինդ** - Հարուստ, ունևոր: **Լեզվի տակ օձի թույն կա** - Չար լեզու ունենալ, կեղծավոր լինել:

Հայերենի հինգ եղանակներին անգլերենում համապատասխանում են երեք եղանակները՝ *Indicative* - սահմանական, *Imperative* - հրամայական և *Subjunctive* - ըղձական:

Ռուսերենում և անգլերենում անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորները ձևավորվում են սահմանական եղանակի բայաձևերով: Օրինակ. *Родиться в сорочке/ в рубашке* - Երջանիկ, հաջողակ լինել: *Садиться в лужу* - Հիմար դրության մեջ ընկնել: *Считать ворон* - Անուշադիր, ցրված լինել: *Carry/hold big guns* -

Ազդեցիկ մարդ լինել: *Feel one's oats* - (2րդ. իմաստ) Ուրախ լինել: *Have a thin skin* - Զգայուն լինել:

Ռուսերենում և անգլերենում գործում է նաև **կերպի քերականական կարգը**:

Ռուսերենում հանդիպում են անձի հատկանիշ արտահայտող բայական դարձվածքներ, որոնք արտահայտվում են միայն կատարյալի (*совершенный вид*) կամ միայն անկատար կերպով (*несовершенный вид*), սակայն ավելի շատ են այն դարձվածքները, որոնցում գործածված են և՛ կատարյալի, և՛ անկատար կերպերը: Օրինակ. *Обрасти/обрастать мохом* - Անփույթ տեսք ունենալ: *Разинуть/раскрыть/открыть рот/рты* – (III իմաստ.,) Անուշադիիր լինել: *Распустить/распускать юнги* - Անուշադիիր լինել:

Անգլերենում բայական դարձվածային միավորների մեծ մասը հանդես է գալիս ժամանակային կամ թերի, կամ զրոյական հարացույցով: Եթե հայերենում հանդիպում են երեք ժամանակների հերթագայությամբ հանդես եկող դարձվածային միավորներ, ապա անգլերենում դրանց թիվը շատ քիչ է:

Պետք է նշել, որ անգլերենում որոշ դարձվածքներ չեն արտահայտվում շարունակական (*Continuous*) և վաղակատար – շարունակական (*Perfect Continuous*) կերպերով: Բնական է, որ այդ դարձվածքները չեն կարող կիրառվել նաև այդ կերպերն ունեցող ժամանակաձևերով, թեև հանդիպում են հեղինակային դիպվածային որոշ կիրառություններ: Օրինակ. *Feel one's oats* – (II - իմաստ.) Ուրախ լինել: *Have a smooth tongue* - Պերճախոս լինել: *Have green fingers* - Դալար մատներ ունենալ (բառացի՝ կանաչ մատներ ունենալ):

Անգլերենում որոշ դարձվածքներ գործածվում են տարբեր կերպերի ժամանակաձևերով, սակայն հարկ է նշել, որ բայական դարձվածքները, այդ թվում՝ նաև անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքները գրեթե միշտ ժամանակային թերի հարացույց են ունենում, օրինակ. *Have the fit of the blues* (բառացի՝ կապույտների նոպա ունենալ) - Վատ տրամադրություն ունենալ:

Եթե բայական բառույթը, որպես առանձին բառ, կարող է ունենալ բոլոր ժամանակային ձևերը, ապա դարձվածքի կազմում այն կարող է գործածվել միայն մեկ ժամանակաձևով:

Հայերենում և անգլերենում ավելի գործուն են թերի հարացույցով կամ նույնիսկ մեկ հարացույց ունեցող դարձվածային միավորները:

Թվի քերականական կարգը նույնպես կարևոր գործոն է բայական դարձվածային միավորների ձևավորման համար: Դիտարկվող երեք լեզուներում բայական դարձվածային միավորների, այդ թվում նաև անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների գոյականական բաղադրիչները հանդես են գալիս եզակի թվով: Օրինակ. **Գրի սևն ու սպիտակը չտարբերել** - Գրաճանաչ չլինել: **Կոպեկի վրա դողալ** - Խիստ ժլատ լինել: **Հյուրի պես պահել** - Անհամարձակ լինել, քաշվել: **Յոթ չվանով չկապվել** (խսկց.) - Կատաղի, անզուսպ, խենթ լինել: **Շուն կուլ տալ** (գռիկ.) - Փորձված լինել:

Թվի քերականական կարգը սերտորեն կապված է բայի իմաստի հետ և բխում է դարձվածային միավորի էությունից:

Պետք է նշել, որ դարձվածային միավորներում արտահայտված ընդ-հանրացման գաղափարը թույլ է տալիս եզակիով արտահայտել բոլորին վերաբերելու գաղափարը: Որպես ելակետային միավորներ՝ բայական դարձվածքները դեմք չունեն. Բայական բաղադրիչն արտահայտվում է անորոշ դերբայով: Դեմքի կարգն այդպիսի դարձվածքներում դիտարկելի է այն դեպքում, երբ դարձվածքները կատարում են հաղորդակցական գործառույթ (**ուղտի ականջում քնած է** - աշխարհից անտեղյակ մարդ:) կամ դարձվածքը ձևավորված է լինում դիմավոր բայաձևով. օրինակ. **Քիթը բռնես՝ հոգին կտա** - Շատ նիհար, վտիտ մարդ:

Ռուսերենում թվի քերականական կարգը իմաստատարբերակիչ դեր չունի: Բայ բաղադրիչները կարող են գործածվել թե՛ եզակի, թե՛ հոգնակի թվով, օրինակ. *Оброс /обросли мохом* - Անփույթ տեսք ունենալ: *Сидел /ходил/стоял- сидели/ходили/стояли туча тучей* - Մռայլ, զայրացած լինել: *Сел – сели на мель* - Ծանր, վատ դրության մեջ լինել: *Сел – сели в калошу/залошу* - Ծիծաղելի դրության մեջ լինել: *Открыл – открыли рот/рты* - (V- իմաստ) Շատ ան-ուշադիր լինել: *Считал– считали ворон* - (I - իմաստ) Անուշադիր լինել:

Անգլերենի դարձվածքներում բայական բաղադրիչի թվի քերականական կարգը դիտվում է այն դեպքում, երբ նրա մի մասը օժանդակ բայ է (բայ-հանգույց) կամ լիմաստ բայ՝ գործածված սահմանական եղանակով (պարզ ներկա ժամանակաձևի եզակի երրորդ դեմքով), օրինակ. *He/she/they/is/are as brown as a berry* - Ուժեղ արևահարված լինել (բառացի՝ հատապտղի պես շագանակագույն լինել):

He/they/makes/make/pulls/pull a sad face - Տխուր տեսք ունենալ (բառացի՝ տխուր դեմք անել): *She/they/has/have (got)/two left feet* - Անփույթ լինել (բառացի՝ երկու ձախ ոտք ունենալ): *She/they/is/are/as fresh as a rose* - Առողջ լինել, աշխույժ (բառացի՝ վարդի պես թարմ լինել):

Երեք լեզուներում էլ կան դարձվածքներ, որոնք ժխտական կառուցատիպի են. Բայական բաղադրիչը ձևավորվում է ժխտական մասնիկով: Օրինակ. *Մեկի ջրին ձավար չգցվել* (խսկց.) - Անհուսալի, անվստահելի լինել: *Մայրը մայրին չխփել/ մայրը մայրին չտալ* - Անտարբեր, անուշադիր լինել: *Մի թիզ չլինել* - Շատ փոքր: *Յոթ չվանոժ չկապվել* (խսկց.) - Կատաղի, անզուսպ, խենթ լինել: *Ոտքին հասնող չլինել* - Անհամեմատ արագաշարժ լինել:

Կան դարձվածային միավորներ, որոնք հանդես են գալիս գերազանցապես ժխտական ձևով, սակայն հարցական նախադասություններում հաստատական կառուցատիպով դարձյալ արտահայտում են ժխտական իմաստ: Օրինակ. *Գրի սևն ու սպիտակը չջոկել* - Անգրագետ լինել: *Գրի սևն ու սպիտակը ջոկու՞մ էին որ ... / Մայրը մայրին չխփել* - Անտարբեր, անուշադիր լինել: *Մայրը մայրին խփու՞մ էին որ ...*

Ռուսերենում, ինչպես և հայերենում գերակշռում են հաստատական կառույցները: Թեև կան նաև միայն ժխտական կառույցով գործածվող դարձվածքներ: Օրինակ. *Быть не из робкого/трусливого десятка* - Ուժեղ մարդ լինել: *Быть не из храброго десятка* (խսկց.) - Վախկոտ մարդ լինել: *Водой не разольешь* - Շատ մտերիմ լինել:

Անգլերենում ևս բայական դարձվածքների մեծ մասը, այդ թվում նաև անձի հատկանիշ արտահայտողները կիրառվում են հաստատական ձևով, թեպետ հանդիպում են նաև հաստատական – ժխտական հակադրություններ: Օրինակ. *Be not as green as one is cabbage – looking* - Այնքան միամիտ ու հիմար չլինել, որքան երևում է (բառացի՝ կաղամբի պես կանաչ լինել):

Անգլերենում որոշ բայական դարձվածքներում գործածվում են *not*, *don't* կամ *no* ժխտական մասնիկները: Օրինակ. *Be no better than she should be* – Ոչ այնքան բարեսեր լինել: *No hand at smth* - Անփորձ լինել: *There are no flies on* – (II իմաստ) Շատ աշխույժ լինել: *Not to know A from B* - Անգրագետ լինել: *Not quite the clean potato* - Մութ անձնավորություն: *Not to have (got) a brain in one's head* - Անխելք լինել (բառացի՝ գլխում խելք չունենալ):

Ուսումնասիրվող երեք լեզուներում էլ կան դարձվածքներ, որ կարող են գործածվել և՛ հաստատական, և՛ ժխտական ձևով: Այս դեպքում *not* ժխտական մասնիկը անգլերենում, *չ* -ն հայերենում և *не* - ն ռուսերենում իմաստատարբերակիչ դեր չունեն:

Անձի հատկանիշ արտահայտող բայական դարձվածային միավորների շարահյուսական կիրառությունները

Հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում՝ անձի հատկանիշ արտահայտող բայական դարձվածքները նախադասության մեջ հանդես են գալիս շարահյուսական տարբեր պաշտոններով՝ ամենից հաճախ հանդես գալով որպես ստորոգյալ, հանդիպում են նաև այլ գործառույթներ:

Հայերենում օրինակ. *Իսկ դուք ուղտի ականջում քնե՛լ էիք, - հարցրեց վեր նայելով և կրկին հանգիստ Գաղիշոն: (ԴԴ, «Վարդանանք», էջ 560) - ստորոգյալ:*

Էն թավուր տղեն, որ քո փեսեն ըլի, էսօր դու մհալումն ամենի վրա երկար լեզու կունենաս: (ՊՊ, «Հացի խնդիր», էջ 212)- ստորոգյալ:

Ռուսերենում *Инсаров занялся приведением в порядок своих бумаг; ...но голова у него была тяжелая и как-то запутана. (Тургенев, “Накануне”, 337с.)- ստորոգյալ:*

“У меня самолюбие есть. Не всякому приятно пятым колесом в возу быть”. (Чехов, “Поленька”, 69 с.)- ստորոգյալ:

“Но надо иметь голову на плечах, - сказал Орлов, - надо рассуждать”. (Чехов, “Рассказ неизвестного человека”, 45 с.)- ենթակա:

Անգլերենում *“She felt blue and despondent herself.” (DTh, “Jennie Gerhardt”, p 264)- ստորոգյալ*

“Poor old Mothergill’s looking very blue.” (GJ, “White Monkey”, p 262) – ստորոգելիական վերադիր:

Անձի հատկանիշ արտահայտող բայական դարձվածքների շարահյուսական առանձնահատկություններն ուսումնասիրելիս նկատում ենք, որ դիտարկվող երեք լեզուներում հիշյալ դարձվածքների շարահյուսական կիրառությունները հիմնականում համընկնում են: Հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում դրանք կարող են կատարել և՛ բայական, և՛ անվանական անդամներին բնորոշ պաշտոններ:

2.4. Անձի հատկանիշ արտահայտող մակբայական դարձվածային միավորների ձևաբանական առանձնահատկությունները

Մակբայական դարձվածքների ձևավորման գործում ակտիվ դեր ունի անորոշ դերբայը, որի գործիական հոլովը ամենագործուն միջոցն է բայական դարձվածքները մակբայացնելու հարցում, օրինակ՝ **ոպ ու ձեռ ընկնելով, պոչ խաղացնելով**:

Գործիական հոլովը ևս վճռական գործոն է գոյականական կամ ածականական դարձվածքները մակբայաբար կիրառելու հարցում, օրինակ. **կոտորած սրտով, արյուն-քրտինքով**: Հարակատար դերբայի միջոցով ձևավորված ածականական դարձվածային միավորները կարող են հանդես գալ նաև մակբայի ձևաբանական արժեքով՝ բնագրից դուրս համատեղելով խոսքիմասային տարբեր արժեքներ, ինչպես՝ **քամու բերանն ընկած** – 1. «անկամ, կամազուրկ» (ած.) – 2. «բախտի քմահաճույքին մատնված» (մկբ.); **դառն ու դատարկ** – 1. «ընչազուրկ, չունևոր, աղքատ» (ած.) – 2. «ձեռնունայն, ապարդյուն» (մկբ.); **գլուխը կախ** – 1. «խոնարհ, հեզ» (ած.) – 2. «գլխահակ» (մկբ.)⁵⁷:

Ռուսերենի մակբայական դարձվածքները հաճախ կազմված են գոյականական դարձվածքներով և նախդիրներով, օրինակ՝ *от dobrogo сердца, от/из глубины сердца*.

Անգլերենում հաճախ մակբայական դարձվածքային միավորները կազմվում են նախդիրով և լիմաստ գերադաս գոյականով: Ավելի շատ հանդիպում են հետևյալ նախդիրները՝ *at, under, in, from, under, by*, օրինակ՝ *in blood, off one's head, out of one's head*.

Անգլերենում շատ տարածված են նախադաս *with* նախդիրով, ածականով և գոյականով կազմված մակբայական դարձվածային միավորները, օրինակ՝ *with a heavy hand, with a high hand, with an easy hand*.

Անձի հատկանիշ արտահայտող մակբայական դարձվածային միավորների շարահյուսական կիրառությունները

Շարահյուսական առումով նշված երեք լեզուներում մակբայական դարձվածային միավորները կատարում են մակբայ խոսքի մասին բնորոշ պարագայական պաշտոններ:

⁵⁷ Տես՝ **Լ. Խաչատրյան**, Խոսքիմաստային տարարժեքությունն արդի հայերենի կայուն կապակցություններում, Ե., 1996, էջ 233-237:

Հայերենում՝ Ձեր իշխանը, տեր Գաղիշոն և ձեր մոտիկ հրամանատարը՝ Խորեն իշխանը, **երեսները պարզ** կնայեն մեր ժողովրդին: (ԴԴ, «Վարդանանք», էջ 324) - ձևի պարագա:

Հարսանիք անենք, որ **աչքս լի** գնամ էս աշխարհից: (ՍԽ, «Հողը», էջ 439) - ձևի պարագա:

Ռուսերենում՝ Что я вам хорошего сделала? Я только привязана к вам всею душою, **люблю** вас крепко, сильно, **всем сердцем**. (Достоевский, “Бедные люди” 51 с.)- ձևի պարագա:

С замиранием сердца она въехала в свой двор и позвонила у двери. (Դարձված. բան. Чехов. 105:13)- ձևի պարագա:

Он **краешком глаза** смотрел на её узкую руку с длинными пальчиками. (Դարձված. բան. Филатов, 105:4)- ձևի պարագա:

Неужели ж ты так его полюбила вскричал я, **с замиранием сердца** смотря на нее и почти сам не понимая, что спрашиваю. (Достоевский, “Униженные и оскорбленные” 159 с.)- ձևի պարագա:

Անգլերենում՝ Presently they were **shoulder to shoulder** (Դարձված. բան. 107) - ձևի պարագա

There was **at the bottom of his heart** a sort of uneasiness. (J.G., “Man of Property” p.55)- տեղի պարագա:

He was just and tenacious, tender and young **at heart**. (J.G., “Of Human Bondage” p.232)-

Philip went home **with a heavy heart**. (Դարձված. բան.) - ձևի պարագա:

Still she was **young in heart and body** and youth appealed to her. (Dr. Th., “Sister Carrie” p.430)

– ստորոգելիական վերադիր:

Ինչպես տեսնում ենք, անձի հատկանիշ արտահայտող մակբայական դարձվածային միավորների ձևաբանական կարգերի դրսևորումները և շարահյուսական գործառույթները սահմանափակ են:

**ԱՆՁԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ԴԱՐՁՎԱԾԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ
ՈՃԱԿԱՆ ԵՎ ՁԵՎԱԽՄԱՍՏԱՅԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ, ՌՈՒՍԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ

**3.1. Անձի հատկանիշ ցույց տվող դարձվածային միավորների
ոճական և արտահայտչական միջոցները**

Պատկերավորությունը խոսքի կարևորագույն և հիմնական արժանիքներից է և բնորոշ է գործառական ոչ բոլոր ոճերին: Խոսքի պատկերավորությունը հիմնականում ստեղծվում է համապատասխան լեզվաոճական միջոցներով ու հնարանքներով, որոնց գործառությամբ հնարավոր է դառնում պատկերվող իրողությունն ու երևույթները ներկայացնել ավելի գունեղ, տպավորիչ, պատկերավոր, հուզական ու արտահայտիչ: Լեզվի պատկերավորման միջոցները բաժանվում են երկու խմբի՝ այլաբանություն և շարահյուսական բանադարձումներ:

Լ. Եզեկյանը «Հայոց լեզվի ոճագիտություն» գրքում նշում է. «Այլաբանությունը՝ որպես լեզվի պատկերավորման միջոց, ունի բառային դրսևորում և հենվում է բառերի փոխաբերական իմաստի վրա, այն հիմնականում գործ է ածվում գեղարվեստական, հրապարակախոսական և առօրյա - խոսակցական ոճերում և ապահովում է ոչ միայն խոսքի պատկերավորությունն ու արտահայտչականությունը, այլև նրա ներգործման, գեղագիտական գործառույթը: Այլաբանությունը հաճախ անվանում են նաև փոխակերպություն, քանի որ այլաբանության ժամանակ փոխակերպվում է բառի կամ բառակապակցության իմաստը»⁵⁸:

Դարձվածային ոճագիտությունը ժամանակակից լեզվագիտության և դարձվածաբանության զարգացող ուղղություններից է: Այս գիտության հիմնադիրը համարվում է Շ. Բալլին⁵⁹ (1865-1947): Դարձվածքները բավական լավ են ուսումնասիրված նաև ռուս լեզվաբանների՝ մասնավորապես Վ.Վ. Վինոգրադովի⁶⁰,

⁵⁸ Լ. Եզեկյան, Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Երևան, 2003, էջ 334:

⁵⁹ Պ. Բալլի, Французская стилистика. М., 1961, с. 60.

⁶⁰ В. В. Виноградов, О языке художественного произведения., М. 1958, с. 360.

Ա.Ի. Եֆիմովի⁶¹, Ա. Վ. Կունինի⁶² և ուրիշներ: Հայերենագիտության մեջ դարձվածային ոճաբանության խնդիրներին անդրադարձել են՝ Ա. Մուրվալյանը⁶³, Ա. Սուքիասյանը, Խ. Բադիկյանը, Լ. Եզեկյանը,⁶⁴ Պ. Բեդիրյանը,⁶⁵ Լ. Խաչատրյանը⁶⁶ և ուրիշներ:

Նկատելի է, որ դարձվածքների կազմավորման գործում մեծ դեր են խաղում ոճական և արտահայտչական մի շարք միջոցներ՝ ինչպես՝ **փոխաբերությունը, փոխանունությունը, համեմատությունը, չափազանցումը, շրջասությունը, խորհրդանշանը (սիմվոլ)** և այլն:

Ուսումնասիրվող երեք լեզուներում էլ **փոխաբերությամբ** ավելի շատ դարձվածքներ են կազմվում: Ժողովուրդը ավելի խորիմաստ ու պատկերավոր է դարձնում իր խոսքը՝ հիմնվելով զանազան զուգորդությունների և երևույթների նմանությունների վրա: Դրանցից հիմնականներն են զգայարանների միջոցով ստացվող տպավորությունները, դիտարկումներն ու կենսափորձի արտահայտությունը, պատրաստի համեմատությունները, որոնք դարձել են փոխաբերություններ: Օրինակ հայերենում՝ **Լույսի կտոր** – Ջքնաղ: **Կրկիպ լոբի** – Ժլատ: **Կաթ թափած կապու** – Շվար, մոլոր մարդ: **Սիրտը բարակ** – Դյուրազգաց, նուրբ: **Փափուկ սիրտ** – Շուտ ազդվող, նրբազգաց, զգացմունքային: **Քնքուշ սիրտ** – Փափուկ, մեղմ հոգի անձ:

Ռուսերենում՝ Красная девица - Գեղեցիկ աղջիկ:

Անգլերենում՝ A honey tongue, a heart of gall (բառացի՝ լեզուն մեղր, սիրտը՝ սառույց / քար) (ասույթ) – Խոսքը ջերմ է, բայց ինքն անգութ է, քարսիրտ: **A wooden head** /բառացի՝ փայտե գլուխ/ – Բութ, անհասկացող մարդ: **A nose of wax** (բառացի՝ մոմե քիթ) – Կամազուրկ մարդ, հեշտությամբ այլ ազդեցության ենթարկվող: **Black heart** (բառացի՝ սև սիրտ) – Չարագործ, սրիկա: **Cabbage head** /բառացի՝ կաղամբի գլուխ / – Հիմար: **Soft / Touched / Weak in the head** /բառացի՝ փափուկ / դիպած / թույլ գլխով/ – Հիմար, անխելք:

⁶¹ **А. И. Ефимов**, Стилистика художественной речи., М.: Просвещение, 1983, с. 223.

⁶² **А. В. Кунин**, Основы понятия фразеологической стилистики. Проблемы лингвостилистики. М. 1969, с. 110.

⁶³ **Ա. Մուրվալյան**, Հայոց լեզվի դարձվածաբանությունը և բայակազմությունը, Ե., 1959, էջ 63-68:

⁶⁴ **Լ. Եզեկյան**, Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Ե., 2000, էջ 181-359:

⁶⁵ **Պ. Բեդիրյան**, Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն, «Լույս» հրատ., Ե., 1973,

⁶⁶ **Լ. Խաչատրյան, Լ. Ավետիսյան**, Համեմատություն-դարձվածային արտահայտությունները հայերենում (V-XVI դդ.), Ե., 2015, էջ 23:

Ե. Գևորգյանը «Հայերենի դարձվածքները» գրքում գրում է. «Փոխաբերություններ կազմելու միջոցները այնքան բազմատեսակ են, որ հնարավոր չէ դրանք խմբավորել մեկ անվան տակ: Երբեմն փոխաբերության հիմք ծառայող առարկան կամ երևույթը կարող է իրականության մեջ գոյություն չունենալ: Նման դեպքերում ժողովուրդը գործադրում է իր մտքի երևակայության ուժը՝ կատարելով նմանեցումներ»⁶⁷: Առաջին դեպքում ժողովուրդը հիմնվում է իր զգայական դիտարկումների վրա և կատարում բնախոսական մեկնաբանություններ, երկրորդում, նախապես իմանալով երևույթն ու դրա մեկնաբանությունը, լեզվական ընդհանրացում է կատարում և երևույթի առարկայական ըմբռնումից հասնում դրա բարոյական նշանակության ըմբռնմանը: Երևակայության միջոցով կազմված փոխաբերություն-դարձվածքները մեծ թիվ են կազմում: Դրանք գեղեցիկ ու տպավորիչ լեզվական միավորներ են, որ չեն խամրում կամ հնանում, ինչպես, օրինակ **հայերենում՝ Ծակ բերան** - Գաղտնիքը չպահող, բացբերան, բամբասասեր (մարդ): **Կողը հասար** - Սաստիկ համառ. անկիրթ և համառ: **Սալախայի հեղ ծնված** - Շատ տգեղ: **Քարի կոկոն** - Ժլատ, կծծի: **Օգոստոսի աղվես** - Խիստ նիհար:

Ռուսերենում՝ Золотое сердце – Բարի, սիրող, ազնիվ:

Անգլերենում՝ A heart of gold (բառացի՝ ոսկի սիրտ) – Մեծահոգի, ոսկի սիրտ ունեցող:

A heart of stone (բառացի՝ քարե սիրտ) = **Stony hearted** - Քարսիրտ, անխիղճ, անգութ անձ:

Փոխաբերական դարձվածքները ոչ միայն նպաստում են խոսքի պատկերավորությանն ու արտահայտչականությանը՝ այն դարձնելով ավելի տպավորիչ, այլև բացահայտում են մարդկային բնավորության տարբեր գծեր, իրավիճակներ, գործողության տարբեր հանգամանքներ:

Երեք լեզուներում փոխաբերական վերափմաստավորման առանձնահատկություններն ուսումնասիրելով՝ նկատում ենք, որ փոխաբերության ոճական հնարով կազմված դարձվածքներ ունեն իրենց համարժեքները դիտարկվող լեզուներում, ինչպես, օրինակ. **Ոսկի սիրտ** - **Золотое сердце** – **A heart of gold**.

⁶⁷ Ե. Գևորգյան, Հայերենի դարձվածքները, Ե., 1969, էջ 48:

Չափազանցումը ևս դարձվածքներ կազմելու տարածված միջոցներից է: Այն գործադրվում է որևէ երևույթ շեշտելու նպատակով: Չափազանցման հիմքում ընկած է որոշակի առարկայի, հատկանիշի կամ գործողության չափազանցումը, գույների խտացումը, որը հաճախ պայմանավորված լինելով պատկերի ոչ իրական հատկանիշներով՝ առավել վառ և արտահայտիչ է դարձնում դարձվածային միավորի իմաստը: Այս դարձվածքների մեկնաբանության մեջ գործածվում են «շատ», «խիստ», «չափազանց», «սաստիկ» բառերը: Օրինակ **հայերենում՝ Ասեղ մաշկե՛լ- Խիստ ժլատ լինել: Գլխին խելք մնալ** /հարց. և ժխտ.-ով/ – Շատ զբաղված, ցրված անուշադիր լինել: **Երեսի գույնը գեղին կաթել** – Շատ առողջ լինել: **Ձողի ծայրով վարդը քթին չհասնել** (խսկց.)– Շատ հպարտ, ինքնահավան լինել: **Չոփ չտալ, որ աչքը կոխի** (գռիկ.) – Շատ ժլատ լինել: **Սալառնա պայտող** – Չափազանց ճարպիկ, հնարագետ:

Ռուսերենում՝ Без царя в голове – Շատ հիմար, անհեռատես: **Голова на плечах** – Շատ խելոք է: **Светлая голова** – 1. Շատ խելոք, մտածող, տրամաբանող, 2. Խելոք մարդ: **С царем в голове** – Շատ խելացի, հնարամիտ: **Ученая голова** – Շատ խելացի անձ, կարդացած, սովորած անձ:

Անգլերենում՝ Too clever by half – Շատ խելացի:

Դիտարկվող երեք լեզուներում չափազանցման ոճական հնարով բազմաթիվ դարձվածքներ են հանդիպում: Սրանք պատկերավոր կապակցություններ են, որոնցում դարձվածքների պատկերավորությունը գումարվում է չափազանցման երևույթին՝ ստեղծելով առավել տպավորիչ պատկերներ: Բերենք մի շարք դարձվածքներ հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում:

Հայերենում՝ Ձվի մեջ մազ փնտրել – Խիստ բժախնդիր, ձևական լինել: **Մորթը դուրս տված աղվես** – Սաստիկ նիհար:

Ռուսերենում՝ Семь пядей во лбу (ասացվ.) – Խելքի ծով, շատ խելացի:

Ни кожи, ни рожи (գռիկ. ժղվրդ.) – Շատ տգեղ է:

Անգլերենում՝ Not to be worth sb's little finger (բառացի՝ չարժենալ մեկի ճկույթը)– Խիստ

անարժան լինել:

Դարձվածքների իմաստային կառուցվածքում քիչ է հանդիպում նվազասույթը (նվազաբերությունը կամ լիտոտա): Սա ևս չափազանցում է, սակայն հակառակ ծայրահեղությամբ. կատարվում է առարկայի կամ նրա հատկանիշի նվազեցում, փոքրացում: Հայերենում նվազասույթ ոճական դարձույթը դարձվածքներում հիմնականում արտահայտվում է **մի** թվականով և մարմնի մաս անվանող որևէ գոյականով: Օրինակ, հայերենում՝ **Մի մալ – Շալ փոքր: Մի թիզ – Շալ փոքր:**

Ռուսերենում՝ *Короче воробьиного носа* - Շալ փոքր: *Короче птичьего носа* - Շալ փոքր: *От горшка два вершка* - Շալ փոքր: *С ноготок* - Շալ փոքր:

Անգլերենում՝ *Knee high to a duck (to a grasshopper, to a mosquito)* (բառացի՝ բադի/ մորեխի, մոծակի ծնկի բարձրության) - Շալ փոքր:

Լեզուների բառային կազմում որոշակի դեր ունեն շրջասություն դարձվածքները, որոնք հատկանշվում են արտահայտչական երանգավորումով:

Շրջասությունը տարածված ոճական միջոցներից մեկն է, որի դեպքում հասկացությունը անվանապես կոչելու փոխարեն հիշվում են նրա բնորոշ հատկանիշներն ու կողմերը:

Երբեմն երևույթների անուղղակի անվանումը շատ ավելի ներգործուն տպավորություն է ունենում, քան ճիշտ ձևերը, և հետևաբար՝ դրանք ավելի լայնորեն են կիրառվում լեզուներում: Մյուս կողմից՝ շրջասությունն գործածվում է տպավորությունը մեղմացնելու, բառի բացասական տպավորությունը նվազեցնելու համար: Շրջասությունների են դիմում նաև երկյուղից, նախապաշարմունքից կամ ուրիշներից իրենց գիտեցածը թաքցնելու նպատակով: Շրջասույթները լինում են երկու տեսակ՝ նկարագրական և այլաբանական: Գերակշիռ թիվ են կազմում նկարագրական շրջասությունները, որ յուրատեսակ պատկերներ ստեղծելու հզոր ներուժ ունեն: Երեք լեզուներում էլ գերակշռում են շրջասույթ հնարի վրա կառուցված գոյականական, ածականական և մակբայական դարձվածային միավորները: Այս շարքին կարելի է

դասել այն դարձվածային միավորները, որոնք բնութագրում են անձանց՝ ըստ վիճակի, որակի, այլ հատկանիշների: Օրինակ, **հայերենում՝ Առյուծի սիրտ** – Քաջ: **Գլուխը հասար** – Չհասկացող, չգիշտող: **Կաշի ու ոսկոր** – Նիհար: **Ձեռքը գրպանից խռով** – Ժլատ:

Այլաբանական շրջասությունները փոխաբերական իմաստ ունեն: Հմմտ. հայերենում՝ **Թաթ ու կրունկ** – Հարբած: **Նապաստակի սիրտ** – Վախկոտ: **Ռուսերենում՝ Тыз наacho** - Վատ լսող: **Անգլերենում՝ A hare's heart** (բառացի՝ նապաստակի սիրտ) – Փոքրոգի: **Dead above the ears (Am. Dead from the neck up)** (բառացի՝ մինչև ականջները խույ) – Բթամիտ: **Dance barefoot** (Շեքսպիր) (բառացի՝ պարել ոտաբոբիկ) – Պառաված օրիորդ:

Փոխանունությունը հաճախ հանդիպող ոճական հնարքներից է: Դարձվածքներում հանդիպում ենք փոխանունության շատ դեպքեր, որոնցից են սերում, պարունակողի և պարունակյալի, մասի ու ամբողջի հարաբերություն ցույց տվող կառույցները: Փոխանունությունը հատկապես տարածված է մարմնի անդամների անուններով կազմված դարձվածքներում: Մարմնի անդամի անունը կարող է փոխարինել ոչ միայն «մարդուն», այլև տվյալ անդամին բնորոշ զգացմունքների ամբողջությանը:

Ջ. Լեյքոֆֆի և Մ. Ջոնսոնի ըմբռնմամբ՝ հասկացական փոխաբերության մի տեսակ է հասկացական փոխանունությունը: Ի տարբերություն փոխաբերության, որը իմաստային մեկ ոլորտը ներկայացնում է մեկ այլ ոլորտի կարգերի միջոցով, **փոխանունություն** իմաստային միավորը ներկայացնում է նրան առնչվող այլ միավորների կարգերով: Հասկացական փոխաբերության տեսության ներկայացուցիչները վկայում են, որ դարձվածաբանական համակարգում փոխաբերությունն ու փոխանունությունը հաճախ հանդես են գալիս փոխկապակցված կերպով: Դարձվածային փոխաբերության հիմքում հաճախ ընկած է փոխանունությունը: Փոխանունության միջոցով ճշտվում են մարդկանց

հոգեբնախոսական հատկանիշները, ապրումային և հաղորդակցական առանձնահատկությունները⁶⁸: Փոխանունության ոճական հնարով ձևավորվում են բազմաթիվ դարձվածքներ: Օրինակ, հայերենում՝ **Աստծո երեսից թափած** - Անամոթ, անպատիվ: **Լեղի ունենալ** – Քաջ լինել: **Քիթը բարձր** - Մեծամիտ:

Ռուսերենում՝ Правая рука – Աջ ձեռք, առաջին օգնականը, գլխավոր, վստահված անձը: **Медный лоб** – Անմտորեն համառ, բութ, սահմանափակ մարդ:

Անգլերենում՝ A cool head (բառացի՝ սառը գլուխ) – 1. Պաղարյուն, սառնարյուն, հանգիստ: 2. Պաղա-րյունություն, սառնարյունություն, հանգստություն: **Green head** (բառացի՝ կանաչ գլուխ) – Անփորձ մարդ: **White hands** (բառացի՝ ապիտակ ձեռքեր) – Ոչինչ չանող մարդ:

Փոխանունությանը դեպքում բառակապակցության մեկ անդամի՝ գործածվում է մյուս անդամի փոխարեն, որի դեպքում բառակապակցությանը փոխարինող բառն արտահայտում է և՛ իր, և՛ փոխարինվող բառի իմաստը:

Համեմատության ոճական հնարով կազմված դարձվածքները նույնպես բավականին տարածված են՝ համեմատության դեպքում երկու եզրեր ուղղակի համադրվում են միմյանց: Դարձվածային համեմատությունները պետք է ունենան կայունություն, այսինքն՝ պատրաստի կերպով վերարտադրելիության հատկանիշ, և պետք է լինեն վերաիմաստավորված: Համեմատությունը ասույթի արտահայտչականությունն ընդգծելու միջոց է՝ բառերի հատուկ համակցությամբ, շարահյուսական ուրույն կազմությամբ: Հայերենում համեմատությունը սովորաբար իրականացվում է **պես, նման, ինչպես, որպես, իբրև** կապերով և կապական բառերով, ռուսերենում՝ *как*, իսկ անգլերենում՝ *as ... as, like, as like, such as, as if, as though, seem* և այլ կապերի ու կապող բառերի միջոցով⁶⁹: Համեմատություն դարձվածային միավորներն անգլերենում բավականին մեծ թիվ են կազմում: Օրինակ, **հայերենում՝ Սև ուրբաթի պես** – Տխուր, անտրամադիր: **Առյուծի նման՝** պես- 1. Քաջաբար, խիզախորեն: 2. Ուժեղ, ամրապինդ: **Քաղցած գայլի պես** -Անզուսպ ախորժակով: Մի բանի խիստ ծարաված (փխբ.): **Գառի պես՝ նման** – Խելոք, հեզ: **Պողպատի նման** – Ամուր, դիմացկուն: **Ինչպես ջրի երկու**

⁶⁸ Лакофф Джонсон М., Метафоры, которыми мы живем. Теория метафоры. М., Прогресс, 1990, сс. 376-377.

⁶⁹ Համեմատություն դարձվածային միավորների մասին տե՛ս Լ. Ավետիսյան, Համեմատություն դարձվածային միավորները ժամանակակից հայերենում, թեկնածուի գիտական աստիճան հայցման ատենախոսության սեղմագիր, Ե., 2009, էջ 6-8:

կաթիլ; ինչպես մի խնձոր՝ երկու կես արած; ինչպես մի սաջի հաց; ինչպես մի ծառի պտուղ – Իրար շատ նման՝ ներքինով, արտաքինով: **Կոճղի պես; քարի պես;; գերեզմանի պես; ձկան պես** – Լուռ, սառն, համր:

Ռուսերենում՝ Черный как сажа – Շատ սև: **Голодный как волк**– Քաղցած: **Упрям как осел** (неодоб.) – Համառ: **Кроткий, чистый, невинный как голубь** – Մաքուր, անմեղ մարդ:

Անգլերենում՝ As black as a cherry (բառացի՝ կեռասի պես սև) – Կեռասի պես կարմիր: **As black as night** (բառացի՝ գիշերվա պես սև) – Տխուր, անհույս: **Be thin like a tooth drawer** (բառացի՝ նիհար ինչպես ատամի ունեյիլն) – Շատ նիհար, տանձի պոչ: **Like a chicken with its head cut off** (բառացի՝ ինչպես հավը՝ կտրած գլխով) – Անզոր, ուժը կորցրած:

Ածականական համեմատություններն արտացոլում են ամենատարբեր հատկանիշներ: Համեմատությունները հիմնականում մենիմաստ են, սակայն, երբեմն հանդիպում են նաև բազմիմաստ համեմատություններ⁷⁰: Այս դեպքում դրանց երկրորդ բաղադրիչն ունի ոչ միայն սաստկացնող, այլև իմաստատարբերակիչ գործառույթ: Բազմիմաստ համեմատությունները կարող են մարդուն բնորոշել տարբեր կողմերից, որոշ համեմատություններ էլ կարող են մեկ իմաստով բնորոշել առարկան, մյուսով՝ մարդուն: Երբեմն համեմատության առաջին բաղադրիչն էլ է հանդես գալիս փոխաբերական իմաստով: **Հայերենում՝ Քիթը կալած հարս նմանել** (բրբ.), – Պարկեշտ, ամաչկոտ լինել: **Ռուսերենում՝ Как без рук** – 1. Լրիվ անօգնական: 2. Անկարող, անճարակ: **Անգլերենում՝ As crooked as a dog's hind leg** (բառացի՝ այնքան ծուռ, որքան շան հետևի ոտքը),- Անազնիվ, ոչ օրինավոր:

Խորհրդանշան (սիմվոլ) դարձվածքները հենվում է բառերի փոխաբերական իմաստների վրա և կառուցվում երկու երևույթների նմանության հիման վրա: Անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորներում խորհրդանշական իմաստ են

⁷⁰ **Հմմտ. Լ. Դ. Игнатьева**, Структурные и семантические свойства ФЕ с фразообразующим компонентом “как” в современном русском языке, АКД, Л., 1976, էջ. 13:

ստացել կենդանիների գործողությունների, ինչպես նաև գույների, բույսերի անվանումները:

Սեփական մարմնի և հոգու նկարագրության համար մարդը մշտապես ընդհանրության եզրեր է փնտրել իրեն շրջապատող բնության ամենատարբեր երևույթների, կենդանիների, առարկաների միջավայրում: Այդ ընդհանրությունների հիման վրա կատարվող զուգորդումները տիպականացվում են և խորհրդանիշների ձևավորման հիմք դառնում: Յուրաքանչյուր հանրության լեզվամշակույթ ունի խորհրդանիշների իր համակարգը, որտեղ բյուրեղացած են՝ բնության երևույթների, կենդանիների, տարբեր ազգերի ներկայացուցիչների, իրական ու երևակայական աշխարհի առարկաների և էակների, գույների մասին տվյալ հանրության առավել կայուն պատկերացումներն ու կարծրատիպերը: Այդ միտումն իր արտացոլումն է գտել նաև դարձվածքների իմաստային կառուցվածքում, մասնավորապես, անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքներում: Օրինակ երեք լեզուներում էլ *տխրության, չարության* խորհրդանիշ է համարվում *սևը: Սև հոգի* – Չար, դաժան = *Черная душа; Սև սիրտ* = *Черное сердце* = *Black heart* – Չարագործ, սրիկա:

Կան լեզվի կիրառական ոլորտներ, որտեղ պատկերավորությունն ու արտահայտչականությունն առաջնային են, և տվյալ գործառական ոճը հենվում է այդ հատկանիշների վրա: Խոսքի պատկերավորությունը հիմնականում ստեղծվում է համապատասխան լեզվաոճական միջոցներով և հնարքներով, որոնց գործածությամբ հնարավոր է դառնում պատկերվող իրողությունն ու երևույթները ներկայացնել ավելի գունեղ, տպավորիչ, պատկերավոր, հուզական ու արտահայտիչ:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել հետևյալը. դիտարկվող երեք լեզուներում ամենամեծ թվով դարձվածքներ են ձևավորվում փոխաբերության և փոխանունության ոճական հնարներով, ինչը չի կարելի ասել ոճական այլ հնարների մասին:

3.2. Անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորների ձևախմբաստային տեսակները

Ա. Ս. Մարգարյանը «Ժամանակակից հայոց լեզու» գրքում գրում է. «Սովորական բառերի պես դարձվածքները ևս լինում են մենիմաստ և բազմիմաստ»⁷¹: Սակայն ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ, ի տարբերություն սովորական բառերի, որոնք մեծ մասամբ բազմիմաստ են, դարձվածքները հիմնականում մենիմաստ են և հատկանշվում են մենիմաստությամբ: Դա պայմանավորվում է դարձվածքների սկզբնատիպ բառակապակցությունների վերաիմաստավորման հնարավորությունների սահմանափակությամբ: Նախ՝ այս կամ այն բառակապակցությունը վերաիմաստավորելով ու գործածելով այլաբերական - փոխաբերական նշանակությամբ, լեզվակիրները ձգտում են, առհասարակ, դրանով մեկ հասկացություն կամ իրողություն արտահայտել: Մյուս կողմից դարձվածքի ամեն իմաստ ստեղծվում ու զարգանում է ինքնուրույնաբար, այսինքն՝ մեկ իմաստից ոչ թե մի այլ իմաստ, այլ մեծ մասամբ նույն հիմքից տարբեր զուգորդումներով տարբեր իմաստներ են ծնվում⁷²:

Միևնույն առարկան կամ երևույթը բնութագրելու համար՝ նույն ժողովրդի տարբեր հատվածներ կամ տարբեր ժողովուրդներ ստեղծել և ստեղծում են նույնիմաստ դարձվածքներ. այդ պատճառով էլ առաջանում է դարձվածքների նույնիմաստություն ու հոմանշություն:⁷³

Ուսումնասիրելով դիտարկվող լեզուների դարձվածքները՝ նկատում ենք, որ անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների մեծ մասը մենիմաստ է, բազմիմաստ դարձվածքները փոքր թիվ են կազմում: Բազմիմաստ դարձվածքներն ունեն առավելագույնը երեք իմաստ:

Հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի բազմիմաստ դարձվածքների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դրանցում բազմիմաստության ծավալն ու բովանդակությունը նույնը չեն: Բազմիմաստ դարձվածքներով հարուստ է հայերենը: Բազմիմաստությունն ավելի հաճախ հատուկ է այն դարձվածքներին, որոնց շարքում են՝ թե՛ անվանական (գոյականական, ածականանական, մակբայական) և թե՛ բայական

⁷¹ Ա. Ս. Մարգարյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Եր., 1990, էջ 333:

⁷² В. П. Жукот, Русская фразеология, М., ВШ, 1986, с. 202.

⁷³ Խ. Բաղիկյան, Դարձվածային ոճաբանություն, ԵՊՀ, Ե., 2000, էջ 63:

կառույցները: Բերենք բազմիմաստ դարձվածքների օրինակներ, հայերենում. **Բերանը բաց** – 1. Հիացած, զմայլված. 2. Զարմացած, ապշած: **Խելքը գլխին** – 1. Խելոք, հասկացող, խելացի, բանիմաց. 2. Ուշադիր, զգոն, սթափ, ուշիմ. 3. Կարգին, հարմար:

Ձեռքից գնալ – 1. Փչանալ, ոչնչանալ, կորչել. 2. Մաշվել, հյուծվել:

Ռուսերենում՝ Дырявая голова – 1. Շատ վատ հիշողություն ունեցող անձ, 2. Մոռացկոտ անձ: **Как без рук** – 1. Լրիվ անօգնական: 2. Անկարող, անճարակ: **Светлая голова** – 1. Շատ խելոք, մտածող, տրամաբանող, 2. Խելոք մարդ: **С головой** – 1. Շատ խելոք, ընդունակ, 2. Գիտակցված, մտածված:

Անգլերենում՝ A cool head (բառացի՝ սառը գլուխ), – 1. Պաղարյուն, սառնարյուն, հանգիստ: 2. Պաղա-րյունություն, սառնարունություն, հանգստություն: **A level head** – (բառացի՝ մակարդակով գլուխ) 1. Պաղարյուն, սառնարյուն, հավասարակշռված: 2. Պաղարյունություն, սառնասրտություն: **As black as ink** – 1. Շատ մութ, խավար: 2. Կեղտոտ: 3. Մռայլ:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մի լեզվի որոշ բազմիմաստ դարձվածքներ ունեն իրենց համարժեքները այլ լեզվում: Այդ համարժեքները կարող են համընկնել լրիվ և մասնակի: Լրիվ համարժեքները, որոնք խիստ սահմանափակ են, համընկնում են իրենց բոլոր իմաստներով: Մասնակի են այն համարժեքները, որ համընկնում են ոչ բոլոր իմաստներով, օրինակ. **Խելքը գլխին** – 1. Խելոք, հասկացող, խելացի, բանիմաց. 2. Ուշադիր, զգոն, սթափ, ուշիմ. 3. Կարգին, հարմար: **С головой** – 1. Շատ խելոք, ընդունակ, 2. Գիտակցված, մտածված:

Ընդհանրապես, դարձվածքների բազմիմաստության երևույթի հետ կապված է նաև դարձվածային համանունությունը, որը հազվադեպ է հանդիպում⁷⁴:

Համանուն դարձվածքներ

Ա. Ս. Մարգարյանը «Ժամանակակից հայոց լեզու» գրքում նշում է. «Համանուն են կոչվում այն դարձվածքները, որոնք համանուն բառերի պես արտաքին կազմով՝ ձևով նույնն են, բայց տարբեր իմաստ են արտահայտում»⁷⁵:

⁷⁴ Գ. Զահուկյան, Է. Աղայան, Վ. Առաքելյան, Վ. Քոսյան, Հայոց լեզու, I մաս, Ա պրակ, «Լույս» հր., Երևան, 1980, էջ 498:

⁷⁵ Ա. Ս. Մարգարյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1990, էջ 337:

Համանունության երևույթը առկա է ոչ միայն առանձին բառերի ոլորտում, այլև դարձվածային միավորների, սակայն դարձվածային համանունությունը խիստ սահմանափակ է: Նշենք նաև, որ ժամանակակից բառարաններում համանուն դարձվածքները չեն տարանջատված, նրանք սովորաբար դիտարկվում են որպես բազմիմաստ դարձվածքներ: Դարձվածքների բազմիմաստությունը երբեմն կարող է հանգեցնել համանունության: Բերենք մի քանի օրինակներ երեք լեզուներում: Հայերենում՝ **Ասործո կրակ** (շատ ճարպիկ) - **Ասործո կրակ** (փորձանք, աղետ), **Աչքը բաց** (աչքաբաց, ճարպիկ, ուշիմ) - **Աչքը բաց** (արթուն), **Աչքը փակ** (միամիտ, կյանքի փորձ չունեցող) - **Աչքը փակ** (առանց աչքերը բացելու), **Արյունը տաք** (գրավիչ, համակրելի) - **Արյունը տաք** (դյուրագրգիռ, տաքարյուն), **Չոր գլուխ** (անհնազանդ, չլսող) - **Չոր գլուխ** (մեն - մենակ, ընտանիք՝ երեխաներ չունեցող), **Ծանր լեզու** (դանդաղախոս, դժվարախոս (մարդ)) - **Ծանր լեզու** (դժվարընթեռնելի (լեզու)) և այլն:

Ռուսերենում՝ *Как бык* (համառ) – *Как бык* (դժվարությամբ) – *Как бык* (շաղկապ, բարձր, զայրացած) – *Как бык* (շաղկապող, ուժեղ), *С бородой* (հին, հայտնի պատմություն) – *С бородой* (հարուստ մարդ, *С изолочки* (նոր) – *С изолочки* (աղքատ), *Стиральная доска* (նիհար կին) – *Стиральная доска* (փոսերով ճանապարհ), *Тяжелая артиллерия* (դանդաղաշարժ մարդիկ) – *Тяжелая артиллерия* (ծայրահեղ դեպքում օգտագործվող միջոց՝ նպատակին հասնելու համար):

Անգլերենում՝ *A cog in a machine* (ոչ կարևոր անձ) - *A cog in a machine* (մեքենայի պտուտակ), *Be on sb's back* (մեկի հանդեպ բծախնդիր լինել) - *Be on sb's back* (մեկի խնամքի տակ լինել), *Old woman* (երկշոտ անձ) – *Old woman* (ծեր կին) և այլն:

Դարձվածային հոմանիշներ

Վ. Քոսյանը «Հայոց լեզու» գրքում գրում է. «Հոմանիշներ պետք է համարել այն դարձվածքները, որոնք ունեն նույն կամ մոտ իմաստներ, որոշակի բնագրերում կարող են փոխարինվել իրարով կամ իրենց համարժեք բառերով, սակայն հիմնականում տարբերվում են ոճական և հուզարտահայտչական նրբերանգներով»⁷⁶: Հոմանիշները հարաբերակից են նույն խոսքի մասին և մեծ մասամբ օժտված են շարահյուսական

⁷⁶ Գ. Զահուկյան, Է. Աղայան, Վ.Առաքելյան, Վ. Քոսյան, Հայոց լեզու, I մաս, Ա պրակ, «Լույս» հր., Երևան, 1980, էջ 495:

նույն կապակցությամբ: Դարձվածային հոմանիշները նույն քերականական հատկանիշներով են օժտված, և նրանց բաղադրիչները փոխադարձաբար փոխարինելի չեն:

Դիտարկվող լեզուներում հոմանիշ դարձվածքները կարող են միավորվել հոմանշային բների, խմբերի և շարքերի մեջ⁷⁷: Հոմանիշ բների մեջ մտնում են այնպիսի դարձվածքներ, որոնք ունեն ընդհանուր բաղադրիչ՝ **սիրտը փափուկ – սիրտը բարակ** (նրբազգաց), *have a good head on one's shoulders – have one's head screwed on right* (խելացի լինել): Հոմանիշ խմբերի դարձվածքները իրենց կազմում չունեն ո՛չ հոմանիշ, ո՛չ ընդհանուր բաղադրիչներ՝ **երեսը պափուկ – մազը կտրած** (անամոթ), *белая горячка – зеленый змей* (արբեցատենդ), *down at heel – out at elbow* (վատ, աղքատիկ հագնված): Հոմանիշ շարքերի դարձվածքները պարունակում են թե՛ հոմանիշ և թե՛ ոչ հոմանիշ բաղադրիչներ՝ **աչքը ծակ – ձեռքը փակ – ձեռքը գոց** (ագահ, անկուշտ, ժլատ), *дурья башка – дуговая голова* (հիմար մարդ), *the apple of one's eye – the desire / light of sb's eyes* (մեկի աչքի լույսը):

Մասնագիտական գրականության մեջ ընդունված է, որ դարձվածքների հոմանշությունը քննելիս պետք է նկատի ունենալ, որ հոմանշային շարքերի մեջ մտնում են նույն կառուցվածքն ունեցող դարձվածքները⁷⁸:

Նախադասության կառուցվածք ունեցող դարձվածային միավորները կազմում են առանձին հոմանշային շարքեր, ինչպես, օրինակ. **բերանում տաք ջուր չի մնում – բերանում թան չի մնում – բերանում լոբի/ սիսեռ / ոսպ չի մնա / չի թրջվի** (բաց բերան է), **փորում այբի կտոր չկա – գլուխը այբի կտոր չկա** (անգրագետ է) և այլն:

Հասկացություն արտահայտող դարձվածքները կազմում են հոմանշային շարքեր, որոնք կարող են լինել և՛ նույնանիշ, և՛ համանիշ դարձվածքներ⁷⁹:

Նույնանիշ են այն հոմանիշ դարձվածքները, որոնք արտահայտում են նույն իմաստը և կարող են հեշտությամբ փոխարինել իրար՝ **ձեռքը ծուռ – ձեռքից քաշ – աչքի սուրմա թոցնող – աչքից մազ հանող** (ճարպիկ գող); *дурья голова – дуговая голова* (հիմար), *большое сердце – доброе сердце* (բարի, բարեսիրտ), *умная голова –*

⁷⁷ А. В. Кунин, Курс фразеологии современного английского языка, М., 1986, с. 110.

⁷⁸ Գ. Զահուկյան, Է. Աղայան, Վ. Առաքելյան, Վ. Քոսյան, Նշվ. աշխ., էջ 495:

⁷⁹ Նույնը, էջ 495:

ученая голова (խելացի անձ); *be soft in the head – be touched in the head* (հիմար, անխելք), *be out of one's head – be off one's head* (խելացնոր լինել):

Հարկ է նշել, որ հայերենն առանձնապես հարուստ է *համանիշ դարձվածքներով*: Համանիշ են այն դարձվածքները, որոնք արտահայտում են ոչ թե ամբողջապես նույնական, այլ մոտ իմաստներ, օրինակ. **մարմանդ գեղ – դարմանի տակի ջուր – սափանայի հեղ սոխ ու սխտոր ուտող** (խարդախ, նենգ, խաբեբա); **ձեռքը փակ – ձեռքը պինդ** (ժլատ), **կողը հասար – ճակարը պինդ** (համառ), **գլուխը դափարկ – գլուխը հասար – գլուխը դդում** (հիմար անձ); *дыбовая голова – дырявая голова – мозги не варят – без головы* (հիմար), *буйная голова – бедовая голова – забубенная голова* (քաջ, խիզախ); *глаз набит – рука набита* (մեկը փորձառու է ինչ – որ բանում); *down in the mouth – broken – hearted* (հուսահատ):

Դիտարկվող լեզուներում որոշ հոմանշային շարքեր կարող են ունենալ իրենց համարժեք շարքերը մյուս լեզուներում, ինչպես, օրինակ՝ **գլուխը դդում – գլուխը դափարկ – գլուխը մի կոպեկի խելք չկա – գլուխը հասար** – *еловая голова – мякинная голова – голова садовая – голова дыбовая – голова два уха – a wooden head – a pumpkin head – a mutton head – a thick – headed thing*:

Հականիշ դարձվածքներ

Հականիշ են կոչվում ձևով տարբեր, հակադիր իմաստ արտահայտող դարձվածքները:

Հականիշ դարձվածքները կազմվում են ընդհանրապես հականիշ բաղադրիչների միջոցով և իրենց հականշույթյամբ հիմնվում են հենց այդ բաղադրիչների արտահայտած հակադրական իմաստների վրա, ինչպես, օրինակ՝ **երեսը սև** (խայտառակված) – **երեսը սպիտակ** (պարզերես), **աչքի լույս** (սիրելի)– **աչքի փուշ** (ատելի), **գլուխը լիքը** (խելոք, խելացի) – **գլուխը դափարկ** (հիմար), **սիրտը փափուկ** (քնքուշ) – **սիրտը կարծր** (դաժան), **ձեռքը բաց** (առատաձեռն) – **ձեռքը փակ** (ժլատ), **черная кость** (ոչ ազնվական ծագումով անձ) – **белая кость** (ազնվական ծագումով անձ), **умная голова** (խելոք, խելացի անձ) – **дыбовая голова** (անխելք, հիմար մարդ), **a cool head** (պաղարյուն մարդ) – **a hot head** (տաքարյուն մարդ):

Ինչպես նկատում ենք, վերը բերված հականիշ դարձվածքներն ունեն միևնույն շարահյուսական կառուցվածքը, որոնց հականշությունն արտահայտվում է դրանց կազմում եղած հականիշ իմաստի բաղադրիչներով⁸⁰:

Հանդիպում են նաև տարանման կառուցվածքի⁸¹ հականիշ դարձվածքներ: Այս դեպքում հականշային զույգի անդամները տարբերվում են երկու կամ ավելի բաղադրիչներով: Դարձվածքները կարող են տարբերվել ըստ բառային միավորների: Հականշությունն արտահայտվում է հիշյալ դարձվածքների բոլոր բաղադրիչների ընդհանուր իմաստով, հետևաբար՝ այս դարձվածքները համարվում են հականիշ դարձվածքներ, ինչպես, օրինակ. **լեղին պապրովել** (սաստիկ վախենալ, սարսափել) - **գայլի սիրտ ուրել** (անվախ, աներկյուղ լինել), **золушная кровь** (ազնվական արյուն) - **черная кровь** (ոչ ազնվական արյուն), **неопытная рука** (անփորձ անձ) – **глаз набит** (մեկը շատ փորձառու է), **a heart of gold – a heart of stone, (as) pretty as a picture** (գեղեցիկ) – **(as) ugly as sin** (տգեղ)։

Դիտարկվող լեզուներում կան հականիշ դարձվածքներ, որոնք հանդիպում են միայն մեկ լեզվում, կան դարձվածքներ, որոնք իրենց համարժեքներն ունեն դիտարկվող մյուս լեզուներում, օրինակ. **մազը երկար, խելքը՝ կարճ, волос долог, да ум короток; long hair and short wits.**

Դիտարկվող լեզուներում գոյություն ունեցող համարժեք դարձվածքների ուսումնասիրությունը վկայում է այդ լեզուները կրող ժողովուրդների լեզվամտածողության ընդհանրությունների մասին, սակայն՝ կան նաև դարձվածքներ, որոնք հատուկ են միայն այս կամ այն լեզվին: Այդ փաստը վկայում է տվյալ լեզվակիր հանրությունների լեզվամտածողության ազգային յուրահատկությունների մասին: Ինչպես նշում է Ս. Գ. Տեր-Մինասովան. «Իրականության միևնույն հատվածը տարբեր լեզվական ձևավորում է ստանում տարբեր լեզուներում, քանի որ իրականության այդ հատվածն անցնում է մարդու գիտակցության միջով և արտացոլման ընթացքում ձեռք է

⁸⁰ Ռ. Ն. Շալունց, Հականիշ դարձվածքները ժամանակակից հայերենում: «Հայոց լեզուն և գրակ. դպրոցում», Ե., 1978, N2, էջ 23:

⁸¹ Նույնը, էջ 23:

բերում այնպիսի յուրահատուկ գծեր, որոնք հատուկ են տվյալ ազգային գիտակցությանը, որն իր հերթին պայմանավորված է տվյալ ժողովրդի մշակույթով»⁸²:

Դարձվածային տարբերակներ

Դարձվածքները սովորաբար ունեն կայուն ձև, սակայն առանձին բառերի նման՝ նրանք ևս կարող են հանդես գալ տարբերակներով:

Ուսումնասիրվող լեզուներում անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքները, կարող են հանդես գալ նաև քերականական տարբեր ձևերով: Դարձվածային տարբերակներն ունեն նույն իմաստը և բաղադրիչների նույն կայուն կազմը: Նրանց բաղադրիչները նույն բառի քերականական տարատեսակներն են կամ բարբառային բառեր և կամ փոխառյալ բառեր⁸³:

Վ. Քոսյանը, խոսելով դարձվածային տարբերակների մասին, նշում է. «Անհրաժեշտ է նկատել, որ դարձվածքային տարբերակները համեմատաբար սահմանափակ են, իսկ տարբերակային շարքերը՝ ոչ երկար: Բանն այն է, որ դարձվածքային տարբերակները գրական լեզվում, կիրառական ոլորտների ընդարձակման և բարբառների գործառական սահմանափակման պայմաններում, աստիճանաբար պակասում են: Այդ երևույթը պայմանավորված է լեզվի հաղորդակցական բնույթով: Եթե նույն հասկացությանը ծառայում են մեկից ավելի տարբերակներ (բառային կամ դարձվածային), ապա դա ինչ-որ չափով ավելցուկային կարգ է, որը միտում ունի վերանալու, կամ տարբերակներից մեկն ու մեկը վերածվում է հոմանիշի (ըստ անհրաժեշտության)»⁸⁴:

Որոշ դարձվածքներ, այդ թվում՝ նաև անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքները, կարող են ունենալ հետևյալ տարբերակները՝ բառային, քերականական և շարադասական: Ա. Վ. Կունինն առանձնացնում է նաև քանակային հատկանիշներ ցույց տվող դարձվածային տարբերակները, երբ դարձվածքի բաղադրիչային կազմը համալրվում է մեկ այլ բառով, կամ ընդհակառակը՝ զեղչվում է որևէ անդամը⁸⁵:

⁸² С. Г. Тер-Минасова, Язык и межкультурная коммуникация, М., Слово, 2000, с. 49.

⁸³ Ա. Սուրիասյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Եր. համալս. հրատ., 1989, էջ 348:

⁸⁴ Գ. Զահուկյան, Է. Աղայան, Վ. Առաքելյան, Վ. Քոսյան, Հայոց լեզու, I մաս, Ա պրակ, «Լույս» հր., Երևան, 1980, էջ 494:

⁸⁵ А. В. Кунин, Фразеология современного английского языка. М., 1972, с. 98.

Բառային տարբերակներ

Դիտարկվող լեզուներում լայնորեն տարածված են այն դարձվածային տարբերակները, որոնք կազմվում են բառային միջոցներով՝ մեկ բաղադրիչի փոխարինումը հոմանշային կամ ոչ հոմանշային տարբերակով, որ երբեմն աննշան իմաստային փոփոխություններ կարող է առաջացնել դարձվածքում: Դարձվածքի բառային՝ տարբերակներում կարող են փոփոխվել բայերը, գոյականները, կապական բառերը և այլն: Օրինակ, հայերենում՝ **Աջ ձեռք/թև** - Մեկի ամենապատահելի ու ամենահավատարիմ օգնականը: **Երեսը սպիտակ/ճերմակ** – պարզերես, գործը հաջողությամբ գլուխ բերած, հեգն. իբրև հանդիմանություն՝ երեսդ սև ասելու փոխարեն: **Մի մատը/ ճկույթը չարժենալ** – Անարժեք, անպետք լինել: **Առյուծի սիրտ ունենալ/ կրել** – Քաջ լինել: **Գլուխը բարձր բռնել/ պահել** – Հպարտ, ինքնավստահ: **Ցամաք/ բարակ ձորի աղվես** – Խիստ նիհար, հյուծված:

Ռուսերենում՝ Голова/голова/сербце горит - Շատ անհանգիստ լինել: **Родиться в сорочке/ в рубашке** - Երջանիկ, հաջողակ լինել:

Անգլերենում՝ As red as cherry/ a rose – Կարմիր այտերով: **A good/strong head** – Մի մարդու մասին, որը շատ խմում է, բայց չի հարբում: **A poker/ a straight face** - Ոչինչ չարտահայտող դեմք, քարե դեմք: **Bag/ rack of bones** – Շատ նիհար, վտիտ: **Fresh/new/young blood** - Նոր անդամ, թարմ մտքերով, ուժերով մարդ:

Քերականական տարբերակներ

Դարձվածքների քերականական տարբերակները մեկ կամ մի քանի ընդհանուր բաղադրիչ ունեցող դարձվածքային միավորներն են, որոնք տարբերվում են քերականական ձևերով: Քերականական տարբերակները առաջանում են բաղադրիչների ձևաբանական և շարահյուսական հատկանիշների հիման վրա: **Ձևաբանական** հատկանիշները ներառում են բաղադրիչների հոլովաձևերը (աշնան/ աշունվա աղվես), սեռային հակադրությունը (երեսի գույնը կորչել/կորցնել), թիվը (աչքում/աչքերում յուղ լինել), հոդառությունը (գլխիդ/ գլխին ձյուն գա) և այլն:

Շարահյուսական հատկանիշները վերաբերում են դարձվածքների բաղադրիչների շարադասությանը ինչպես՝ **կաշին հաստ - հաստ կաշի** , **սառը գլխով - գլուխը սառը, սիրտը - սև սրտով, գլուխը ծակ - ծակ գլխով** և այլն:

Ռուսերենում՝ *Дрожать/трястись над каждой копейкой* – Շատ ժխտ լինել:
Оброс/обросли мохом – Անփույթ տեսք ունենալ: *Разинуть/раскрыть/открыть рот/рты* –
 (III - իմաստ) Անուշադիր լինել: *Распустить/ распускать нюни* - Անուշադիր լինել:
Считал – считали ворон – (I - իմաստ) Անուշադիր լինել: *Сидел/ходил/стоял –*
сидели/ходили/стояли туча тучей – Մռայլ, զայրացած լինել: *Слаб (-а; -о; -ы) на язык;*
Слабый (-ая; -ое; -ые) на язык (հեզն.) - Չափազանց շատախոս մարդ: *Лыком шитый (-*
ая; - ые); Лыком шит (-а; -ы) (հեզն.) – Կոպիտ, անկիրթ մարդ:

Անգլերենում *Be at one's wit's/wits' end* – Չայրացած լինել: *Bear/Carry/Have two faces under one hood* – Երկերեսանի լինել: *Carry/hold big guns* – Ազդեցիկ լինել: *Skin and bone/ bones* – Հյուժված, շատ նիհար:

3.3 Անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների ծագման և առաջացման ուղիները

Դարձվածաբանությունը՝ որպես լեզվաբանական առանձին գիտաճյուղ, երիտասարդ է, բայց դարձվածքը՝ որպես լեզվական երևույթ, լեզուներում գոյություն ունի վաղուց: Նրա արմատները հասնում են դարերի խորքը: Դարձվածային միավորները հիմնականում ժողովրդական պատկերավոր մտածողության արդյունք են, դրանք նախ՝ առաջանում են խոսակցական տարբերակում, ապա նոր՝ անցնում գրական տարբերակին: Սակայն դարձվածային միավորները չեն ծագել լեզվի ծագման հետ միասին: Մարդու մտածողության ու կենսափորձի զարգացման ավելի բարձր մակարդակում, երբ մարդն ի վիճակի է եղել վերացարկում կատարելու, բառերին արդեն նոր իմաստներ է տվել և իր մտքերն ավելի արտահայտիչ, դիպուկ ու տպավորիչ դարձնելու համար կազմել է նաև այնպիսի բառազուգորդումներ, երբ կապակցության բաղադրիչները հանդես են գալիս իրենց ոչ ուղիղ, այլ փոխաբերական իմաստներով:⁸⁶

Փոխվում է ամբողջ կապակցության իմաստը, այն ձեռք է բերում բոլորովին նոր իմաստ, որը շատ հաճախ չի բխում առանձին բաղադրիչների իմաստների գումարից: Երբեմն այդ վերաիմաստավորված կայուն բառակապակցությունների՝ դարձվածքների արտահայտած իմաստն այնքան հեռու է լինում իր բաղադրիչների նախնական իմաստից, որ նույնիսկ անհնար է դառնում կատարել դարձվածքի ստուգաբանական

⁸⁶ **Խ. Բաղիկյան**, Ժամանակակից հայերենի դարձվածային միավորները, Երևան, 1986, էջ 47:

վերլուծություն կամ որոշել, թե ո՞վ, որտե՞ղ, ի՞նչ հանգամանքներում է առաջին անգամ օգտագործել տվյալ դարձվածքը: Պ. Բեդիրյանն իր «Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն» գրքում դիտարկում է կապակցության՝ դարձվածք դառնալու ուղին և այդ երևույթը բաժանում է երեք փուլի⁸⁷:

Առաջին. վերաիմաստավորված կապակցության առաջին անգամ կիրառության փուլն է: Այս փուլում սովորական կապակցությունները դուրս են գալիս իրենց իմաստային դաշտից և փոխադրվում նոր իմաստային դաշտ՝ ձեռք բերելով փոխաբերական իմաստ:

Երկրորդ. դարձվածքի կայունություն ձեռք բերելու փուլն է: Այս փուլում կապակցությունը գործածվում է որպես պատրաստի վերարտադրելի լեզվական միավոր, ինչպես նաև սկսում է օգտագործվել տվյալ լեզվով խոսող հանրության կողմից: Վերաիմաստավորված և օգտագործման կայունություն ձեռք բերած կայուն բառակապակցությունը մտնում է ընդհանուր լեզվի մեջ, և տեղի է ունենում նրա բաղադրիչների ճշգրտում:

Երրորդ. ձևավորված և հաստատված դարձվածքների փուլն է: Չնայած այս երեք փուլերին՝ կան բազմաթիվ դարձվածքներ, որոնք ամենևին էլ այս բոլոր փուլերը չեն անցնում, իսկ որոշ դարձվածքներ էլ ստեղծվում են միանգամից՝ որպես փոխաբերություններ:

Նույնը կարելի է ասել նաև պատճենված դարձվածքների մասին: Մի լեզվում դրանք պատճենվում են միանգամից, սակայն այն լեզվում, որտեղ դրանք առաջացել են, կարող են անցնել նույն փուլերը:

Դարձվածքների ձևավորման այս ուղիներն անցնում են նաև անձի հատկանիշ ցույց տվող դարձվածքները:

Ըստ ծագման՝ դիտարկվող երեք լեզուներում դարձվածային միավորները բաժանվում են մի քանի խմբի:

Բուն դարձվածքները կազմում են լեզվի դարձվածային ֆոնդի ճնշող մեծամասնությունը: Դրանք այն դարձվածքներն են, որոնք առաջացել են հենց տվյալ լեզվում, հարազատ են այդ լեզուն կրող ժողովրդի լեզվամտածողությանը, ունեն այդ լեզվի կառուցվածքային և քերականական առանձնահատկությունները:

⁸⁷ Պ. Բեդիրյան, Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն, «Լույս» հրատ., Երևան, 1973, էջ 33-74:

Բուն դարձվածքների առաջացման աղբյուրն է կենդանի լեզուն: Հիմնվելով իր դարավոր դիտարկումների և կենսափորձի վրա՝ Ժողովուրդը փորձում է կատարել բնախոսական մեկնաբանություններ⁸⁸: Իրենց ծագմամբ դարձվածքները հիմնականում Ժողովրդական մտածողությանն են պատկանում: Դարձվածքները մեծ մասամբ ստեղծվում են նաև առանձին անհատների կողմից, ապա անցնում ընդհանուր լեզվին: Որքան պատկերավոր, արտահայտիչ է դարձվածքը, այնքան արագ տարածվելու հնարավորություն ունի:

Դարձվածքների մի մասը ծագում է Ժողովրդական բանահյուսությունից: Դրանք ոչ միայն տվյալ Ժողովրդի ստեղծագործությունից ծագած, այլև տարբեր Ժողովուրդների գրական փոխազդեցության, կրոնի միջոցով տարածված դարձվածքներ են, օրինակ՝

Անբարի պտուղ (Ժողովրդ.) - Անպետք, ապաշնորհ մարդ = **Անհոտ ծաղիկ** (փխբ.)- Սրանից օգուտ չկա, անբարի պտուղ է, անհոտ ծաղիկ (ՀԲԲ):

Անփչել վեր կընկնի (Ժողովրդ.) – Շատ թույլ, տկար մարդ է:- Հիվանդությունը այնքան է հյուծել, որ ոտքի վրա հագիվ է կանգնում. Այսպիսի մարդու մասին է ասված՝ անփչել վեր կընկնի (ՀԼԴԲ):

Մի կծած խնձոր (Ժողովրդ.) - Գեղեցիկ: - Դեղձոյին տեսնես՝ կհավանես, ոնց որ մի կծած խնձոր (ՀԲ):

Красная девица (фольк.) – 1. Գեղեցիկ աղջիկ, (անգլերենում - **Fair (lovely)maiden**). 2. Ամաչկոտ, երկչոտ, երիտասարդ: - *Выходи, красная девица; дарю тебе волю.* (*Пушкин. Капитанская дочка* (1836)).

Мужичок с ноготок (фольк.) – Շատ փոքր, (անգլերենում - **Tomb Thumb**):- *«Так вон он такой, дед Корень. Мужичок с ноготок»,- удивился Бахирев. (Г. Е. Николаева. Битва в пути* (1959)).

Shy (timid) lad = a Milk- toast = a Milksop - Ամաչկոտ, երկչոտ, երիտասարդ:

Դարձվածքների հարստացման մի աղբյուրն էլ հեղինակային նորակազմություններն են: Ի տարբերություն Ժողովրդական ծագում ունեցող բազմազան դարձվածքների՝ դարձվածքներ կան, որոնց հեղինակները անհատ մարդիկ են: Այդպիսի

⁸⁸ Ե. Գևորգյան, Հայերենի դարձվածքները, Եր., համալս. հրատ., 1969, էջ 65 - 79:

դարձվածքները հեղինակային նորաբանություններ են կոչվում և ստեղծվում են գրավոր խոսքում՝ գրողների ու բանաստեղծների կողմից: Նմանատիպ մի շարք դարձվածքներ են ստեղծել Հովհ. Թումանյանը, Հ. Պարոնյանը, Ավ. Իսահակյանը, Ա. Խնկոյանը, Ստ. Զորյանը, ռուսերենում՝ Կոիլովը, Գոնչարովը, Չեխովը, Գորկին, Տոլստոյը, անգլերենում՝ Շեքսպիրը, Դիկենսը, Սվիֆտը և շատ ուրիշներ: Օրինակ, **հայերենում՝ Քաջ Նազար** (վախկոտ, քաջ ձևացող, բայց խիստ վախեցող. դեպքերի բերումով, հեշտորեն ու անարժանաբար փառքի՝ իշխանության հասած մարդ), - Իհարկե **Քաջ Նազարը** կսպանի: (Հ. Թ., Քաջ Նազար), **Ձախորդ Փանոս** (անհաջողակ, շարունակ ձախողությունների մատնվող մարդ), - Ինքը մի բարի մարդ է լինում, բայց ինչ գործ որ բռնում է՝ ձախ է գնում: Դրա համար էլ անունը դնում են **Ձախորդ Փանոս**: (Հովհ. Թ., Ձախորդ Փանոս); **Ռուսերենում՝ Человек в футляре** – (Չեխով) – «Պատյանով մարդը» - միայնակ մարդ; - *И этот учитель греческого языка, этот человек в футляре, можете себе представить, едва не женился. (А. П. Чехов., Человек в футляре)*; **Անգլերենում՝ Have an itching palm** (“Հուլիոս Կեսար” – Շեքսպիր) - Ժլատ մարդ լինել:

- Brutus: Let me tell you yourself

Are much condemned to have an itching palm... (Shakespeare, Julius Ccaesar, Act 4, Scene 3).

Մեծ քանակություն են կազմում այն դարձվածքները, որոնք անցել են «Աստվածաշնչից» և կազմում են դարձվածքների միջազգային շերտի մի մասը⁸⁹: Դրանք, ըստ էության, դարձվածային պատճենումներ են՝ մեծ մասամբ կատարված այն լեզվից, որից թարգմանվել է «Աստվածաշունչը»: «Աստվածաշունչում» գործածության բարձր հաճախականություն ունեն երկանդամ դաժվածքները, ինչպես, օրինակ, հայերենում **Նոյի ագռավ** (ԱԾ) – Մի գործի ուղարկված և ուխտադրժորեն չվերադարձած մարդ: - *Կարծում եմ մի քիչ մեղմ է քեզ Նոյի ագռավ համարելը: (Ս. Խանզադյան, Քաջարան, 1965)*; **Քավության նոխազ** (ԱԾ) - Անմեղ մարդ, որին զոհաբերում են ուրիշների հանցանքը մաքրելու համար:- *Իսկ ինչու ես և այս դժբախտները պետք է նստենք այստեղ բոլորի տեղը, որպես քավության նոխազներ: (Չեխով, Պարմվածքներ):*

⁸⁹ **Տե՛ս Գ. Բ. Թոսունյան**, Աստվածաշնչի գրաբար բնագրում գործածված դարձվածքները, Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների, 2001, N 1, էջ 151-158:

Ռուսերենում՝ Блудница Вавилонская (библ.)- *Ведь она испортит тебя! Ах блудница вавилонская!* (М. Горький, Фома Гордеев) – (անգլերենում - **The whore of Babylon = the Babylonian whore = the fornicatress of Babel**) – թերևս վարքի կին:

Валаамова ослица (библ.)- *Или вы надеетесь, что он все-таки проснется и заговорит, как валаамова ослица?* (А. Н. Толстой, Хожделение по мукам) – (անգլերենում - **Balaam's ass**) – Լռակյաց, հնազանդ մարդ:

Անգլերենում՝ David and Jonathan (bibl.) – (հայերենում – **Դավիթը և Հովնաթանը**, ռուսերենում – **Давид и Ионафан**) – Անբաժանելի ընկերներ:

The daughter of Jezebel (bibl.) - Անպատկառ, լաիրշ կին:

The daughter of the horseleech (bibl.) – Անկուշտ, արյունարբու:

Համաշխարհային դասական գրականության միջոցով նույնպես տարածվում են որոշ դարձվածքներ, դարձյալ պատճենվելով այս կամ այն լեզվից Եվրոպական գրականության մի շարք երկերի մեջ գործածված բազմաթիվ դարձվածքներ անցել են այլ լեզուների, այդ թվում՝ հայերենին: Օրինակ, **հայերենում՝ Արիստոֆանյան դիմակ** (գրք.) – Կատակասեր, կատակաբան մարդ: **Երկերեսանի Յանուս** (գրք.) – Կեղծավոր, երկերեսանի մարդ: Իսկ իմը, համենայն դեպս, գիտեմ, **Երկերեսանի** մի դեմք, մի գրավիչ **Յանուս**, և վրան՝ իմ տան դեկոր. «Մի վստահեք»:(Քամյու, Անկում): **Ծովային գայլ** (գրք.) – Ծովային գործին լավատեղյակ, ծովային գործում մեծ փորձ ունեցող մարդ: **Քամելիազարդ տիկին** (գրք.) – Թեթևաբարո կին: **Մոլորյալ որդի** (գրք.) – Փուչ, անառակ մարդ: Հաճախ՝ անառակ ճանապարհից դարձ կատարած (Ավետարանից):

Ռուսերենում՝ Живою труп (Л. Толстой)- *Это не потому промелькнуло, что он был “живою труп”* (М.М. Пришвин, Дневники).

Անգլերենում՝ A living corpse = A living skeleton)- Հիվանդ, հյուծված մարդ:

Լեզուների արտալեզվական ոլորտները ևս կարևոր դեր ունեն դարձվածքների կազմության հարցում: Դարձվածքների ձևավորման համար կարևոր նշանակություն ունեն տվյալ ժողովրդի պատմությունն ու ազգագրությունը, աշխարհագրական տարածքն ու բնակլիմայական պայմանները, տնտեսական կյանքն ու կենցաղը, մշակույթը, դարությունը, արվեստը և արհեստները:

Արդի հայերենի դարձվածքների պաշարի մյուս աղբյուրը **գրաբարը** և **միջին հայերենն** են:

Գրաբար դարձվածքները հավաքված են գրաբարի հայտնի բառարաններում (Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ.հ. 1-2, Վենետիկ, 1836-37: Առձեռն բառարան հայկազեան լեզուի, Վենետիկ, 1865): Գրաբարից ժառանգած դարձվածքներն են՝ **սրբություն սրբոց, կենաց ու մահու կռիվ տալ (ու տվող), չարյաց փոքրագույնը, մեկի ոտեր գնալ (երթալ առ ոտս ումենք)** և այլն: Միջին հայերենի փաստերը անհայտ են, իսկ բնագրերն էլ՝ այս տեսակետից պատշաճ չափով ուսումնասիրված չեն: Արդի հայերենում միջին հայերենից բառացի մնացած դարձվածքներ չունենք, քանի որ դարձվածքները քարացած, լեզվի մի վիճակից մյուսն են անցնում, որպես կանոն, գրականության միջոցով, իսկ դարերի խորքից՝ ընդհուպ մինչև 19 – րդ դարի առաջին կեսը գրաբարն էր պաշտոնական գրական լեզուն:

Արդի հայերենի դարձվածքների պաշարի հարստացման երրորդ աղբյուրը **խոսակցական լեզուն և բարբառներն** են: Մեր արդի գրական լեզվի դարձվածքների պաշարը բավական աղքատ կլիներ, եթե մեր գրողները ժողովրդից չվերցնեին և իրենց ստեղծագործությունների միջոցով մեզ չհասցնեին հարյուրավոր դարձվածքներ: Օրինակ. **Ալքու փոխած ա/մ** (բրբ.) – Դեղնած, ճողած. վտիտ, հիվանդոտ մարդ/երեխա:

Ածած - քցած (բրբ.) – Տիպ, բարի պտուղ, (փխբ.) ծաղրական: **Ականջն ի խոսք** (բրբ.) – Խոսք լսող, խոնարհ: **Իրանու աղվես** (բրբ.) – Չափազանց խորամանկ: **Պինդ ականջ** (բրբ.) – Անուշադիր:

Արևելահայ գրական լեզվի դարձվածքների հարստացման մի աղբյուրն էլ, անշուշտ, արևմտահայ գրական լեզուն է, որն ընդհանրություններից բացի որոշ առանձնահատկություններ ու տարբերություններ ունի: Արևմտահայ գրական լեզվի դարձվածքները հիմնված են արևմտահայերենի քերականական օրենքների ու օրինաչափությունների վրա, օրինակ. **խելքեն դուրս - խելքից դուրս, խելքը գլուխը- խելքը գլխին, գրպանը/ գրպանին մեջ մուկեր խաղալ - գրպանում/ գրպանի մեջ մկներ խաղալ** և այլն: Կան դարձվածքներ, որոնք իրարից հոմանշային բաղադրիչով

են տարբերվում, օրինակ. **աչքերը փակ - աչքերը գոց, սևին սպիտակ ասել - սևին ճերմակ ըսել** և այլն:

Ըստ իրենց ծագման՝ ռուսերենի անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքները կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ բուն ռուսական ծագում ունեցող դարձվածքներ և փոխառյալ: Դարձվածքների մեծ մասը անցել է լեզվի նախորդ գոյավիճակից: Օրինակ. *водой не разольешь* – Շատ ընկերական լինել: - *Мальчик никогда не видал меня. Завтра присмотрится, водой не разольешь.* (Б. Л. Пастернак., Доктор Живаго).

Փոխառյալ դարձվածքները իրենց հերթին բաժանվում են հին սլավոնական և արևմտաեվրոպական դարձվածքների:

Հին սլավոնական դարձվածքները ամրապնդվեցին լեզվի մեջ քրիստոնեություն ընդունելուց հետո, իսկ արևմտաեվրոպական փոխառությունները կատարվել են լատիներենից, հունարենից, իսկ հետագայում՝ նաև գերմաներենից, անգլերենից:

Մասնավորապես, ռուսերենը բազմաթիվ պատճենումներ ունի անգլերենից, գերմաներենից, ֆրանսերենից: Օրինակ, անգլերենից. **Blue stocking** (բառացի՝ կապույտ գուլպա) = **Синий чулок** - Չոր, կանացիությունից զուրկ կին: - *Ведь она женищина, а не синий чулок.* (В. Аксенов., Коллеги), **Dark horse** (բառացի՝ սև ձի) = **Темная лошадка** - Անհայտ, ճանաչում չունեցող մարդ: - *Они уже все мастера, а я для них темная лошадка.* (М. Козаков., Актерская книга).

Անգլերենի անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների ծագման աղբյուրը շատ բազմազան է: Ըստ ծագման՝ դարձվածքները ևս կարելի է բաժանել երկու մասի՝ բուն անգլերեն դարձվածային միավորներ և փոխառյալ: Բուն անգլերեն ծագում ունեցող դարձվածքները կապված են տվյալ ժողովրդի ավանդույթների, սովորույթների և պատմական իրողությունների, ինչպես նաև գրական ավանդույթների, թարգմանական արվեստի հետ: Օրինակ. **A good Jack makes a good Gill** (բառացի՝ եթե Ջեկը լավն է, ապա Զիլն էլ է լավը) - Լավ ամուսնու մոտ կինն էլ է լավը: **A black sheep** – (բառացի՝ սև ոչխար) - Չհարգված մարդ:

Անգլերենում կան շատ փոխառյալ դարձվածքներ: Օրինակ. Իսպաներենից - **blue blood** (բառացի՝ կապույտ արյուն) - Ազնվական ծագում ունեցող: Դանիերենից - **an ugly**

duckling (բառացի՝ տգեղ բաղ) - Տգեղ մարդ: Չինարենից - **lose face** (բառացի՝ կորցնել երեսը) – Նսեմացված լինել:

Ինչպես տեսնում ենք, **փոխառությունները** ուսերենում և անգլերենում դարձվածքների պաշարի հարստացման հիմնական աղբյուրն են: Շատ լեզվաբաններ փոխառությունները «տարբեր լեզուների փոխներգործության ու փոխհարստացման արդյունք» են համարում:⁹⁰ Երկարատև զարգացման ընթացքում հայերեն, ուսերեն և անգլերեն լեզուները մի շարք ժողովուրդների լեզուների հետ շփվելով, նրանցից ևս փոխառել են շատ դարձվածքներ՝ առաջին հերթին թարգմանությամբ կամ պատճենմամբ:

Փոխառյալ դարձվածքները հայերենում, ուսերենում և անգլերենում երեք կարգի են՝ 1. Ամբողջապես փոխառյալ - դարձվածքները մուտք են գործում լեզու գրականության միջոցով: 2. Մասնակի փոխառյալ - այս դեպքում այլալեզու դարձվածքների բաղադրիչներից մեկը կամ մի քանիսը տառադարձվում են, իսկ մյուսը կամ մյուսները՝ թարգմանվում-պատճենվում: 3 Պատճենյալ - պատճենումը շփվող լեզուներից փոխառության ամենածավալուն և զանգվածային դրսևորումներից մեկն է:

Փոխառյալ դարձվածքների հարստացման գործում զգալի դեր է կատարում թարգմանական գրականությունը, որի միջոցով այլ լեզուներից ուղղակի թարգմանությամբ, պատճենմամբ կամ կիսապատճենմամբ շատ դարձվածքներ են անցնում, օրինակ. **Վերջին մոհիկան** (Կուպեր): Ռուսերենի և անգլերենի ազդեցությամբ մի շարք դարձվածքների թարգմանությամբ և պատճենմամբ նոր դարձվածքներ են կազմվում հայերենում, օրինակ. *потерять престиж* – **lose face** (բառացի՝ երեսը կորցնել) - **վարկը կորցնել** – (հեղինակազուրկ լինել):

Կան օտարալեզու դարձվածքներ, որոնք չեն թարգմանվում և նույնությամբ են գործածվում, ինչպես՝ *Persona (non)grata* - **պերսոնա (նոն) գրափա** - ((ան)ցանկալի անձնավորություն):

151-158⁹⁰ **А. Г. Назарян**, Фразеология современного французского языка, М., “ВШ”, 1987, с. 274.

Դարձվածաբանության ուսումնասիրությունը հիմնվում է ժողովրդի ինչպես «ներքին», այնպես էլ «արտաքին» (այսինքն՝ այլ ժողովուրդների, նրանց մշակույթի հետ շփման) պատմության, ազգագրության, գրականագիտության, բանագիտության, արվեստաբանության, հոգեբանության և այլ հարակից գիտությունների փաստերի վրա:

Հիշյալ լեզուների դարձվածքների ծագման ու առաջացման խնդիրները ուսումնասիրելիս գալիս ենք այն եզրահանգման, որ երեք լեզուներում դարձվածքների մեծամասնությունը կազմում են բուն դարձվածքները, որոնք տվյալ ժողովրդի լեզվամտածողության արդյունք են: Ամեն մի դարձվածք կապված է այդ լեզուն կրող ժողովրդի հետ, պարունակում է տվյալ ազգի սովորույթներն ու ավանդույթներն և հիմնականում հարազատ է միայն այդ ազգին. «Ազգային առանձնահատկություններով է օժտված լեզուների դարձվածային համակարգը ամբողջությամբ», գրում է Վ. Գակը⁹¹: Դարձվածաբան Ա. Նազարյանն ավելացնում է՝ «Դարձվածաբանության ազգային առանձնահատկությունները դրսևորվել են նրա ուսումնասիրության բոլոր տեսանկյուններով»⁹²:

Նշված երեք լեզուներում բավականին շատ են նաև դարձվածային փոխառություններն ու պատճենումները: Ուսումնասիրվող լեզուների դարձվածքների մեջ եղած ընդհանրությունները, ինչպես կազմի, այնպես էլ նշանակության առումով վկայում են փոխառություն - պատճենման երևույթի մասին: Նշենք նաև, որ կան նմանություններ այս կամ այն լեզուների դարձվածքների միջև, ինչն էլ վկայում է տարբեր ժողովուրդների մտածելակերպի անհերքելի ընդհանրությունների մասին:

⁹¹ **В. Гак**, Беседы о французском слове, М., 1966, стр. 249.

⁹² **А. Г. Назарян**, Фразеология современного французского языка, М., “ВШ”, 1987, стр. 41.

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի՝ անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների զուգադրական – տիպաբանական վերլուծությունը թույլ է տալիս կատարելու որոշակի եզրակացություններ, որոնք պայմանավորված են մեր հետազոտության խնդիրներով:

Վերլուծության ընթացքում քննության են ենթարկվել երեք լեզուների անձնանիշ դարձվածքների ինչպես կառուցվածքաբերականական, այնպես էլ լեզվաոճական և իմաստային առանձնահատկությունները: Այս կարգի ուսումնասիրությունը բացահայտում է հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների ոչ միայն տարբերությունները, այլև ընդհանրությունները:

Անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների ուսումնասիրությունը հնարավորություն է ընձեռում կատարելու հետևյալ եզրակացությունները:

1. Դարձվածքները իմաստային տեսակետից բաժանվում են բաղադրամասերի և այնպիսի ընդհանուր նշանակություններ են արտահայտում, որոնք կապվում են նրանց ցույց տված որևէ հատկանիշի հետ: Կան դարձվածքներ, որոնք դրական իմաստ են արտահայտում և կապվում են **լավի ու բարու, ազնվության, արդարության առաքաճեղնության, հավատարմության** և այլ հատկանիշների հետ: Բացասական իմաստ են արտահայտում այն դարձվածքները, որոնք կապված են **չարության, ապերախության, դավաճանության, թեթևամտության, անլրջության, աներեսության, անամոթության** հետ: Աշխատանքում դիտարկվել են անձի նաև արտաքինը նկարագրող դարձվածքներ: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ավելի հաճախ գործածվում են այնպիսի հատկանիշ ցույց տվող դարձվածքներ, որոնք բնութագրում են անձի արտաքինը:

2. Կենդանիների անվանումները լայնորեն գործածվում են անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքներում: Առանձնացվել են նաև դրական հատկանիշները, որոնք բնորոշ են այս կամ այն լեզվամշակույթին: Հայերը և ռուսները քաջալերում են հետևյալ հատկանիշները՝ **առողջությունը, նրբանկարությունը, համեսությունը, հմուտ լինելը, ճարպկությունը, քաջությունը, հավատարմությունը, զգուշավորությունը, նրբանկարությունը, մեղմությունը, գեղեցկությունը**: Անգլիացիներն ավելի

շատ ուշադրություն են դարձնում հետևյալ հատկանիշներին՝ **խելացի, աշխատասեր, ուշադիր, հայտնի, հաջողակ, խիզախ:**

3. Անձի հատկանիշ արտահայտող գունանունների իմաստաբանական և խորհրդանշանային առանձնահատկություններն ուսումնասիրելիս նկատում ենք, որ տարբեր լեզուներում դրանք օգտագործվում են և՛ ուղղակի, և՛ փոխաբերական իմաստներով: Օրինակ՝ երեք լեզուներում էլ տխրության, չարության խորհրդանիշ է *սևը*: *Սպիտակը*, ինչպես նաև *կապույտը* ազնվության, գեղեցկության և մաքրության խորհրդանիշ են դիտարկվող երեք լեզուներում: Անգլերենում կան նաև գունանուններով այնպիսի դարձվածային միավորներ, որոնք չունեն իրենց հարաբերակիցը հայերենում և ռուսերենում, քանի որ երկրագիտական տեղեկատվություն են պարունակում: Անձի հատկանիշ արտահայտող գունանուն բաղադրիչով դարձվածքները հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում ունեն որոշակի ընդհանրություններ և տարբերություններ. դա վկայում է տարբեր լեզվակիր հանրությունների լեզվամտածողության ընդհանրությունների և ազգային յուրահատկությունների մասին:

4. Հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի՝ անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների զուգադրական ուսումնասիրության ընթացքում ի հայտ են գալիս դարձվածքների ընդհանրություններն ու տարբերությունները թե՛ կառուցվածքային տիպերում, թե՛ ձևաբանական ու շարահյուսական, և թե՛ իմաստային ոլորտում: Այդ տարբերությունները պայմանավորված են լեզուների կառուցվածքային և քերականական առանձնահատկություններով, դարձվածքների իմաստային առանձնահատկություններով և այդ լեզուներով խոսող ժողովուրդների լեզվամտածողությամբ:

Ուսումնասիրված դարձվածքները պատկանում են կառուցվածքային տարբեր տիպերի: Դիտարկվող լեզուներում հանդիպում են *երկանդամ*, *եռանդամ*, *քառանդամ* և *բազմանդամ* անվանական (գոյականական, ածականական, մակբայական, եղանակավորող), բայական և հաղորդակցական միավորներ: Բավականին հաճախ անվանական դարձվածքները, անորոշ դերբայով ծավալվելով, վերածվում են բայական դարձվածքների: Տարբերությունները պայմանավորված են նաև համեմատվող լեզուների կառուցվածքային տիպերով: Հայերենում, օրինակ, անորոշ դերբայը կարող է լինել թե՛ հետադաս, թե՛ նախադաս, իսկ ռուսերենում և անգլերենում այն կարող է լինել

միայն առաջադաս: Դարձվածքներում գործում են նաև անվանական և բայական քերականական կարգեր (առկայացման, հոլովի, թվի, դեմքի, ածականի համեմատության աստիճանի, բայի եղանակի, ժամանակի, սեռի, կերպի, հաստատականի, ժխտականի): Հիշյալ կարգերից մի քանիսն ունեն իմաստատարբերակիչ դեր, և եթե այդ կապակցություններն օգտագործվեն այլ կերպ, ապա կգրկվեն իրենց դարձվածային իմաստից:

5. Դիտարկվող լեզուների՝ անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքներում բաղադրիչների միջև շարահյուսական հարաբերություններն արտահայտվում են ըստ այդ լեզուների տիպաբանական առանձնահատկությունների: Հայերենում այդ հարաբերություններն արտահայտվում են հոլովական վերջավորություններով, որը մասամբ առկա է նաև ռուսերենում, իսկ անգլերենում հիշյալ հարաբերություններն արտահայտվում են նախդիրներով:

6. Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքները հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում իմաստային միաձուլության աստիճանով մեծ մասամբ դարձվածային սերտաճումներ են, որոնց բաղադրիչներն անօտարելի ու անփոփոխելի են: Անձի հատկանիշ ցույց տվող դարձվածքների ճնշող մասը հատուկ է միայն դիտարկվող լեզուներից որևէ մեկին, սակայն երեք լեզուների նշված միավորներն ուսումնասիրելիս նկատում ենք, որ դրանց շարքում առկա են նաև այնպիսիք, որոնք ունեն իրենց համարժեքները դիտարկվող լեզուներում:

7. Դարձվածքների կազմավորման գործում մեծ դեր են խաղում ոճական և արտահայտչական մի շարք հնարներ՝ **փոխաբերությունը, փոխանունությունը, համեմատությունը, չափազանցումը, շրջասությունը** և այլն: Դիտարկվող երեք լեզուներում մեծ թվով դարձվածքներ են ձևավորվում փոխաբերության և փոխանունության ոճական հնարներով: Համեմատության դարձվածքներն ավելի շատ են հանդիպում անգլերենում և հայերենում, իսկ ռուսերենում դրանք ավելի քիչ են:

8. Դարձվածքները մեծ մասամբ մենիմաստ են: Բազմիմաստ դարձվածքները ավելի մեծ թիվ են կազմում հայերենում, քան ռուսերենում, իսկ անգլերենում դրանք

սակավաթիվ են: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ որևէ լեզվի որոշ բազմիմաստ դարձվածքներ ունեն իրենց համարժեքները դիտարկվող այս կամ այն լեզվում: Այդ համարժեքները կարող են լինել լրիվ և մասնակի: Հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում գոյություն ունեն նաև մեծ քանակությամբ անձի հատկանիշ ցույց տվող հոմանիշ, հականիշ և համանուն դարձվածքներ:

9. Երեք լեզուներում անձի հատկանիշ արտահայտող որոշ դարձվածքներ կարող են օգտագործվել մեկից ավելի բառաքերականական ձևերով, այսինքն՝ դարձվածային տարբերակներով: Դիտարկվող լեզուներում լայնորեն տարածված են դարձվածային այն տարբերակները, որոնք կազմվում են բառային միջոցներով: Դարձվածքների քերականական տարբերակները մեկ կամ մի քանի ընդհանուր բաղադրիչ ունեցող դարձվածային միավորներն են, որոնք տարբերվում են բաղադրիչների ձևաբանական և շարահյուսական հատկանիշներով: Հայերենի դարձվածքների մի մասն ունի տարբերակներ բարբառներում, արևելահայերենում և արևմտահայերենում:

10. Ըստ ծագման՝ դիտարկվող երեք լեզուներում դարձվածքները, այդ թվում նաև անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածային միավորները կարելի է բաժանել մի քանի խմբի՝ բուն դարձվածքներ, որոնց առաջացման անսպառ աղբյուրը կարող է լինել ինչպես կենդանի լեզուն, այնպես էլ ժողովրդական բանահյուսությունը, առածներն ու ասացվածքները, թևավոր խոսքերը, գեղարվեստական գրականությունը, հեղինակային անհատական նորակազմությունները, թարգմանական գրականությունը, Աստվածաշունչ մատյանը: Դարձվածային շերտի հարստացման աղբյուր կարող են ծառայել նաև ազգային ավանդույթներն ու հավատալիքները, փոխառությունները և պատճենումները: Մասնավորապես, ռուսերենը բազմաթիվ պատճենումներ ունի անգլերենից, գերմաներենից, ֆրանսերենից: Անգլերենում կան շատ փոխառյալ դարձվածքներ այլ լեզուներից, օրինակ՝ իսպաներենից, դանիերենից, չինարենից: Արտալեզվական ոլորտները ևս կարևոր դեր են խաղում դարձվածքների առաջացման հարցում:

Այսպիսով, իրենց իմաստային, կառուցվածքային, քերականական և գործառական առանձնահատկություններով հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի՝ անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքները արտացոլում են տվյալ լեզուն կրող

հանրության լեզվամտածողությունը, ինչպես նաև լեզվի կառուցվածքային, քերականական յուրահատկությունները: Դարձվածքները շատ կարևոր դեր են խաղում լեզվում. դրանք ունեն հուզաարտահայտչական նշանակություն ու ոճական լայն կիրառություն: Եվ քանի որ դարձվածքն ունի փոխաբերական իմաստ, դրանով պայմանավորված՝ այն խոսքին տալիս է պատկերավորություն: Զուգադրական – տիպաբանական ուսումնասիրությունը բացահայտում է որոշակի ընդհանրություններ և տարբերություններ դիտարկվող լեզուներում, որոնք ի հայտ են գալիս ինչպես դարձվածքների կառուցվածքային ու քերականական, այնպես էլ իմաստաբանական ու ոճական դրսևորումներում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. **Աբեղյան Մ.**, Հայոց լեզվի տեսություն, Ե., «Միտք» հրատ., 1965, 699 էջ:
2. **Ավետիսյան Լ.**, Համեմատություն դարձվածային միավորները ժամանակակից հայերենում, թեկնածուի գիտական աստիճան հայցման ատենախոսության սեղմագիր, Ե., 2009, էջ 6-8:
3. **Բադիկյան Խ.**, Ժամանակակից հայերենի դարձվածային միավորները, Ե., 1986, 354 էջ:
4. **Բադիկյան Խ.**, Դարձվածային ոճաբանություն, ԵՊՀ, Ե., 2000, 207 էջ:
5. **Բեդիրյան Պ.**, Ժամանակակից հայերենի դարձվածաբանություն, «Լույս» հրատ., Ե., 1973, 231 էջ:
6. **Գևորգյան Ե.**, Հայերենի դարձվածքները, Եր., համալս. հրատ., 1969, 132 էջ:
7. **Գրիգորյան Ս. Ա.**, Հայերենի գունանունները և նրանց լեզվաոճական արժեքը.- Երևան: Նաիրի, 1998, էջ 63-64, 116:
8. **Եզեկյան Լ.**, Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Ե., Երևանի համալս. հրատ., 2007, 370 էջ:
9. **Եզեկյան Լ.**, Հայերենի գործառական ոճերը, Ե., Երևանի համալս. հրատ., 2002, 100 էջ:
10. **Թոսունյան Գ. Բ.**, Աստվածաշնչի գրաբար բնագրում գործածված դարձվածքները, Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների, 2001, N 1, էջ 151-158:
11. **Իշխանյան Ռ.**, Արդի հայերենի շարահյուսություն, Եր., 1986, 340 էջ:
12. **Խաչատրյան Լ. Մ.**, Խոսքիմաստային տարարժեքությունն արդի հայերենի կայուն կապակցություններում, Ե., 1996, էջ 182-207:
13. **Խաչատրյան Լ., Ավետիսյան Լ.**, Համեմատություն - դարձվածային արտահայտությունները հայերենում (V-XVI դդ.), Ե., 2015, 192 էջ:
14. **Խաչատրյան Լ. Մ.**, Գունանուն բաղադրիչով համեմատություն- դարձվածային միավորներն արդի հայերենում, «Բանբեր ԵՊՀ-ի», N 1, Երևան, 1999, էջ 15-21:
15. **Ղազարյան Հ.**, Գունանիշ բաղադրիչով դարձվածքները հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում, Ե., «Ճարտարագետ» հրատ., 2004, էջ 141:

16. **Ղազարյան Հ.**, Քերականական կարգերի իմաստազատիչ դերը հայերենի, ռուսերենի և անգլերենի գունանիշ բաղադրիչներով դարձվածքներում, Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների, 2001, N 1, էջ 151-158:
17. **Մարգարյան Ա. Ս.**, Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, Երևանի համալս. հրատ., 1990, 337 էջ:
18. **Մուրվալյան Ա.**, Հայոց լեզվի դարձվածաբանություն և բայակազմություն, Ե., ԳԱ հրատ., 1959, 251 էջ:
19. **Շալունց Ռ. Ն.**, Հականիշ դարձվածքներ, «Հայոց լեզուն և գրակ. դպրոցում», 1978, N 2, 179 էջ:
20. **Պետրոսյան Հ.**, Տերմինագիտության հիմունքներ, Երևան, 2010, 303 էջ:
21. **Ջահուկյան Գ.**, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Երևան, ԳԱ հրատ., 1974, 586 էջ:
22. **Ջահուկյան Գ., Աղայան Է., Առաքելյան Վ., Քոսյան Վ.**, Հայոց լեզու, I մաս, Ա պրակ, «Լույս» հր., Երևան, 1980, 528 էջ:
23. **Սուքիասյան Ա.**, Հոմանիշները ժամանակակից հայերենում, Ե., Երևանի համալս., հրատ., 1971, 294 էջ:
24. **Սուքիասյան Ա.**, Ժամանակակից հայոց լեզու, Ե., Երևանի համալս., հրատ., 1982, 400 էջ:
25. **Սևակ Գ.**, Ժամանակակից հայոց լեզվի դասընթաց, Երևան, Երևանի համալս. հրատ., 1955, 354 էջ:
26. **Амосова Н. Н.**, Основы английской фразеологии., ЛГУ, Л., 1963, 208 с.
27. **Архангельский В. Л.**, Устойчивые фразы в современном русском языке, Изд. Ростовского университета, Ростов- на- Дону, 1964, 315 с.
28. **Арутюнова Н. Д.**, Типы языковых значений. М., “Наука”, 1988, 338 с.
29. **Бабкин А. М.**, Русская фразеология, ее развитие и источники, “Наука”, Л., 1970, 262 с.
30. **Бабенко Л. Г.**, Лексические средства обозначения эмоций в русском языке. Свердловск: изд-во Урал. Ун-та, 1989, 182 с.
31. **Балли Ш.**, Общая лингвистика и вопросы французского языка. М. 1965, 416 с.
32. **Балли Ш.**, Французская стилистика. М., 1961, 394 с.
33. **Бахилина Н. Б.**, История цветообозначений русского языка. АДД М., Издательство "Наука" 1975, 288 с.

34. **Брагина А. А.**, Лексика языка и культура страны в лингвострановедческом аспекте, М., 1981, 18 с.
35. **Виноградов В. В.**, Русский язык, изд., 2-е “ВШ” М., 1972, 616 с.
36. **Виноградов В. В.**, О языке художественного произведения., М., Гослитиздат 1959, 656 с.
37. **Гаврин С. Г.**, Проблемы функционирования и развития фразеологического фонда русского языка в связи с общими вопросами теории фразеологии. Дисс. Докт. Филол. Наук. – Л., 1975, 24 - 32 с.
38. **Гак В.**, Беседы о французском слове, М., 1966, 336 стр.
39. **Голдабина С. В.**, Федуленикова Т. Н., Роль античной и христианской культуры в изучении фразеологии современного английского языка. Тезисы нац. - практич. конф., Тюмень: ТГУ, 1996, 62 - 64 с.
40. **Дашина Н. С.**, Психология и педагогика, Современный Гуманитарный Институт, 1999, 121с.
41. **Ефимов А. И.**, Стилистика художественной речи. М., МГУ, 1961, 520 с.
42. **Есперсен О.**, Философия грамматики, Инн. лит. Москва, 1958, 329 с.
43. **Жуков В. П.**, Русская фразеология, М., ВШ, 1986, 310 с.
44. **Жуков В. П.**, Семантика фразеологических оборотов. М., “Просвещение” 1978, 160 с.
45. **Игнатьева Л. Д.**, Структурные и семантические свойства ФЕ с фразообразующим компонентом “как” в современном русском языке, АКД, Л., 1976, № 13:
46. **Кунин А. В.**, Английская фразеология, М. 1970, 350 с.
47. **Кунин А. В.**, Фразеология современного английского языка, изд., “Межд. Отн.” М., 1972, 288 с.
48. **Кунин А. В.**, Основы понятия фразеологической стилистики. Проблемы лингвостилистики. М. 1969, 289 с.
49. **Кунин А. В.**, Курс фразеологии современного английского языка, М., 1986, 336 с.
50. **Лакофф Дж., Джонсон М.**, Метафоры, которыми мы живем. Теория метафоры. М., Прогресс, 1990, С. 376-377, 511 с.
51. **Логан Смит**, Фразеология английского языка, М., 1959, 299 с.
52. **Молотков А. И.**, Основы фразеологии русского языка. “Наука”, Л., 1977, 282 с.
53. **Назарян А. Г.**, Фразеология современного французского языка, М., “ВШ”, 1987, 288 с.
54. **Ройзензон С. И.**, Сравнительные устойчивые обороты, обозначающие цвет, Сб. ПФ, Вологда, 1967, № 259:
55. **Телия В. Н.**, Что такое фразеология, М., 1966, 86 с.

56. **Тер – Минасова С. Г.**, Язык и межкультурная коммуникация, М., Слово, 2000, 262 с.
57. **Шанский Н. М.**, Фразеология современного русского языка, М., “ВШ”, 1985, 160 с.
58. **Ball W.J.**, A Practical Guide to Colloquial Idioms, London-New Yourk-Toronto, Longmans, Green and Co, 1958, 259 p.
59. **Cowie A. D.**, The Treatment of Collocations and Idioms in Learner’s Dictionaries. Applied Linguistics, 1981, 235 p.
60. **Gowers E.**, The Complete Plain Words. London, 1973, 320 p.
61. **Le nouveau Petit Larousse illustr.**, P., 1933, pp 510,511; Petit Larousse, P., 1962, 530 p.
62. **Makkai A.**, Idiom Structure in English. Mouton. Paris, 1972, 371 p.
63. **Palmer F. R.**, Semantics., A New Outline. Cambridge University Press, 1982, 164 p.
64. **Perowne J.**, On Some English Idioms, L., 1856, 146 - 172 p.
65. **Smith L.P.**, Words and Idioms, ch. V, London. Constable and Co, 1925, 299 p.

Բառարաններ և աղբյուրներ

1. **Առձեռն բառարան հայկազնեան լեզուի**, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1865.
Անթիլիաս, (վերահրատարակություն):
2. **Բեդիրյան Պ. Ս.**, Հայերեն դարձվածքների ընդարձակ բացատրական բառարան Ե., 2011, 1408 էջ:
3. **Բեդիրյան Պ.Ս., Անմեղիկյան Դ. Ե., Ղարիբյան Զ. Ա.**, Ռուս-հայերեն բառարան, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1987, 636 էջ:
4. **Գևորգյան Գ.**, Անգլերենի 500 առավել գործածական իդիոմները, Ե., 2006, 127 էջ:
5. **Դեմուրյան Ս. Լ.**, Անգլերեն առածներ և ասացվածքներ, Երևան, 1987, 172 էջ:
6. **Իշխանյան Ս.**, Թևակոր խոսքեր, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1975, 121 էջ:
7. **Ղազարյան Հ.**, Մարմնի մասերի անվանումներով դարձվածքները հայերենում, ռուսերենում և անգլերենում, Ե., 2010, 575 էջ:
8. Նոր բառգիրք հայկազնեան լեզուի, Վենետիկ, 1836 (ԵՊՀ վերահրատարակություն, 1979):

9. **Ռուս-հայերեն դարձվածաբանական բառարան** (խմբագրությամբ Ռ. Մելքոնյանի և Պ. Պողոսյանի), Երևան, Երևանի համալս. հրատ., 1975, 615 էջ:
10. **Սեֆերյան Ս., Լ. Հովհաննիսյան, Ա. Լազարյան**, Անգլերեն-հայերեն դարձվածաբանական բառարան, Երևան, Երևանի համալս. հրատ., 1986, 246 էջ:
11. **Սեֆերյան Ս., Լազարյան Ա.**, Անգլերեն-հայերեն, հայերեն-անգլերեն ասացվածքներ և արտահայտություններ, Ե., 2009, 311 էջ:
12. **Սեֆերյան Ս., Լազարյան Ա.**, Անգլերեն-հայերեն դարձվածաբանական բառարան, Երևան, Անկյունաքար, 2005, 334 էջ:
13. **Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս.**, Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան, Եր., Երևանի համալս. հրատ., 1975, 614 էջ:
14. **Սուքիասյան Ա.Մ.**, Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2003, 1237 էջ:
15. **Гуревич В.В., Дозороц Ж.А.**, Фразеологический русско-английский словарь. – М.: Владос, 1995, 583 с.
16. **Гальперина И. Р.**, Большой англо-русский словарь Т. 1-2. М.: Русский язык, 1979, 1688 с.
17. **Даль В.И.**, Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 1-4 М.: Русский язык, 1978- 1980, 2750 стр.
18. **Даль В.И.**, Пословицы русского народа: Сборник. В 2-х т. – М., 1984. – 1т. 383 с., 2т. 399 с.
19. **Жуков В. П.**, Словарь русских пословиц и поговорок. изд. 4-е. – М., 1991, 536 с.
20. **Жуков В. П., Судоренко М. И., Шкляров В. Т.**, Словарь фразеологических синонимов русского языка. М.: Русский язык, 1987, 448 с.
21. **Квеселевич Д. И.**, Русско - английский фразеологический словарь. М., 1998, 798 с.
22. **Кунин А. В.**, Англо- русский фразеологический словарь. М.: Совет. Энциклопедия, 1982, 942 с.
23. **Молотков, А. И.**, Фразеологический словарь русского языка / А.И. Молотков, В.П. Жуков. – М.: Рус. яз., 1986, 543 с.

24. **Ожегов С. И.**, Словарь русского языка. Изд. 10-е (под ред. Проф. Н. Ю. Шведовой). М.: Совет. Энциклопедия, 1973, 1199с.
25. **Apperson G.L.**, English Proverbs and Proverbial Phrases, London, 1969, 580 p.
26. **Boatner M.T., Gates J.E.**, A Dictionary of American Idioms, N.Y., 1975, 396 p.
27. **Brewer's** Dictionary of Phrase and Fable. London, 1956, 1560 p.
28. **Cowie A. P. and Mackin L.R.**, Oxford Dictionary of Current Idiomatic English, Oxford University Press, 2000, 748 p.
29. **Dixon J. M.**, English Idioms, London, 1927, 288 p.
30. **Hornby A.S.**, Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, Oxford University Press, 2010, 1952 p.
31. **Longman** Dictionary of English Idioms, London, 1979, 387 p.
32. **Longman** Dictionary of English language and culture/ - Longman, 1992, 1528 p.
33. **Seidl McMordie.**, English Idioms and How to Use Them. Oxford University Press, 1980, 272 p.
34. **Smith W.G.**, The Oxford Dictionary of English Proverbs, Oxford, 1960, 740 p.
35. **Webster's** Third New International Dictionary of the English Language, Springfield, 1981, 2764 p.
36. www.frazeologiya.ru
37. www.polyidioms.narod.ru
38. www idioms.thefreedictionary.com

Գեղարվեստական գրականության ցանկ

1. **Բես Գ.**, Այրված վշտեր, Ե., 1967, 443 էջ :
2. **Դեմիրճյան Դ.**, Վարդանանք, Ե., Գիտանք, 2007, 207 էջ:
3. **Զարյան Ն.**, Հացավան, Երևան, Սովետական գրող, 1977, 584 էջ:
4. **Թումանյան Հովհ.**, Երկերի լիակատար ժողովածու, հատ. 1-10, Երևան, Հայաստանի ԳԱ հրատ., 1990-1996:
5. **Խանզադյան Ս.**, Հողը, Ե., Հայպետհրատ, 1957, 764 էջ:
6. **Խանզադյան Ս.**, Մխիթար սպարապետ, Երևան, Սովետական գրող, հ. 1-2, Ե., 1988, 760 էջ:

7. **Մահարի Գ.**, Այրվող Այգեստաններ, Ե., Սովետական գրող, 1966, 621 էջ:
8. **Պռոշյան Պ.**, Հացի խնդիր, Երևան, Հայաստան հրատ., 1968, 384 էջ:
9. **Սևակ Պ.**, Երկերի ժողովածու 6 հատորով, հ.1-4, Ե., 1972-73:
10. **Բաճճի**, Երկերի ժողովածու 10 հատորով, հ. 1, 3,4, Ե., 1983-1984:
11. **Горький М.**, Собрание сочинений. Т. 4., “Мать”. М.: Гос. Изд. Худ. Лит., 1960. 316с.
12. **Достоевский Ф. М.** Бедные люди. Униженные и оскорбленные. М., 1974, 689с.
13. **Пушкин А. С.** Капитанская дочка. АСТ, Астрель, АСТ Москва, 2008, 384с.
14. **Тургенев И. С.** Накануне, "Художественная литература". 1964, 216с.
15. **Чехов А. П.** Поленька, Полного собрания сочинений в 18 томах, том 2, 350с.
16. **Чехов А. П.** Бабы, Полного собрания сочинений в 18 томах, том 3, 467с.
17. **Чехов А. П.** Рассказ неизвестного человека, Полного собрания сочинений в 18 томах, том 6, 354с.
18. **Шукшин В. М.**, Миль пардон, мадам. Олма-Пресс Имена. Классика, 352с.
19. **Bronte Ch.** Jane Eyre, London, 1985, 608 p.
20. **Cronin A.J.** The Citadel, M., 2005, 480p.
21. **Dickens Ch.** David Copperfield, USA, 1962, 516p.
22. **Dickens Ch.** Oliver Twist, " АСТ ", М., 2006, 516p.
23. **Dreiser Th.** Sister Carrie, Bantam Classics., 1982, 409p.
24. **Dreiser Th.** Jennie Gerhardt, Прогресс, 1972, 360 p.
25. **Galsworthy J.** The Man of Property, “Progr. Publ.”, М., 1955, 724 p.
26. **Galsworthy J.** The White Monkey, “Менеджер”, М., 2004, 320 p.
27. **Galsworthy J.** The Silver Spoon, “Менеджер”, М., 2004, 320 p.
28. **Maugham W. S.** Complete Short Stories, v. 1, 4, GB, 1980, 192 p.
29. **Maugham W. S.** Of Human Bondage, London, 1975, 700 p.
30. **Maugham W. S.** The Razor’s Edge, Современная русская и зарубежная проза, 1978, 81 p.
31. **Maugham W. S.** Rain and Other Stories, Прогресс, 1977, 408 p.
32. **Maurier D. du.** Rebecca, GB, 1975, 441 p.
33. **Twain M.** The Adventures of Tom Sawyer, “FL Publ. House”, М., 1948, 320 p.

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ԵՎ ՍԿՋՆԲԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԳՄ - Գուրգեն Մահարի

ԴԴ - Դերենիկ Դեմիրճյան

ՀԹ - Հովհաննես Թումանյան

ՂԱ - Ղազարոս Աղայան

ՆԶ - Նաիրի Զարյան

ՊՊ - Պերճ Պռոշյան

ՊՍ - Պարույր Սևակ

ՍԽ - Սերո Խանզադյան

Ր - Րաֆֆի

Մլխ. - Հայերեն բացատրական բառարան

ՀԼԴԲ - Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարան

ՀԳԲ - Հայերեն գավառական բառարան

А.П.Ч. – Антон Павлович Чехов

А.С.П. – Александр Сергеевич Пушкин

И.С.Т. – Иван Сергеевич Тургенев

М.Г. – Максим Горький

Ф.М.Д. – Федор Михайлович Достоевский

A.J.C. – Archibald Joseph Cronin

Ch.B. – Charlotte Bronte

Ch.D. – Charles Dickens

D.du M. – David Du Maurier

J.G. – John Galsworthy

Th.D. – Theodore Dreiser

W.S.M. – William Somerset Maugham

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

անարգ. – անարգական

амер. – американский, употребительно в США

ասացվ. –ասացվածք

англ. – английский, употребительно в Англии

արհմրհ.- արհամարհական

библ. – библейское выражение

բրբ. –բարբառային

вульг. – вульгарное выражение

գոեհկ. – գոեհկարանություն

ирон. – ироническое выражение

գրք. – գրքային

неодоб. - неодобрительно

ժարգ. –ժարգոնային

фольк. – фольклор

ժխտ. –ժխտական

шотл. - шотландский

ժող. – ժողովրդական

խսկց. – խոսակցական
կտկ. – կատակով ասած
հարց.- հարցական
հեզն. – հեզնական
փխբ. – փոխաբերական